

Tutu Lucas

Mixteco de Ixtayutla

Las ilustraciones de Jim Padgett son propiedad de
©Sweet Publishing (<http://sweetpublishing.com>),
y son usadas bajo la licencia
Atribución-CompartirIgual 3.0 No portada (CC BY-SA 3.0)
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.es>

Primera edición
Tutu Lucas
Mixteco de Ixtayutla
vmj 22-015 1C
© Wycliffe Bible Translators, Inc.

Licencia Creative Commons
(Reconocimiento-NoComercial-SinObraDerivada 4.0
Unported)

- Compartir — Usted es libre de copiar, distribuir y comunicar públicamente la obra.
- Reconocimiento — Debe reconocer los créditos de la obra.
- No comercial — No puede utilizar esta obra para fines comerciales.
- Sin obras derivadas — No se puede alterar, transformar o generar una obra derivada.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.es>

Primera edición electrónica corregida
2024 © Wycliffe Bible Translators, Inc.

Aclaraciones

Ta nuu tutu i'ya iyo uu ta'an tu'un cha-ndyaa chi'in letra tuun ta nuu ita lo'o tye'en “*”. Ta tandi'i tu'un kaa takuan yi'i-chi nuu glosario ndyaa nuu kuandi'i tutu, ta ka'an-chi naa chukuu kuñi-chi ka'an-chi. Yukuan tatu ndye'un tu'un *ángel kuvi nandukun tu'un yukuan tichi glosario nuu kuandi'i tutu, ta tye'en ka'an-chi:

ángel: Ángel kuvi nuu cha-tyaku isava'a Ndyoo tyi kuu-chi musu-ra ta kundyaka-chi tu'un-ra nuu ñayivi. Ta kuvi tuu-chi tañi ku'va kaa ñayivi.

Tutu Lucas

I'ya vachi tu'un iso induku Lucas ku'va ta ityaa-ra tutu i'ya

1 Ta kua'a loko ñayivi induku ku'va naka'an tu'un cha-ikuu nuu ndyaa-ndi. ² Ta inaka'an-chi tañi ku'va isaña'a ñayivi indye'e cha-ikuu kuandya nuu ikicha'a tu'un, ta suu-chi sakoto tu'un Ndyoo chii ñayivi. ³ Ta vii induku tuku yú'ú ku'va tandi'i cha-ikuu kuandya nuu ikicha'a tu'un. Ta yukuan ta'an iñi tyaí tutu i'ya chiun, racha'nú Teófilo, ⁴ tyi takuan ta koto va'un cha-ndaa cha-inaka'an-chi nuun.

I'ya vachi tu'un nuu kuakoo se'e Zacarías nañi Juan

⁵ Ta kivi ndyakaña'a *rey* Herodes tandi'i ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Judea, ta ichiyo minuu sútú nañi Zacarías. Ta satiñu-ra kuenda ñayivi kuvi sútú tata Abías. Ta tata Aarón kuvi ñasi'i-ra nañi Elisabet. ⁶ Ta ndu'ovi ta'an-chi kuvi ñayivi ndoo ndyachika ityi nuu Ndyoo, ta sa'a-chi tandi'i tu'un ka'an Sutumañi-yo ta tu'un saki'ityi-ra. ⁷ Ta ña-ichikoo se'e-chi tyi ña'a numa kuvi Elisabet, ta ndu'ovi ta'an-chi cha'nú loko.

⁸⁻⁹ Ta minuu cha'a ita'an-chi chii Zacarías kuasa'a-ra tyiñu cha-kuu-ra sútú. Ta itava-chi ku'va tañi tu'va sútú sa'a, ta ita'an-chi chii Zacarías ki'vi-ra tichi ***veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén** tyi kuka'mi-ra ***ñu'ma vixi**. ¹⁰ Ta ku'va kayu ***ñu'ma vixi**, ta ndyaa tandi'i ñayivi inataka chata ve'e, ta ka'an-chi chi'in Ndyoo. ¹¹ Ta yukuan ituu nuu ***ángel** Sutumañi-yo nuu Zacarías, ta iñi-ra ityi kua'a kaja nuu kayu ***ñu'ma vixi**. ¹² Ta íyò loko ikuñi-ra indye'e-ra chii ***ángel**, ta iyu'u loko-ra.

¹³ Yukuan ta ika'an ***ángel** chii-ra, ta katyi-ra:

—Mayu'un Zacarías tyi ichiñiso'o Ndyoo tu'un ichikon chii-ra. Ta kuakoo minuu se'e Elisabet ñasi'un, ta Juan kuasakunañun chii-ra. ¹⁴ Ta siñ loko kuakuñun, ta kua'a loko ñayivi kuakusii iñi nakaku-ra, ¹⁵ tyi kuakuu-ra minuu ra-ka'nú loko ityi nuu Sutumañi-yo. Ta ña-kuako'o-ra vinu

ta ñi-ndixi, ta kuakutu Tatyi Ii Ndyoo chii-ra kuandya kivi yi'i-ra tichi ma'a-ra. ¹⁶ Ta chakatyi-ra ta kua'a loko ñayivi *Israel kuanachinu iñi chii Sutumañi-yo Ndyoo-chi. ¹⁷ Ta ku'va cha-kumañi-ka kichi Sutumañi-yo, ta kuakundyaka-ra tu'un ityi nuu-ka chi'in tundyee iñi tañi ku'va ichiyo chii Elías. Ta kuasanduvii-ra iñi sutu chi'in se'e, ta kuasa'a-ra tyi kuandu'ovi iñi ñayivi ña-chinu iñi chii Ndyoo, ta kuanaki'in-chi tu'un va'a ka'an ñayivi ndoo ndyachika tyi takuan ta kuatu tu'va-chi chii Sutumañi-yo kivi kuakichi-ra.

¹⁸ Yukuan ta ika'an Zacarías chii **ángel*, ta katyi-ra:

—¿Iso kaa kuvi koto va'í tyi kuachinu tu'un ika'un tyi chacha'ní ta chacha'nu tuku ñasi'í?

¹⁹ Ta inaka'an **ángel*, ta katyi-ra:

—Yú'ú nañi Gabriel, ta ndyaí chi'in Ndyoo, ta maa-ra ityanda'a chií tyi ka'ín tu'un va'a i'ya chi'un. ²⁰ Ta vityin kuanduñi'un, ta ña-kuakuu-ka ka'un kuandya ku'va cha-chinu tu'un ka'ín chi'un i'ya tyi maun ña-ichinu iñi cha-ka'ín. Ta kuachinu tu'un i'ya nachaa kivi.

²¹ Ta ndatu ñayivi chii Zacarías chata veñu'u, ta chika iñi-chi tyi na'a loko yi'i-ra. ²² Ta ku'va iketa-ra, ta ña-kuvi-ka ka'an-ra. Yukuan ta ikutuñi iñi-chi tyi iyo cha-indye'e-ra

tichi veñu'u. Ta ka'an-ra chi'in ku'va saña'a nda'a-ra tyi induñi'i-ra.

²³ Ta kivi indi'i tyiñu sa'a Zacarías veñu'u, yukuan ta kuanu'u-ra. ²⁴ Ta ña-kua'a kivi ikuu, ta inañi'i ñasi'i-ra Elisabet lee. Ta u'un yoo ichindyaa-ke ve'e, ta ña-ichikanuu-ke, ta katyi-ke:

²⁵ —Indye'e Sutumañi-yo chií, ta isa'a-ra takuan chi'ín, ta ikindyaa-ra cha-chika'an nuí.

I'ya vachi tu'un nuu ikaku Jesús

²⁶ Ta cha'iñu yoo yi'i se'e Elisabet, ta icha'an *ángel Gabriel ñuu Nazaret nuu ñu'u ñuu Galilea, isa'a Ndyoo. ²⁷ Ta ichaa-ra nuu ndyaa ña'a yoko nañi María, ta chandyaa tu'un cha-kuatanda'a-ke chi'in nuu ra-nañi José. Ta tata David kuu-ra. ²⁸ Ta ikuyatyin *ángel nuu ndyaa-ke, ta katyi-ra chii-ke:

—¡Nakumi chiun María! Iyo tumañi iñi Sutumañi-yo sikun, ta maa-ra ndyaa chi'un.

²⁹ Ta íyò loko ikuñi-ke ichiñiso'o-ke tu'un ika'an-ra, ta chika iñi-ke naku ika'an-ra takuan chi'in-ke. ³⁰ Yukuan ta ika'an *ángel, ta katyi-ra:

—Mayu'un, María tyi iñi'un tumañi iñi Ndyoo. ³¹ Ta kuanañi'un minuu lee, ta nakaku-ra, ta kuasakunañun chii-ri Jesúis. ³² Ta kuakuu-ra minuu ra-ka'nu loko, ta kuakunañi-ra Se'e Ndyoo Cha-iyo-ka Tundyee Iñi, ta kuasakuu Ndyoo Sutumañi-yo rey chii-ra, ta kuakundyakaña'a-ra nuu ichindyakaña'a tata-ra David. ³³ Ta kuakundyakaña'a-ra chii tata Jacob iso kua'an ñayiví, ta ña-kuandi'i cha-kundyakaña'a-ra chii-chi.^a

³⁴ Yukuan ta indukutu'un María chii *ángel, ta katyi-ke:

—¿Iso kuvi chinu tu'un ka'un takuan chií, ta kumañi-ka koté nuu rayii?

³⁵ Ta inaka'an *ángel, ta katyi-ra:

—Kuanuu Tatyi Ii sikun, ta tundyee iñi Ndyoo Cha-iyo-ka Tundyee Iñi kuasa'vi sikun. Yukuan kuenda ii kuvi

^a **1.33** Versikulu 32 ta 33 ka'an-chi uvi ta'an tu'un cha-kuñi-chi ka'an-chi ñayiví Israel. Ta nuu tu'un kuvi tata David ta inka tu'un kuvi tata Jacob, soko iin-ñi tu'un ñayiví Israel ka'an-chi.

ra-kuakaku, ta kuakunañi-ra Se'e Ndyoo. ³⁶Ta chainañi'i Elisabet ta'an chikon nuu lee vasu chacha'nu-ke, ta ka'an ñayivi tyi ña'a numa kuu-ke, ta yoo i'ya kuvi yoo iñu yi'i se'e-ke, ³⁷tyi ña-tuvi cha-yii cha-makuvi sa'a Ndyoo.

³⁸Yukuan ta inaka'an María, ta katyi-ke:

—Yú'ú musu Sutumañi-yo kuí. Ta nasa'a maa-ra iso ku'va kuñi-ra chiín.

Yukuan ta kua'an *ángel.

I'ya kuvi nuu kua'an María nuu ndyaa Elisabet

³⁹Ta ña-kua'a kivi ikuu, ta numi kua'an María nuu ñuu nuu iyo yuku nuu ñu'u ñuu Judea. ⁴⁰Ta ichaa-ke ve'e Zacarías, ta ika'an-ke nakumi chi'in Elisabet. ⁴¹Ta ku'va ichiñiso'o Elisabet tu'un nakumi ika'an-ke, ta ikandava lee yi'i tichi-ke, ta ichitu Tatyi Ii chii-ke. ⁴²Ta ñi'i ika'an-ke chii María, ta katyi-ke:

—Va'a loko isa'a Ndyoo chiun cha-kuvi tandi'i-ka ña'a, ta takuan tuku lee yi'i tichun. ⁴³Ta, ¿naku vachi ma'a Sutumañi-yo nuu ndyaí? ⁴⁴Ta ikandava lee yi'i tichí ku'va ichiñiso'í ika'un nakumi chiín tyi kusii-ra. ⁴⁵Ta va'a loko ikuu ña'a ichinu iñi cha-ka'an Sutumañi-yo tyi kuachinu tu'un ika'an-ra chi'in-ke.

⁴⁶Yukuan ta ika'an María, ta katyi-ke:

Saka'ní chii Sutumañi-yo chi'in amé,

⁴⁷ta kusii iñi chii Ndyoo ra-sakaku chíí.

⁴⁸Ta musu-ra kuí, ta indye'e-ra tyi ñayivi nda'vi kuí, ta vityin ta nuu kua'an-ka ityi nuu, kuaka'an ñayivi tyi va'a loko ikuí.

⁴⁹Ta ka'nu loko cha-isa'a Ra-iyo Tandi'i

Tundyee Ifíi chíín,

ta ii loko kuvi sivi-ra.

⁵⁰Ta iyo cha-nda'vi iñi-ra chii ñayivi yu'u chii-ra, ta chii tata-chi kuakoo iso kua'an ityi nuu.

⁵¹Ta ka'nu loko cha-isa'a-ra chi'in tundyee iñi-ra, ta ichityakuatyi-ra chii ñayivi vixi chika iñi.

⁵²Ta ña-icha'a-ka-ra kundyakaña'a ra-kuvi rey, ta inakañi'i-ra chii ñayivi nda'vi.

⁵³Ta icha'a-ra cha-va'a kachi ñayivi chisoko, ta isakunu'u iyu-ra chii ñayivi kuka.

⁵⁴Ta ityindyee-ra chii ñayivi *Israel, musu-ra,

ta ñu'u iñi-ra tyi ndyaa cha-nda'vi iñi-ra
 55 chi'in *Abraham ta chi'in tata-ra kuakoo
 iso kua'an ñayiví,

tañi ku'va ika'an-ra chi'in sutu cha'nu-yo,
 katyi María.

56 Ta uñi yoo ichindyaa-ke chi'in Elisabet, yukuan ta
 kuanu'u-ke ve'e-ke.

I'ya kuvi nuu ikaku Juan ra-kuasakuandutya ñayivi

57 Ta ichaa kivi ikaku se'e Elisabet, ta rayii kuu-ra.

58 Ta ichito ñayivi kuu-ke ta ñayivi iyo yatyin chi'in-ke tyi
 ikunda'vi loko iñi Ndyoo chii-ke, ta sii loko kuñi-chi chi'in-ke.

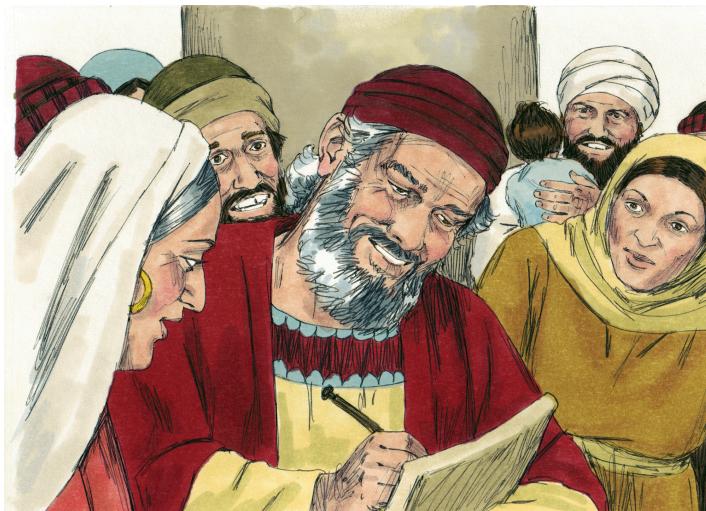
59 Yukuan ta cha-ku'uña kivi ikaku-ra, ta kuandyaka-chi
 chii-ra tyi ty'a'ndya ñii nuu yika-ra. Ta kuñi ñayivi kuu-ra tyi
 kunañi-ra Zacarías tañi nañi sutu-ra. 60 Ta inaka'an Elisabet,
 ta katyi-ke:

—Makuvi tyi Juan kuakunañi-ra.

61 Yukuan ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

—¿Naku kuñun kunañi-ra Juan, ta ña-tuvi ñayivi kuun
 nañi takuan?

62 Yukuan ta indukutu'un-chi chii Zacarías chi'in ku'va
 saña'a nda'a-chi iso kuñi-ra kunañi se'e-ra. 63 Yukuan ta

ichikan Zacarías nuu vitu pala, ta ityaa-ra letra nuu-tun:
“Juan kuakunañi-ra”.

Ta iyo loko ikuñi tandi'i-chi. ⁶⁴ Ta suu-ñi ku'va yukuan inakuvi ka'an Zacarías, ta ikicha'a saka'nu-ra chii Ndyoo. ⁶⁵ Yukuan ta íyò loko ikuñi tandi'i ñayivi iyo yatyin chi'in-chi, ta iñi'i tandi'i ñayivi iyo ityi yuku ñuu Judea tu'un cha-ikuu, ta natu'un ta'an-chi. ⁶⁶ Ta tandi'i ñayivi ichito, ta yi'i iñi-chi tu'un yukuan, ta chika iñi-chi:

—¿Yoo kuakuvi ralo'o i'ya?

Tyi ndyaa tundyee iñi Sutumañi-yo chi'in-ra.

I'ya kuvi nuu inaka'an Zacarías tu'un ika'an Ndyoo

⁶⁷ Ta ichitu Tatyi Ii Ndyoo chii Zacarías, sutu lee, ta inaka'an-ra tu'un ika'an Ndyoo, ta katyi-ra:

⁶⁸ Nasaka'nu-yo chii Sutumañi-yo Ndyoo cha-chinu iñi ñayivi ***Israel**,

tyi kuakichi sakaku-ra chii ñayivi ñuu-ra.

⁶⁹ Ta kuatyanda'a-ra nuu ra-ijo tundyee iñi
tyi sakaku-ra chii-yo,

ta tata David, ra-ikuvi musu Ndyoo, kuu-ra.

⁷⁰ Ta kuasa'a-ra tañi ku'va ika'an-ra chi'in ra-ii
inaka'an tu'un ka'an-ra takivi,

⁷¹ tyi kuakaku-yo sa'a-ra nuu ra-kuxaan iñi chii-yo,
ta nuu tandi'i ñayivi ña-kuñi ndye'e chii-yo,

⁷² tyi nda'vei kuñi-ra chii sutu cha'nu-yo,
ta ñu'u iñi-ra tu'un ii isakita'an-ra chi'in-chi.

⁷³ Ta yukuan kuvi tu'un isakita'an-ra chi'in
***Abraham** sutu cha'nu-yo,

⁷⁴ tyi kuasakaku-ra chii-yo nuu ra-xaan iñi,
tyi kuvi saka'nu-yo chii Ndyoo ta mayu'u-ka-yo,

⁷⁵ ta kuakuu-yo ñayivi ii ityi nuu-ra,
ta ndoo kundyachika-yo tandi'i kivi cha-kuakutyaku-yo.

⁷⁶ Yukuan ta ika'an-ra chii lee, ta katyi-ra:

Yo'o, ralo'o se'í, kuaka'an ñayivi tyi maun kuvi
ra-kuanaka'an tu'un ka'an Ndyoo
Cha-Iyo-ka Tundyee Iñi.

Ta ityi nuu-ka vachun cha-kuvi Sutumañi-yo,

ta kuaka'un chii ñayivi tyi kundya tu'va-chi
nuu kuakichi-ra.

⁷⁷ Ta kuasakoton chii ñayivi ñuu-ra iso ku'va
kukaku-chi,

tyi kuasaka'nú iñi-ra kuatyi-chi.

⁷⁸ Ta chakatyi cha-nda'vi loko kuñi Ndyoo
ndye'e-ra chii-yo,

ta kuasakichi-ra ra-sakaku chii-yo tañi ku'va vachi
ora satuun nuu tuvi ñayiví,

⁷⁹ ta kuaku'va-ra cha-ndichin chii ñayivi yi'i nuu ñaa,
ta kuasakaku-ra chii ñayivi chandyaa cha-kúú,
ta kuasaña'a-ra ityi taxin chii-yo,

katyi-ra.

⁸⁰ Yukuan ta icha'nu Juan, ta ichikoo tundyee iñi Ndyoo
chii-ra. Ta ichindyaa-ra nuu kuvi ñu'u ityi kuandya kivi
ikicha'a saña'a-ra tu'un Ndyoo chii ñayivi ñuu *Israel.

I'ya vachi tu'un nuu ikaku Jesús

2 Ta kivi ndyakaña'a rey nañi Augusto, ta ika'an-ra tyi
tiin-chi sivi tandi'i ñayivi ñuu nuu ndyakaña'a-ra. ² Ta
yukuan kuvi cha'a kunuu itiin-chi sivi ñayivi. Ta Cirenio kuvi
ra-ndyakaña'a tandi'i ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Siria. ³ Ta tandi'i
ñayivi kuandyaka-chi sivi-chi ñuu nuu vachi tata-chi. ⁴ Ta
iketa José ñuu Nazaret nuu ñu'u ñuu Galilea, ta kua'an-ra
ñuu Belén nuu ikaku David tyi tata-ra kuu-ra. Ta nuu ñu'u
ñuu Judea ndyaa ñuu Belén. ⁵ Ta kuandyaka-ra sivi-ra chi'in
María ña'lá kuakuvi ñasi'i-ra, ta chayi'i se'e-ke. ⁶ Ta ndyaa-chi
ñuu Belén, ta ichaa kivi kuakaku se'e-ke. ⁷ Ta ikaku se'e-ke
kuvi nuu, ta rayii kuu-ra. Ta ikavanuu-ke soo chii-ra, ta
ichakin-ke chii-ra nuu kanuva nuu chachi sana ñayivi itya
tyi ña-iñi'i-ka-chi nuu kundya-chi tyi ña-vatu-ka ve'e nuu
kixi ñayivi.

I'ya kuvi nuu ika'an ángel chi'in ra-kumi mvee

⁸ Ta chaku'u yatyin ñuu Belén yi'i ra-kumi mvee, ta ñiñu
sakuenda-chi sana-chi. ⁹ Ta ituu nuu *ángel Sutumañi-yo
nuu-chi, ta indundichin loko nuu ndyaa-chi isa'a cha-ka'nu

ikuu Sutumañi-yo chi'in cha-xiñu-ra, ta iyu'u loko-chi.

¹⁰ Yukuan ta ika'an *ángel chii-chi, ta katyi-ra:

—Mayu'u-ndo tyi kuaka'lín minuu tu'un va'a nuu-ndo, ta sií loko kuakuñi tandí'i ñayíví nakoto-chi. ¹¹ Ta vityin ikaku nuu ra-kuasakaku chii-ndo ñuu nuu ikaku David. Ta suu-ra kuvi *Cristo, Sutumañi-yo. ¹² Ta i'ya kuvi ku'va kuaku've chii-ndo tyi nañi'i-ndo chii-ra tyi yosonuu-ra soo, ta kandyaa-ra nuu kanuva nuu chachi sana ñayíví itya.

¹³ Yukuan ta ituu kua'a loko *ángel andíví, ta saka'nú-chi chii Ndyoo, ta katyi-chi:

¹⁴ ;Ka'nu loko ikuvi Ndyoo ndyaa nuu sukun,
ta iyo cha-taxin ama ñayíví iyo nuu ñu'u ñayíví,
tyi iñi'i-chi tumañi iñi Ndyoo!

¹⁵ Ta ku'va inakaa *ángel andíví, ta ikicha'a natu'un ta'an ra-kumi mvee, ta katyi-ra:

—Ko'o-ndo ndyaa ñuu Belén tyi kundye'e-yo cha-ikuvi, cha-isakoto Sutumañi-yo chii-yo.

¹⁶ Yukuan ta numi kua'an-chi ñuu Belén, ta indye'e-chi chii María ta José, ta kandyaa lee nuu kanuva nuu chachi sana ñayíví itya. ¹⁷ Ta indye'e-chi chii lee, ta inaka'an-chi nuu ñayíví tu'un ika'an *ángel. ¹⁸ Ta íyò loko ikuñi tandí'i ñayíví ichiñiso'o tu'un ika'an ra-kumi mvee. ¹⁹ Soko María

ñu'u iñi-ke tandi'i cha-ikuu, ta chika iñi-ke. ²⁰ Yukuan ta kuanu'u ra-kumi mvee, ta saka'nu-ra chii Ndyoo chakatyi tandi'i tu'un ichiñiso'o-ra ta cha-indye'e-ra tyi ichinu tu'un cha-ika'an ***ángel**.

I'ya kuvi nuu icha'a kuenda-chi chii Jesús veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén

²¹ Ta cha-ku'uña kivi ikaku-ra, ta ichaka'ndya-chi ñii nuu yika-ra, ta isakunañi-chi chii-ra Jesús tyi takuan ika'an ***ángel** kunañi-ra kivi kumañi-ka ki'i-ra tichi ma'a-ra.

²² Ta ichaa kivi kuandu'ii-ke ityi nuu Ndyoo nuu iya'a ikaku se'e-ke tañi ku'va ka'an ley Ndyoo cha-ityaa ***Moisés**. Yukuan ta kuandyaka-chi chii lee ndyaa ñuu Jerusalén tyi kuaku'va kuenda-chi chii-ra ityi nuu Sutumañi-yo, ²³ tyi takuan ku'va ka'an ley Sutumañi-yo: “Tandi'i rayii kaku cha-kuvi nuu kuaku'va kuenda-chi chii-ra ityi nuu Sutumañi-yo.”

²⁴ Yukuan ta kuaka'mi-chi kití xaan tyi ku'va kuenda-chi chii-tí ityi nuu ley Sutumañi-yo, ta ku'va-chi uvi ta'an kukuruu, a uvi ta'an paloma.

²⁵ Ta ñuu Jerusalén iyo nuu ra-nañi Simeón. Ta nuu ra-ndoo ndyachika kuu-ra ityi nuu Ndyoo, ta chi'in cha-nii ama-ra chinu iñi-ra chii Ndyoo, ta ndatu-ra kivi kuasakaku Ndyoo chii ñayiví ***Israel**, ta yi'i Tatyi Ii Ndyoo chii-ra.

²⁶ Ta icha'a Tatyi Ii Ndyoo cha-kutuñi iñi-ra tyi makúú ña'a-ra kuandya ku'va cha-ndye'e-ra chii ra-kuatyanda'a Sutumañi-yo. ²⁷ Yukuan ta kua'an-ra ***veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén**, isa'a Tatyi Ii Ndyoo; ta ichaa tuku sutu Jesús ta ma'a-ra chi'in-ra tyi kuasa'a-chi chi'in-ra tañi ku'va ka'an *ley* Ndyoo. ²⁸ Yukuan ta iki'in-ra chii Jesús, ta ityi'i-ra chii-ra sukunda'a-ra, ta ikicha'a sak'a'nu-ra chii Ndyoo, ta katyi-ra:

²⁹ Vityin, Sutumañi-yo, ku'va ta'vi nakúú musun
chi'in cha-taxin,

tyi chaichinu tu'un ika'un,

³⁰⁻³¹ tyi chaindye'i chi'in nuí cha-ikutyaa
tu'ven nuu tandi'i ñayiví tañi ku'va
kuasakakun chii-chi.

³² Ta kuakuu-ra ñú'ú kuasandundichin cha-chiñituñi
inka ñayiví cha-ña-suvi ñayiví
ñuu ***Israel** kuu,
ta chakatyi-ra ta ka'nu kuakuu ñayiví maun
***Israel** nuu inka ñayiví.

³³ Ta iyo loko ikuñi sutu Jesús ta ma'a-ra tandi'i tu'un cha-ika'an Simeón siki-ra. ³⁴ Yukuan ta ika'an va'a Simeón chii ma'a Jesús, ta katyi-ra:

—Chakatyi lee i'ya ta kua'a ñayiví ***Israel** kunaa, ta chakatyi-ra ta kua'a-chi kukaku. Ta maa-ra kuakuvi nuu ku'va icha'a Ndyoo chii ñayiví, soko kua'a-chi ña-kuaki'in kuenda chii-ra, ³⁵ tyi takuan ta kuanatuu cha-kaa ama nuu nuu ñayiví. Ta tañi ku'va u'vi nuu ikiñi tyikaa, takuan kuaku'u'vi amon chakatyi-ra —katyi Simeón.

³⁶ Ta yukuan ndyaa tuku nuu ña'a nañi Ana, ta suu-ke kuvi ña'a naka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta se'e Penuel kuu-ke, ta tata Aser kuvi Penuel, ta chacha'nu loko-ke. Ta ucha kuiya ichindyaka yii-ke chii-ke ta ichi'i-ra, ³⁷ ta cha'liyo-ke kumi xiko kumi kuiya, ta tandi'i ku'va ndyaa-ke veñu'u, ta sak'a'nu-ke chii Ndyoo ora ta ñuu chi'in cha-ña-chachi-ke, ta ka'an-ke chi'in Ndyoo. ³⁸ Ta suu-ñi ku'va yukuan yi'i José ta María chi'in lee tichi ***veñu'u ka'nu**, ta ikuyatyin Ana nuu

ndyaa-chi, ta ikicha'a naku'va-ke ty'a'vi ndyoo chii Ndyoo, ta ika'an-ke tu'un lee nuu tandi'i ñayivi ndatu tyi kuakaku ñayivi ñuu Jerusalén.

I'ya vachi tu'un nuu kuanu'u-chi ñuu Nazaret

³⁹ Ta nuu iya'a isa'a José ta María tañi ku'va ka'an ley Sutumañi-yo, yukuan ta kuanu'u-chi ñuu Nazaret nuu ñu'u ñuu Galilea. ⁴⁰ Ta kua'an cha'nú-ka Jesú, ta kua'an chikoo-ka tundyee iñi ta cha-chiñi tuñi Ndyoo chii-ra, ta ndyaa tumañi iñi Ndyoo chi'in-ra.

I'ya kuvi nuu icha'an Jesú veñu'u ka'nu

⁴¹ Ta ta'an nuu kuiya cha'an sutu Jesú ta ma'a-ra Viko Pascua ndyaa ñuu Jerusalén. ⁴² Ta cha'uchi uvi kuiya-ra, ta kua'an-chi viko ñuu Jerusalén tañi ku'va tu'va ñayivi cha'an. ⁴³ Ta nuu indi'i ichiyo viko, yukuan ta kuanu'u sutu Jesú ta ma'a-ra, soko ña-ichito-chi cha-indoo-ra ñuu Jerusalén. ⁴⁴ Ta cha'in kivi ichika-chi ta kuñi iñi-chi tyi kua'an Jesú tyañu ñayivi kua'an chi'in-chi, yukuan ta ikicha'a nanduku-chi chii-ra tyañu ñayivi kuu-chi ta tyañu ñayivi nakoto-chi, ⁴⁵ soko ña-inañi'i-chi chii-ra. Yukuan ta kuananu'u chata-chi ndyaa ñuu Jerusalén, ta ikicha'a nanduku-chi chii-ra.

⁴⁶ Ta cha-ku'uñi kivi, ta inañi'i-chi chii-ra *veñu'u ka'nu, ndyaa-ra chi'in mastru chito tu'un Ndyoo, ta tyaso'o-ra cha-ka'an-chi, ta ndukutu'un-ra chii-chi. ⁴⁷ Ta íyò loko kuñi tandi'i ñayivi ichiñiso'o tu'un ka'an-ra tyi va'a loko kutuñi iñi-ra, ta va'a inaka'an-ra tu'un indukutu'un-chi chii-ra. ⁴⁸ Ta ku'va inandy'e sutu-ra ta ma'a-ra chii-ra, ta íyò loko ikuñi-chi. Ta ika'an ma'a-ra chii-ra, ta katyi-ke:

—¿Naku isa'un takuan, se'e? Sutun ta yú'ú, chika loko iñi-ndi chiun, ta nanduku-ndi chiun.

⁴⁹ Yukuan ta inaka'an Jesú, ta katyi-ra:

—¿Naku nanduku-ndo chií? ¿Atu ña-chito-ndo tyi ñiñi ta'an-chi sa'í tyiñu Sutí?

⁵⁰ Soko ña-ikutuñi iñi-chi tu'un ika'an-ra chi'in-chi.

⁵¹ Yukuan ta kuanu'u Jesú chi'in-chi ndyaa ñuu Nazaret, ta chinu iñi-ra tu'un ka'an-chi. Ta inatyiva'a ma'a-ra tandi'i

cha-ikuu tichi ama-ke.⁵² Ta kua'an cha'nu-ka Jesús ta kua'an chikoo-ka cha-chiñi tuñi chii-ra, ta ndyaa tumañi iñi Ndyoo ta tumañi iñi ñayivi chi'in-ra.

**I'ya vachi tu'un nuu ika'an Juan Sakuanduty a chii
ñayivi tyi kundyatu'va-chi tyi kuakichi Cristo**

3 Ta chacha'un kuiya kuvi Tiberio rey ka'nu ñuu Roma, ta Poncio Pilato kuvi ra-ndyakaña'a ñuu Judea, ta Herodes kuvi ra-ndyakaña'a tandi'i ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Galilea, ta Felipe ñañi Herodes kuvi ra-ndyakaña'a tandi'i ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Iturea ta ñuu Traconite, ta Lisanias kuvi ra-ndyakaña'a tandi'i ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Abilene,² ta Anás ta Caifás kuvi sútú kuvi nuu. Ta kivi yukuan isakoto Ndyoo nuu tu'un chii Juan, se'e Zácarías, nuu kuvi ñu'u ityi.³ Ta kua'an Juan tandi'i ñuu ndyaa ityi yutya Jordán, ta ka'an-ra chii ñayivi tyi ndu'uví iñi-chi kuatyí-chi, ta kuanduty a-chi tyi koo tuka'nu iñi kuatyí-chi,⁴ tyi takuan ka'an nuu Tutu Ndyoo cha-ityaa Isaías ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo. Ta ika'an-ra tye'en:

Chiñiso'o-yo kanachaa nuu ndusu ityi ñu'u
ityi, ta katyi-chi:

“Sanduva'a-ndo ityi nuu kuakichi Sutumañi-yo,
ta sandundoo-ndo ityi.

⁵ Ta tandi'i tuko'o yuku kuanakutu,
ta tandi'i yuku ta nuu ti'i ñu'u kuandundaa,
ta kuandundoo nuu yakua ityi,
ta kuanduva'a nuu kiñi kaa,

⁶ ta tandi'i ñayivi kuandye'e iso kuasakaku
Ndyoo chii-chi.”

⁷ Yukuan ta ichaa ñayivi kua'a loko nuu ndyaa Juan tyi kuñi-chi kuanduty a-chi, ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¡Ndyo'o tata koo! ¿Yoo ika'an nuu-ndo tyi kunu-ndo tyi mandye'e-ndo tundo'o kuasandye'e Ndyoo chii ñayivi?

⁸ Sa'a-ndo tañi ku'va sa'a ñayivi chaindu'uví iñi kuatyí tysi yuukan kuvi tañi yutun cha'a chiti va'a. Ta makuñi iñi-ndo tysi ñayivi va'a kuu-ndo tysi tata *Abraham vachi-ndo tysi chi'in yuu i'ya kuvi sanduu Ndyoo tata *Abraham.⁹ Ta

chandyaa acha cha'a yutun, ta tandi'i yutun ña-cha'a chiti va'a kuatya'ndya-tun, ta kuaki'i-tun nuu ñú'ú.

¹⁰ Yukuan ta indukutu'un ñayivi chii-ra, ta katyi-chi:

—¿Naa chukuu ta'an-chi kundyakuu-ndi?

¹¹ Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Ra-iyo uvi ta'an kamisa, ta'an-chi ku'va-ra minuu chii ñayivi ña-tuvi kamisa; ta ñayivi iyo cha-kachi, ta'an-chi ku'va-chi cha-kachi ñayivi ña-tuvi cha-kachi.

¹² Ta ichaa tuku uu ta'an ra-tava xu'un kuenda ñuu Roma tyi kuakuandutya-chi, ta indukutu'un-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—Mastru, ¿naa chukuu ta'an-chi kundyakuu-ndi?

¹³ Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Maya'a-ka ku'va satya'vi-ndo chii ñayivi tañi ku'va ta'an-chi tya'vi-chi.

¹⁴ Ta indukutu'un tuku uu ta'an ra-kuvi hndaru chii-ra, ta katyi-ra:

—Ta ndyu'u, ¿naa chukuu ta'an-chi kundyakuu-ndi?

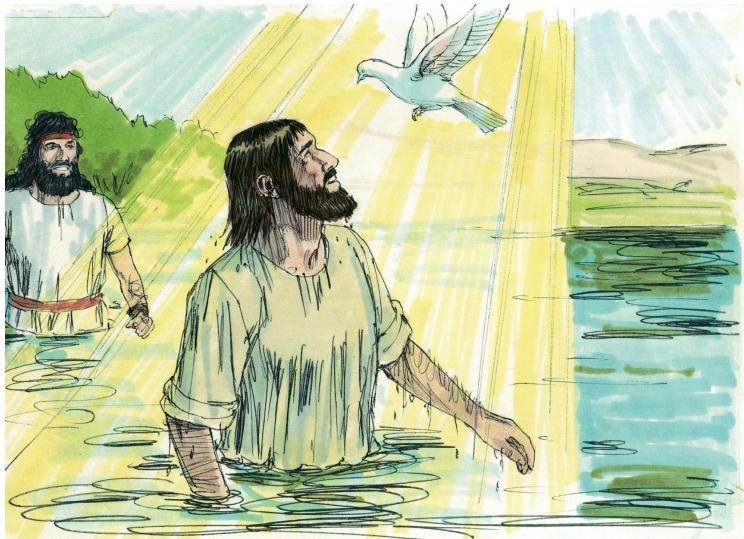
Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Makindyaa-ndo xu'un ñayivi chi'in cha-ñi'i, ta tyaa-ndo kuatyti siki-chi tatu ña-tuvi cha-sa'a-chi ta ta'an-chi nduu iñi-ndo xu'un sakanaa-ndo.

¹⁵ Ta ndatu loko ñayivi chii ra-kuasakaku chii-chi, ta kuñi iñi-chi tyi vatu-ñi *Cristo kuvi Juan. ¹⁶ Yukuan ta ika'an-ra chii tandi'i ñayivi, ta katyi-ra:

—Yú'ú tyi chi'in ndutya sakuandutyé chii-ndo, soko kuakichi inka ra-iyo-ka tundyee iñi chii cha-kuí, ta ña-suу ra-va'a kuí ta kuvi ndachí yo'o ndichan-ra. Ta maa-ra kuasakuandutya chi'in Tatyi Ii ta ñú'ú. ¹⁷ Ta chayi'inda'a-ra cha-sakuuta chi'in-ra chañi trigu tyi kuasava'a-ra chii-chi. Ta trigu kuanatyiva'a-ra tichi yaka; ta kuaka'mi-ra chañi-chi chi'in ñú'ú cha-ña-nda'va.

¹⁸ Ta takuan isandaku Juan chii ñayivi chi'in kua'a-ka tu'un, ta isakoto-ra tu'un va'a chi'in-chi. ¹⁹ Ta ika'an ñi'i-ra chii rey Herodes chakatyti tyi iki'in-ra kuñasi'i-ra chii Herodías, ñasi'i ñañi-ra Felipe, ta chakatyti tandi'i-ka cha-ña-va'a isa'a-ra. ²⁰ Yukuan ta induka'nu-ka kuatyti Herodes nuu Ndyoo tyi ityi'i-ra chii Juan vekaa.

**I'ya kuvi nuu ichandutya Jesús
cha-kumañi-ka ku'un Juan vekaa**

²¹ Ta ku'va ndyaa Juan sakuandutya-ra chii ñayivi, ta ichandutya tuku Jesús. Ta ikicha'a ka'an Jesús chi'in Ndyoo, ta inuña andivi ²²ta inuu Tatyi Ii Ndyoo siki-ra tañi ku'va kaa paloma. Ta ika'an nuu ndusu ityi andivi, ta katyi-chi:
—Yo'o kuvi Seí cha-kuñi loké, ta ta'an loko iñí chiun.

I'ya vachi tu'un tata Jesús

²³ Ta iyo Jesús tañi oko uchi kuiya, ta ikicha'a sa'a-ra tyiñu Ndyoo. Ta kuñi iñi ñayivi tyi se'e José kuu-ra, ta se'e Elí kuvi José, ²⁴ta se'e Matat kuvi Elí; ta se'e Leví kuvi Matat; ta se'e Melquí kuvi Leví; ta se'e Janay kuvi Melquí; ta se'e José kuvi Janay; ²⁵ta se'e Matatías kuvi José; ta se'e Amós kuvi Matatías; ta se'e Nahúm kuvi Amós; ta se'e Eslí kuvi Nahúm; ta se'e Nagay kuvi Eslí; ²⁶ta se'e Máat kuvi Nagay; ta se'e Matatías kuvi Máat; ta se'e Semeí kuvi Matatías; ta se'e Josec kuvi Semeí; ta se'e Judá kuvi Josec; ²⁷ta se'e Yojanán kuvi Judá; ta se'e Resa kuvi Yojanán; ta se'e Zorobabel kuvi Resa; ta se'e Salatiel kuvi Zorobabel; ta se'e Neri kuvi Salatiel; ²⁸ta se'e Melquí kuvi Neri; ta se'e Adí kuvi Melquí; ta se'e

Cosán kuvi Adí; ta se'e Elmadán kuvi Cosán; ta se'e Er kuvi Elmadán;²⁹ ta se'e Josué kuvi Er; ta se'e Eliezer kuvi Josué; ta se'e Jorín kuvi Eliezer; ta se'e Matat kuvi Jorín; ta se'e Leví kuvi Matat;³⁰ ta se'e Simeón kuvi Leví; ta se'e Judá kuvi Simeón; ta se'e José kuvi Judá; ta se'e Jonán kuvi José; ta se'e Eliaquín kuvi Jonán;³¹ ta se'e Melea kuvi Eliaquín; ta se'e Mainán kuvi Melea; ta se'e Matata kuvi Mainán; ta se'e Natán kuvi Matata; ta se'e David kuvi Natán;³² ta se'e Isaí kuvi David; ta se'e Obed kuvi Isaí; ta se'e Booz kuvi Obed; ta se'e Salmón kuvi Booz; ta se'e Naasón kuvi Salmón;³³ ta se'e Aminadab kuvi Naasón; ta se'e Aram kuvi Aminadab; ta se'e Jezrón kuvi Aram; ta se'e Fares kuvi Jezrón; ta se'e Judá kuvi Fares;³⁴ ta se'e Jacob kuvi Judá; ta se'e Isaac kuvi Jacob; ta se'e ***Abraham** kuvi Isaac; ta se'e Téraj kuvi ***Abraham**; ta se'e Najor kuvi Téraj;³⁵ ta se'e Serug kuvi Najor; ta se'e Ragau kuvi Serug; ta se'e Péleg kuvi Ragau; ta se'e Éber kuvi Péleg; ta se'e Selaj kuvi Éber;³⁶ ta se'e Cainán kuvi Selaj; ta se'e Arfaxad kuvi Cainán; ta se'e Sem kuvi Arfaxad; ta se'e Noé kuvi Sem; ta se'e Lamec kuvi Noé;³⁷ ta se'e Matusalén kuvi Lamec; ta se'e Enoc kuvi Matusalén; ta se'e Jared kuvi Enoc; ta se'e Malalel kuvi Jared; ta se'e Cainán kuvi Malalel;³⁸ ta se'e Enós kuvi Cainán; ta se'e Set kuvi Enós; ta se'e Adán kuvi Set; ta se'e Ndyoo kuvi Adán.

I'ya kuvi nuu ikuñi Kui'na sakanaa-ra chii Jesús

4 Ta ichitu Tatyi Ii Ndyoo chii Jesús, ta iketa-ra yutya Jordán, ta ichandyaka Tatyi Ii chii-ra nuu kuvi ñu'u ityi,² ta uu xiko kivi ichindyaa-ra yukuan, ta ikuñi Kui'na sakanaa-ra chii-ra. Ta tandi'i kivi ichindyaa-ra ta ña-ichachi-ra, yukuan ta ikicha'a chisoko-ra.³ Yukuan ta ika'an Kui'na chii-ra, ta katyi-ra:

—Tatu Se'e Ndyoo kuun, ka'an chii yuu nanduu paan.

⁴ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo: “Ña-suu-ñi chi'in paan kutyaku rayii tyi chi'in tandi'i tu'un ka'an Ndyoo kutyaku-ra.”

⁵ Yukuan ta ichandyaka Kui'na chii-ra nuu yuku sukun, ta isaña'a-ra chii-ra tandi'i nuu ndyakaña'a rey nuu ñu'u ñayíví.

⁶ Ta ika'an-ra chii-ra, ta katyi-ra:

—Kuaku'vé tandí'i tundyee iñi ta cha-tyaki iyo nuu ñu'u ñayíví chiun tyi maí iñi'i kundyakaña'a, ta kuvi ku'vé yoo chii kuñí ku'vé.⁷ Ta tatu kuiñi chítun nuí, ta saka'nun chíi tandí'i kuañi'un.

⁸ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kuandyá'a yo'o Kui'na tyi tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo: "Nuu-ñi chii Sutumañi-yo Ndyoun saka'nun, ta chinu iñun cha-ka'an-ra."

⁹ Yukuan ta ichandyaka Kui'na chii Jesús ñuu Jerusalén, ta isakaa-ra chii-ra nuu sukun xiñi *veñu'u ka'nu, ta ika'an-ra chii-ra, ta katyi-ra:

—Tatu Se'e Ndyoo kuun, sakanakava chiun nuu ñu'u,
¹⁰ tyi tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo:

Kuatyanda'a Ndyoo *ángel kuasakuenda chiun,

¹¹ ta chi'in nda'a-ra kuanakeen-ra chiun,

tyi mata'uví cha'un sa'a yuu.

¹² Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo: "Makuñun sakanaun chii Sutumañi-yo Ndyoun."

¹³ Ta nuu indí'i ikuñi-ra sakanaa-ra chii-ra, yukan ta isandoo ndika'an-ra chii-ra uu ta'an kivi.

I'ya kuvi nuu ikicha'a satyiñu Jesús tyiñu Ndyoo

¹⁴ Yukuan ta kuanu'u Jesús ñuu Galilea, ta chitu tundyee iñi Tatyi Ii chii-ra, ta tandi'i ñayivi iyo ñuu yukan ichito tu'un-ra. ¹⁵ Ta saña'a-ra tu'un Ndyoo chii ñayivi *veñu'u *sinagoga*, ta tandi'i-chi saka'nú chii-ra.

I'ya kuvi nuu kua'an Jesús ñuu Nazaret

¹⁶ Yukuan ta ichaa Jesús ñuu Nazaret nuu icha'nú-ra, ta *kivi sauru iki'vi-ra *veñu'u *sinagoga* tañi tu'va-ra sa'a, ta indukuita-ra kuaka'vi-ra nuu Tutu Ndyoo. ¹⁷ Ta icha'a-chi chii-ra Tutu Ndyoo cha-ityaa Isaías ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo. Ta inuña-ra tutu, ta inañi'i-ra nuu ka'an-chi tye'en:

¹⁸ Tatyi Ii Sutumañi-yo ndyaa sikí,
ta ityaa-ra tyiñu chií tyi saña'í tu'un va'a
chii ñayivi nda'vi;
ta ityanda'a-ra chií tyi sakoté chii ñayivi yinda'a
ra-ña-va'a tyi kaku-chi,
ta kuasanandye'í chii ñayivi kuaa,
ta kuasakakí chii ñayivi ndye'e tundo'o sa'a inka ñayivi,
¹⁹ ta kuaka'ín nuu-chi tyi cha'ichaa kuiya kuakoo
tumañi iñi Sutumañi-yo chi'in-chi.

²⁰ Ta nuu indi'i ika'vi-ra nuu Tutu Ndyoo, ta inakasi-ra, ta inaku'va-ra chii ra-ndiso tyiñu veñu'u, ta ichikundyaar-a. Ta ikicha'a ndye'e tandi'i ñayivi yi'i *veñu'u *sinagoga* chii-ra.

²¹ Yukuan ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Vityin chaichinu tu'un cha-ika'ví chi'in-ndo.

²² Ta va'a loko ka'an tandi'i ñayivi siki-ra, ta íyò loko kuñi-chi tu'un va'a ka'an-ra, ta katyi-chi:

—¿Atu ña-suvi se'e José kuvi ra-i'ya?

²³ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Chité tyi kuaka'an-ndo chií tañi ku'va ka'an ñayivi: “Tatu doktor kuun, sanduva'a xi'na-ka chii maun. Tyi kua'a loko cha-isa'un ñuu Capernaúm, ta sa'a tuku takuan ñuu maun i'ya.”

²⁴ Ta ika'an tuku-ra, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi ñi-nuu ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo ña-iki'in ñayivi ñuu-ra cha-ka'an-ra. ²⁵ Ta

cha-ndaa ka'ín nuu-ndo tyi kua'a loko ña'a nda'vi ichi'i yií ichiyo ñuu ***Israel** kivi ichiyo Elías, ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta uñi kuiya sava ña-ikuun savi, ta ichiyo tama tandi'i ñuu ñu'u ñayíví,²⁶ soko ña-ityanda'a Ndyoo chii-ra ve'e ña'a nda'vi ñuu ***Israel** tyi ityanda'a-ra chii-ra nuu ndyaa minuu ña'a nda'vi iyo ñuu Sarepta nuu ñu'u ñuu Sidón.^a²⁷ Ta kua'a loko ñayíví ku'u ***kue'e tya'yu ñii** ichiyo ñuu ***Israel** kivi ikovi Eliseo, ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, soko ñi-minuu-chi ña-induva'a; ta nuu-ñi Naamán, ra-ichiyo nuu ñu'u ñuu Siria, induva'a^b —katyi Jesús.

²⁸ Ta ku'va ichiñiso'o tandi'i ñayíví yií ***veñu'u sinagoga** tu'un ka'an-ra, ta ikuxaan loko-chi chii-ra. ²⁹ Yukuan ta indukuita-chi, ta itiin-chi chii-ra, ta kua'an-chi chi'in-ra yu'u ñuu nuu kuvi xiñi yuku tyi kuasakanakava-chi chii-ra tichi kava. ³⁰ Soko iketa Jesús tyañu-chi, ta kua'an-ra.

I'ya vachi tu'un ra-yií tatyi ña-va'a

³¹ Yukuan ta kua'an Jesús ñuu Capernaúm nuu ñu'u ñuu Galilea, ta ta'an ***kivi sauru** saña'a-ra chii ñayíví. ³² Ta íyò loko kuñi-chi chiñiso'o-chi tu'un saña'a-ra tyi chi'in tundyee iñi ka'an-ra.

³³ Ta ndyaa minuu ra-yií tatyi ña-va'a tichi ***veñu'u sinagoga**, ta ñi'i loko ikanachaa-ra, ³⁴ ta katyi-ra:

—Matandyau chii-ndi Jesús, ra-ñuu Nazaret. ¿Atu vachi sanaun chii-ndi? Ta chité tyi ra-ii vachi nuu ndyaa Ndyoo kuun.

³⁵ Yukuan ta ika'an ñi'i Jesús chii tatyi ña-va'a, ta katyi-ra:
—Taxin yu'un, ta keta tichi ama-ra!

^a **4.26** Ta ñayíví ñuu Israel kuvi ñayíví ikachin Ndyoo tyi kuu-chi ñayíví-ra ta Elías kuvi nuu ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo chi'in-chi takivi. Ta kivi yukuan ichiyo nuu tama ka'nu soko Ndyoo tyi ña-ityanda'a-ra chii Elías tyi tyindyee-ra chii ña'a nda'vi ichi'i yií ñuu Israel tyi chii nuu ña'a nda'vi ñuu Sarepta cha-ñasivi ñayíví Israel kuvi, ityanda'a-ra chii-ra. ^b **4.27** Ta ñayíví Israel kuvi ñayíví ikachin Ndyoo tyi kuu-chi ñayíví-ra ta Eliseo kuvi nuu ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo chi'in-chi takivi. Ta kivi yukuan ña-ityanda'a Ndyoo chii Eliseo tyi sanduva'a-ra ñayíví ku'u kue'e tya'yu ñii ñuu Israel tyi chii nuu ra-nañi Naamán, ra-ñuu Siria, cha-ña-suvi ñayíví Israel kuvi, ityanda'a-ra chii-ra tyi sanduva'a-ra chii-ra chi'in kue'e tya'yu nii.

Yukuan ta isanduva tatyi ña-va'a chii-ra nuu tandi'i ñayivi, ta iketa-chi, soko ña-tuvi cha-ita'an-ra, isa'a-chi. ³⁶ Ta iyò loko kuñi tandi'i ñayivi, ta ka'an-chi chii ta'an-chi:

—¿Naa tu'un kuvi i'ya tyi chi'in tundyee iñi ka'an-ra chii tatyi ña-va'a, ta keta-chi?

³⁷ Ta tandi'i ity ikich'a ka'an ñayivi tu'un Jesús.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chiso Simón Pedro

³⁸ Yukuan ta iketa Jesús *veñu'u *sinagoga*, ta kua'an-ra ve'e Simón. Ta ñi'i loko yi'i ka'ñi chii chiso Simón, ta ika'an nda'vi-chi chi'in Jesús cha-kuenda-ke. ³⁹ Yukuan ta nandye'e nuu-ra nuu kandyaa-ke, ta ika'an ñi'i-ra chii ka'ñi, ta iketa-chi chii-ke. Ta suu-ñi ku'va yukuan indukuita-ke, ta induku-ke cha-kachi-chi.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús kua'a loko ñayivi ku'u

⁴⁰ Ta nuu kua'iñi ñayiví ta ichandyaka-chi chii ñayivi ku'u siin siin nuu kue'e nuu ndyaa Jesús. Yukuan ta itiso-ra nda'a-ra siki nuu nuu-chi, ta induva'a-chi. ⁴¹ Ta kua'a loko-chi iketa tatyi ña-va'a, ta kanachaa tatyi ña-va'a, ta katyi-chi:

—Yo'o tyi Se'e Ndyoo kuun.

Soko ika'an ñi'i Jesús chii-chi, ta ña-icha'a-ka-ra ka'an-chi tyi chito-chi tyi *Cristo kuu-ra.

I'ya kuvi nuu kuaka'an Jesús tu'un Ndyoo ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Galilea

⁴² Ta ituvi ñayiví ta iketa Jesús kua'an-ra nuu nuu taxin iyo. Ta ichananduku ñayivi chii-ra, ta ichaa-chi nuu ndyaa-ra, ta ña-cha'a-chi ku'un-ra. ⁴³ Soko ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ñiñi loko cha-kusakoté tu'un va'a iso kaa iyo nuu ndyakaña'a Ndyoo chii ñayivi inka ñuu tyi yukuan kuenda ityandya'a Ndyoo chií.

⁴⁴ Yukuan ta kua'an-ra kuasaña'a-ra tu'un Ndyoo *veñu'u *sinagoga* iyo nuu ñu'u ñuu Judea.

I'ya kuvi nuu isandukua'a Jesús tyaka

5 Ta minuu cha'a ndyaa Jesús yu'u ndutyañu'u nañi Genesaret, ta ñañita'an-ñi-ka ñayiví kua'a chi'in-ra tyi kuñi-chi tyaso'o-chi tu'un Ndyoo. ² Yukuan ta indye'e-ra ndyaa uvi ta'an varku yu'u ndutyañu'u cha-ikutyaa ndika'an ra-tava tyaka tyi kuanakatya-chi taraya-chi. ³ Yukuan ta ikaa Jesúis minuu nuu varku, ta varku Simón kuvi, ta ika'an-ra chii-ra tyi tyanda'a-ra iin lo'o-ka chii-tun nuu kunu-ka ndutyañu'u. Yukuan ta ichikundyaa-ra nuu-tun, ta ikicha'a saña'a-ra chii ñayiví kua'a.

⁴ Ta nuu indi'i isaña'a-ra chii-chi, ta ika'an-ra chii Simón, ta katyi-ra:

—Ki'in varku, ta kua'an ndyaa nuu kunu-ka ndutyañu'u tyi kutyi'i-ndo taraya-ndo, ta tiin-ndo tyaka.

⁵ Yukuan ta inaka'an Simón, ta katyi-ra:

—Mastru, ñiñu ichanduku-ndi tyaka, ta ña-iñi'i-ndi chii-ti, soko tatu maun katyi, kutyi'i taraya.

⁶ Ta ku'va cha-ityi'i-chi taraya nuu ndutyañu'u, ta kua'a loko tyaka iñi'i-chi, ta kuandya ku'va ikicha'a ka'ndi taraya, sa'a-ti. ⁷ Yukuan ta ikana-chi chi'in nda'a-chi chii ra-kua'an chi'in-chi, ra-yi'i inka nuu varku tyi kichi tyindyee-chi chii-chi. Yukuan ta ichaa-chi, ta isakutu-chi tyaka ndu'uví ta'an varku ta kuandya ku'va ikuñi ndukoo-tun tichi ndutya. ⁸ Ta ku'va indye'e Simón Pedro cha-isa'a Jesúis, ta ichikuiñi chiti-ra nuu-ra, ta katyi-ra:

—Matanyaun chií Sutumañi-yo tyi ra-iyó kuatyí kuí.

⁹ Ta takuan ika'an-ra tyi íyò loko kuñi-ra chi'in tandi'i ra-yi'i chi'in-ra chakatyí tyi kua'a loko tyaka iñi'i-chi.

¹⁰ Ta íyò loko ikuñi tuku Jacobo ta Juan, se'e Zebedeo, ra-ndyachika chi'in Simón. Yukuan ta ika'an Jesúis chii Simón, ta katyi-ra:

—Mayu'un tyi vityin ta nuu kua'an-ka ityi nuu kuandukun ñayiví ki'i tu'un Ndyoo tañi ku'va ndukun tyaka.

¹¹ Yukuan ta vachi ndichi-chi chi'in varku ndyaa yu'u ndutyañu'u, ta isandoo-chi tandi'i cha-iyó chii-chi, ta kua'an-chi chi'in Jesúis.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii ra-tya'yu ñii

¹² Ta minuu cha'a ndyaa Jesús minuu ñuu ka'nu, ta ichaa nuu ra-ku'u ***kue'e tya'yu ñii**, ta ku'va indye'e-ra chii Jesús, ta ichikuiñi chiti-ra nuu-ra, ta ñañi nuu-ra nuu ñu'u, ta ika'an nda'vi-ra chi'in-ra, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo tatu kuñun kuvi sanduva'un chií.

¹³ Yukuan ta itiso Jesús nda'a-ra siki-ra, ta katyi-ra:

—Kuñí tyi nduva'un. ¡Nduva'a!

Ta suu-ñi ku'va yukuan, ta induva'a-ra. ¹⁴ Ta ika'an Jesús tyi maka'an-ra ñi-minuu nuu ñayivi cha-induva'a-ra, ta katyi-ra chii-ra:

—Kua'an nuu ndyaa sútú, ta sa'a tañi ku'va ityaa ***Moisés** nuu *ley* Ndyoo tyi yukuan kuvi cha-ndaa nuu ñayivi tyi induva'un.

¹⁵ Soko kua'a loko ñayivi ichito cha-sa'a Jesús, ta kua'a loko-chi ichaa tyi kuatyaso'o-chi tu'un ka'an-ra, ta kuñi-chi tyi sanduva'a-ra chii-chi. ¹⁶ Soko tu'va Jesús cha'an nuu kuvi ñu'u ìtyi nuu iyo taxin ta ka'an-ra chi'in Ndyoo.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii ra-ña-kuvi kaka

¹⁷ Ta minuu kivi ndyaa Jesús saña'a-ra chii ñayivi, ta ndyaa ñayivi ***fariseo** ta mastru chito *ley* Ndyoo, ta vachi-chi tandi'i ñuu iyo ñu'u ñuu Galilea, ta ñuu iyo ñu'u ñuu Judea,

ta ñuu Jerusalén. Ta ndyaa tundyee iñi Sutumañi-yo chi'in Jesús, ta sanduva'a-ra ñayivi ku'u.¹⁸ Yukuan ta ichaa ñayivi ndiso chil'in chito chii ra-ña-kuvi kaka, ta kuñi-chi ya'a-chi chi'in-ra nuu ndyaa Jesús.¹⁹ Soko ña-iñi'i-chi nuu ya'a-chi chi'in-ra sa'a chakua'a loko ñayivi. Yukuan ta ikaa-chi siki ve'e, ta inuña-chi tyiyo, ta isanuu-chi chii-ra ndikaa chito-ra nuu ndyaa Jesús.²⁰ Yukuan ta indye'e-ra tyi chinu iñi-chi chii-ra, ta ika'an-ra chii ra-ku'u, ta katyi-ra:

—Aminku, chaichikoo tuka'nu iñi kuatyun.

²¹ Yukuan ta ikicha'a chika iñi ñayivi kuvi mastru chito ley Ndyoo ta ñayivi **fariseo*: “¿Yoo kuvi ra-i'ya tyi ka'an-ra tu'un ña-ta'an-chi ka'an-ra, ta nuu-ñi Ndyoo kuvi saka'nu iñi kuatyi-yo?”

²² Soko chito Jesús cha-chika iñi-chi, ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku chika iñi-ndo takuan?²³ ¿Naa chukuu kuvi cha-ña-yii ka'an-yo chii ra-i'ya? ¿Atu yii-ka ka'an-yo: “Chaichikoo tuka'nu iñi kuatyun”, a yii-ka ka'an-yo: “Ndrukuita ta kua'an”?²⁴ Tyi takuan ta koto-ndo tyi iyo tundyee iñi chii Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo ityi nuu ñu'u ñayivi, ta kuvi saka'nu iñi-ra kuatyi.

Yukuan ta ika'an-ra chii ra-ña-kuvi kaka:

—Ka'ín chiun, ndrukuita, ta naki'in chiton, ta kuanu'u ve'un.

²⁵ Ta taku'va yukuan-ñi, ta indukuita ra-ña-kuvi kaka ityi nuu ñayivi kua'a, ta inaki'in-ra chito chaikandyaa-ra, ta kuanu'u-ra ve'e-ra, ta saka'nu-ra chii Ndyoo.²⁶ Ta íyò loko kuñi tandi'i ñayivi, ta saka'nu-chi chii Ndyoo. Ta yu'u loko-chi, ta katyi-chi:

—Vityin indye'e-yo nuu cha-íyò.

I'ya kuvi nuu ikana Jesús chii Leví tyi ku'un-ra chi'in-ra

²⁷ Ta nuu iya'a ikuu takuan, yukuan ta kua'an Jesús, ta indye'e-ra chii nuu ra-satya'vi xu'un chii ñayivi nañi Leví. Ta ndyaa-ra nuu tya'vi ñayivi xu'un, ta ika'an Jesús chii-ra, ta katyi-ra:

—Ko'o chi'ín.

²⁸ Yukuan ta isandoo Leví tandi'i tyiñu sa'a-ra, ta kua'an-ra chi'in Jesús. ²⁹ Yukuan ta isa'a-ra nuu viko ka'nu ve'e-ra kuenda Jesús. Ta ichaa kua'a loko ra-satya'vi xu'un chii ñayivi ta inka-ka ñayivi, ta ichikundyaa-chi chi'in-chi yu'u mesa. ³⁰ Ta ikicha'a ka'an ña-va'a mastru chito *ley* Ndyoo ta ñayivi **fariseo* chii ndocha'a Jesús, ta katyi-chi:

—¿Naku chachi-ndo ta chi'i-ndo chi'in ñayivi satya'vi xu'un ta chi'in ñayivi iyo kuatyí?

³¹ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ñayivi iyo va'a ña-ndi'i-chi doktor sanduva'a chii-chi, soko ñayivi ku'u tyi ndi'i-chi chii-ra. ³² Yú'ú tyi ña-vachí cha-kuenda ñayivi ndoo ndyachika tyi cha-kuenda ñayivi iyo kuatyí vachí tyi ndu'ovi iñi-chi kuatyí-chi.

I'ya kuvi nuu indukutu'un ñayivi chii Jesús kuenda cha-makachi-yo ta ka'an-yo chi'in Ndyoo

³³ Yukuan ta indukutu'un-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—¿Naku tyito loko ña-chachi ndocha'a Juan ta ka'an-chi chi'in Ndyoo, ta takuan tuku sa'a ndocha'a ñayivi **fariseo*, soko ra-kuvi ndocha'a yo'o tyi chachi-chi ta chi'i-chi?

³⁴ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Atu kuvi cha-makachi ñayivi vachi nuu iyo viko nda'vi tatu ndyaa ra-kuakuu tunda'vi? ³⁵ Soko kuachaa kivi ña-kuakundyaa-ka-ra chi'in-chi, ta kivi yukuan ña-kuakachi-ka-chi.

³⁶ Ta ika'an tuku-ra minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra, ta katyi-ra:

—Na-tuvi ñayivi cha'ndya iin lo'o soo chaa ta natyaa-chi chi'in soo cha'nú tyi kuasativi-chi soo chaa tatu sa'a-chi takuan, ta ña-kuakita'an ku'va kaa soo chaa chi'in soo cha'nú.

³⁷ Ta ña-yoo-ñi tyi'i vinu chaa tichi ñii cha'nú tyi kuandata ñii sa'a vinu chaa ta kuakati vinu, ta ña-kuakuatyiñu-ka ñii. ³⁸ Ta va'a-ka ki'i vinu chaa tichi ñii chaa tyi takuan ta kundyee ñii ki'i vinu tichi-chi. ³⁹ Ta ña-tuvi ñayivi chi'i vinu cha'nú, ta kuñi-chi ko'o-chi vinu chaa, ta katyi-chi: “Va'a-ka chi'i vinu cha'nú.”

I'ya kuvi nuu itava ndocha'a Jesús yoko trigu kivi sauru

6 Minuu cha'a iya'a Jesús *kivi sauru nuu yi'i trigu itachi ñayivi, ta ikicha'a kindyaa ra-kuvi ndocha'a-ra yoko-tun, ta sakoyo-chi, ta kiin nda'a-chi, ta chachi-chi. ² Yukuan ta ika'an ñayivi *fariseo, ta katyi-chi:

—¿Naku sa'a-ndo cha-ña-ta'an-chi sa'a-ndo *kivi sauru?

³ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Atu ña-ka'vi-ndo tu'un cha-isa'a rey David chi'in ñayivi ndyaa chi'in-ra kivi ichisoko-chi? ⁴ Tyi iki'vi-ra tichi veñu'u Ndyoo, ta iki'in-ra paan cha-icha'a kuenda-chi nuu Ndyoo, ta ichachi-ra, ta icha'a tuku-ra kachi ñayivi ndyaa chi'in-ra. Ta paan cha-ña-tuvi ta'vi kachi-chi nuu ley Ndyoo kuu tyi nuu-ñi sútú kuvi kachi.

⁵ Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo kuvi ra-ndyakaña'a *kivi sauru.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii ra-ina'ityi nda'a

⁶ Ta inka *kivi sauru ichaa Jesús *veñu'u sinagoga, ta saña'a-ra tu'un Ndyoo chii ñayivi. Ta yukuan ndyaa nuu ra-ina'ityi nda'a kua'a. ⁷ Ta ndyaa ñayivi kuvi mastru chito ley Ndyoo ta ñayivi *fariseo ndye'e-chi tatu kuasanduva'a Jesús chii-ra kivi yukuan tyi takuan ta kuvi tyaa-chi kuatyi siki-ra. ⁸ Soko chito Jesús cha-chika iñi-chi, ta ika'an-ra chii ra-ina'ityi nda'a, ta katyi-ra:

—Ndrukuita nuu ndyaun chiña.

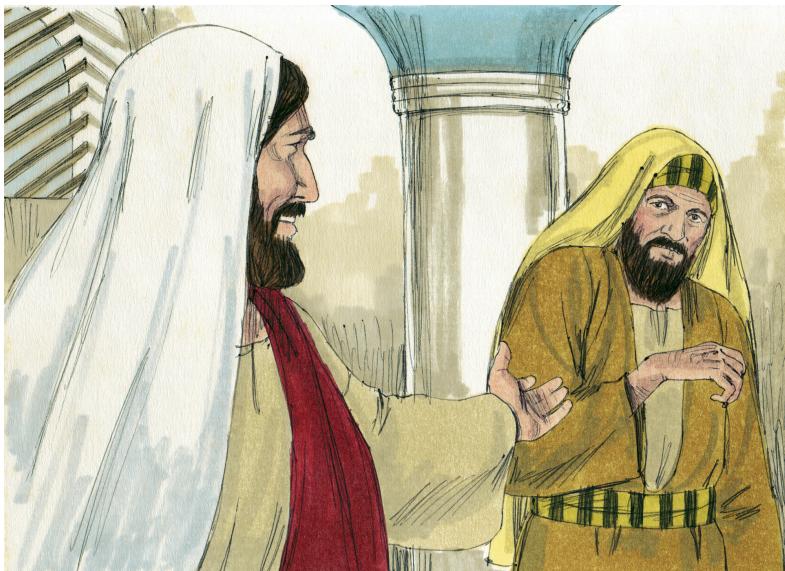
Yukuan ta indukuita-ra. ⁹ Ta indukutu'un Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—Ndrukutu'ín minuu tu'un chii-ndo: ¿Naa chukuu ta'an-chi sa'a-yo *kivi sauru, cha-va'a a cha-ña-va'a? ¿Sakaku-yo chii ñayivi, a ka'ñi-yo chii-chi?

¹⁰ Ta ndye'e-ra nuu tandi'i ñayivi ndyaa chi'in-ra ta ika'an-ra chii ra-ina'ityi nda'a, ta katyi-ra:

—Sandundoo nda'un.

Ta takuan isa'a-ra, ta induva'a nda'a-ra.

11 Yukuan ta ikicha'a kuxaan loko-chi, ta ikicha'a natu'un ta'an-chi iso kuasa'a-chi chii Jesús.

**I'ya kuvi nuu induku Jesús uchi
uvi ta'an ra-kuakuvi apóstol**

12 Ta kivi yukuan kua'an Jesús nuu yuku, ta ñiñu ichindyaa-ra ka'an-ra chi'in Ndyoo. **13** Ta ituvi inka kivi, ta ikana-ra chii ndocha'a-ra, ta ikachin-ra uchi uvi ta'an-chi, ta isakunañi-ra chii-chi *apóstol*. **14** Ta i'ya kuvi ra-ikachin-ra: Pedro, ra-nañi Simón, Andrés ñañi Pedro, Jacobo, Juan, Felipe, Bartolomé, **15** Mateo, Tomás, Jacobo se'e Alfeo, ta Simón, ra-ka'an-chi Zelote, **16** Judas ñañi Jacobo, ta Judas Iscariote, ra-ixikoña'a chii Jesús.

I'ya kuvi nuu isaña'a Jesús tu'un Ndyoo chii ñayiví kua'a

17 Yukuan ta inanuu Jesús yuku, ta ichikuita-ra nuu nuu ndaa chi'in ndocha'a-ra ta chi'in ñayiví kua'a vachi ñuu iyo nuu ñu'u ñuu Judea ta ñuu Jerusalén, ta ñuu Tiro, ta ñuu Sidón tyi kuñi-chi tyaso'o-chi tu'un saña'a-ra, ta kuñi-chi nduva'a-chi. **18** Ta ichaa tuku ñayiví ndye'e tundo'o sa'a tatyi

ñá-va'a, ta induva'a-chi. ¹⁹ Ta tandí'i ñayiví kuñi ke'e chii-ra tyi keta tundyee iñi chii-ra, ta nduva'a-chi.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi va'a ikuu
ñayiví cha'a kundyakaña'a Ndyoo chii**

²⁰ Ta inandye'e Jesús nuu ndocha'a-ra, ta katyi-ra chii-chi:
—Va'a loko ikuu ndyo'o ñayiví nda'vi tyi chii-ndo kuvi
nuu ndyakaña'a Ndyoo.

²¹ 'Va'a loko ikuu ndyo'o ñayiví chisoko vityin tyi
kuanda'a ama-ndo.

'Ta va'a loko ikuu ndyo'o ñayiví chakù tyi kuàkuákù-ndo,
ta kuakusii iñi-ndo.

²² 'Va'a loko ikuu ndyo'o tatu ña-kuñi ñayiví ndye'e-chi
chii-ndo, ta tavachiyo-chi chii-ndo, ta ka'an ña-va'a-chi
siki-ndo, ta ka'an-chi tyi ñayiví ñá-va'a kuu-ndo chakatyi tyi
chinu iñi-ndo chii Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo.

²³ 'Kusii iñi-ndo, ta ndava-ndo kivi sa'a ñayiví takuan
chi'in-ndo tyi ka'nu cha-va'a kuañi'i-ndo ityi andiví tyi
takuan isa'a sutu cha'nu-chi chi'in ñayiví inaka'an tu'un
ka'an Ndyoo takivi.

²⁴ 'Soko jnda'vi ndyo'o ñayiví kuka! tyi chaiñi'i-ndo
tandi'i cha-va'a cha-ta'an-chi ñi'l'i-ndo.

²⁵ 'Ta, jnda'vi ndyo'o ñayiví chachi va'a! tyi
kuakusoko-ndo.

'Ta, jnda'vi ndyo'o ñayiví chàkú vityin! tyi kuandukui'yá
iñi-ndo ta kuákuakù chaa-ndo.

²⁶ 'Ta, jnda'vi ndyo'o ñayiví ka'an va'a ñayiví siki! tyi
takuan isa'a sutu cha'nu-ndo chi'in ñayiví ña-inaka'an
cha-ndaa tu'un ka'an Ndyoo takivi.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi kuñi-yo
chii ñayiví kuxaan iñi chii-yo**

²⁷ 'Soko ndyo'o cha-chiñi so'o tu'un ka'ín: Kuñi-ndo chii
ñayiví kuxaan iñi chii-ndo, ta sa'a-ndo cha-va'a chii ñayiví
ñá-kuñi ndye'e chii-ndo, ²⁸ ta ka'an-ndo tyi koo va'a ñayiví
tyiña'a chii-ndo, ta ka'an-ndo chi'in Ndyoo cha-kuenda
ñayiví sa'a cha-ña-va'a chi'in-ndo. ²⁹ Ta tatu iyo-chi cha'a

iin chiyo yanuu-ndo, ku'va-ndo inka chiyo naku'va-chi. Ta tatu iyo-chi kindyaa soo ñuu'u ka'nu-ndo, ku'va tuku-ndo kamisa-ndo chii-chi.³⁰ Ta ku'va-ndo ndatyiñu chii tandi'i ñayivi chikan chii-ndo, ta tatu iyo ñayivi iki'in ndatyiñu-ndo, maka'an-ndo tyi naku'va-chi.³¹ Ta tañi ku'va kuñi-ndo tyi sa'a ñayivi chi'in-ndo, takuan ta'an-chi sa'a-ndo chi'in-chi.

³² Ta tatu kuñi-ndo chii maa-ñi ñayivi kuñi chii maa-ndo, mañi'i-ndo tumañi iñi ityi nuu Ndyoo tyi kuandya ñayivi ña-chinu iñi chii Ndyoo, ta sa'a takuan.³³ Ta tatu sa'a-ndo cha-va'a chi'in maa-ñi ñayivi sa'a cha-va'a chi'in-ndo, mañi'i-ndo tumañi iñi ityi nuu Ndyoo tyi kuandya ñayivi ña-chinu iñi chii Ndyoo, ta sa'a takuan.³⁴ Tatū kuaku'va ndika'an-ndo ndatyiñu chii maa-ñi ñayivi kuñi iñi-ndo tyi naku'va-chi, mañi'i-ndo tumañi iñi ityi nuu Ndyoo tyi kuandya ñayivi ña-chinu iñi chii Ndyoo, ta cha'a ndika'an-chi ndatyiñu chii ñayivi tu'va naku'va.³⁵ Soko kuñi-ndo chii ñayivi kuxaan iñi chii-ndo, ta sa'a-ndo cha-va'a chi'in-chi, ta ku'va ndika'an-ndo ndatyiñu chii-chi, ta makuatu-ndo naku'va-chi ndatyiñu-ndo tyi ka'nu cha-va'a kuanañi'i-ndo, ta kuakuu-ndo se'e Ndyoo ndyaa andivi tyi Ndyoo ra-va'a iñi kuu-ra chi'in ñayivi ña-tu'va naku'va tya'vi ndyoo chii-ra ta chi'in ñayivi ña-va'a.³⁶ Ta nda'vi kuñi-ndo chii ñayivi tañi ku'va nda'vi kuñi Sutu-ndo chii-ndo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi masakutuñi-yo chii ta'an-yo

³⁷ 'Masakutuñi-ndo chii ta'an-ndo, ta ña-kuakutuñi-ndo. Ta masakunaa-ndo chii ñayivi, ta ña-kuata'an-ndo takuan. Ta saka'nú iñi-ndo chii-chi, ta kuakoo tuka'nu iñi chii-ndo.

³⁸ Ku'va-ndo cha-iyo chii-ndo chii ñayivi, ta kua'a-ka kuañi'i-ndo tyi kuañi'i-ndo tañi ku'va tyiku'va ra-va'a xiko tyi nakisi-ra tundoo, ta chaxin nda'a-ra nuu-tun, ta kuandya ku'va chitya kuaatyi nuu-tun sa'a-ra tyi tañi ku'va tyiku'va-ndo, takuan kuañi'i-ndo.

³⁹ Ta ika'an tuku Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi, ta katyi-ra:

—¿Atu kuvi kundyakaña'a nuu ñayivi kuaa chii inka ñayivi kuaa? ¿Atu ña-suu iin-ñi yavi kuakoyo ndu'uvchi?

⁴⁰ Ta ña-inuu-ñi kuvi ñayivi sakua'a chi'in mastru-chi tyi

tandi'i ñayivi ikutu'va va'a, kuakuu-chi tañi mastru isaña'a chii-chi.⁴¹ ¿Naku ndye'un mi'i yi'i nuu ñayivi ta'un, ta ña-ndye'un tyavi yi'i nuu maun?⁴² Tatu yi'i tyavi nuun, ¿atu kuvi ka'un chi'in ñayivi ta'un: “Ñañi, ku'va natavé mi'l iyi'i nuun”? Yo'o ka'un tysi va'un, tava xi'na-ka tyavi yi'i nuun, yukan ta kuvi tavon mi'i yi'i nuu ñayivi ta'un.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tysi kuvi nakoto-yo yutun chi'in chiti-tun

⁴³ Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—Makuvi ku'va yutun va'a chiti ña-va'a, ta ñi-yutun ña-va'a makuvi ku'va-tun chiti va'a,⁴⁴ tysi tandi'i nuu yutun, ta nakoto-yo chii-tun ku'va kaa chiti-tun. Ta makuvi ku'va iñu chiti cha-nañi *higo*, ta makuvi ku'va iñu ndu'va chiti uva.⁴⁵ Ta takuan kuvi ñayivi va'a tysi sa'a-chi cha-va'a yi'i ama-chi, ta ñayivi ña-va'a, sa'a-chi cha-ña-va'a yi'i ama-chi tysi cha-chitu ama-yo, ta ka'an yu'u-yo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un uvi ta'an ra-isava'a ve'e

⁴⁶ ¿Naa kuenda ka'an-ndo, “Sutumañi-yo”, chií ta ña-sa'a-ndo cha-ka'ín?⁴⁷ Ta kuaka'ín nuu-ndo minuu ku'va iyo ñayivi vachi nuu ndyaí, ta chiñiso'o-chi, ta sa'a-chi cha-ka'ín.⁴⁸ Ta suu-chi kuvi tañi nuu ra-isava'a ve'e, ta kunu ichatya-ra nuu kuaki'i cha'a-chi, ta ityi'i-ra cha'a-chi nuu ita'an-ra yuu. Ta ikuun savi ka'nú, ta indaa ndutya, ta icha'a ndutyañu'u chata ve'e, soko ña-induva-chi tysi nuu yuu ndyaa cha'a-chi.⁴⁹ Soko ñayivi chiñiso'o ta ña-sa'a-chi cha-ka'ín, suu-chi kuvi tañi nuu ra-isava'a ve'e nuu ñu'u, ta ña-ichatya-ra nuu kuaki'i cha'a-chi. Ta ikuun savi ka'nú, ta icha'a ndutyañu'u chata ve'e, ta indi'i ve'e itanu, isa'a-chi.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii musu satyiñu chi'in hndaru kuvi nuu

7 Ta nuu indi'i ika'an Jesús takuan chii ñayivi, yukan ta kuanu'u-ra ñuu Capernaúm.² Ta ñuu yukan iyo nuu ra-ndyakaña'a iin syendu hndaru, ta iyo nuu musu

satyiñu ka'a ta nuu ra-ñiñi kuu-ra nuu-ra, ta cha-kuñi kúú kuii-ra.³ Ta ichiñiso'o hndaru kunuu tu'un Jesús, yukuan ta ityanda'a-ra uvi ta'an racha'nu kunuu nuu ñayivi ***judío** tyi kuka'an-chi chi'in Jesús tyi kichi sanduva'a-ra chii musu-ra.⁴ Ta ichaa-chi nuu ndyaa Jesús, ta ika'an-chi chi'in-ra, ta katyi-chi:

—Sa'a chandyoo kuñun ku'un kusanduva'un chii musu hndaru kunuu. Ta va'a tatu tyindyeun chii-ra,⁵ tyi va'a loko ra-kuu-ra chi'in ñayivi ñuu-yo, ta isava'a-ra nuu ***veñu'u sinagoga** ñuu-yo.

⁶ Yukuan ta kua'an Jesús chi'in-chi, ta ku'va kuachaa-ra nuu ndyaa ve'e, ta ityanda'a hndaru kunuu uvi ta'an aminku-ra tyi kuka'an-ra tye'en chii Jesús:

—Racha'nu, tye'en ka'an hndaru kunuu tyi masatyañu-ra chiun tyi ña-suvi ra-ka'nú kuu-ra, ta ku'un ve'e-ra,⁷ ta yukuan kuenda ña-kichi ki'in-ra chiun. Soko kuñi-ra tyi ka'an-ñun, ta nduva'a musu-ra.⁸ Ta ka'an-ra takuan tyi iyo nuu ra-ndyakaña'a chii-ra ta ityaa-ra chii-ra tyi kundyakaña'a-ra chii inka hndaru. Ta tatu ka'an-ra chii nuu-ra: "Kua'an", ta kuaku'un-ra. Ta tatu ka'an-ra chii inka-ra: "Ñà'á", ta kuakichi-ra. Ta tatu ka'an-ra chii musu-ra: "Sa'a tye'en", ta takuan kuasa'a-ra.

⁹ Ta íyò loko ikuñi Jesús ku'va ichiñiso'o-ra tu'un ika'an-chi. Yukuan ta inandy'e-ra nuu ñayivi kua'an chi'in-ra, ta ikatyi-ra:

—Kaín chii-ndo tyi ña-tuvi ñi-minuu ñayivi ñuu ***Israel** va'a chinu iñi chií takuan.

¹⁰ Yukuan ta kuanu'u aminku hndaru kunuu, ta inachaa-chi, ta indye'e-chi tyi cha'induva'a musu-ra.

I'ya kuvi nuu isanatyaku Jesús se'e ña'a nda'vi ichi'i yii

¹¹ Ta nuu iya'a ikuvi takuan, yukuan ta kua'an Jesús ñuu Naín, ta kua'a ndocha'a-ra kua'an chi'in-ra, ta kua'a loko tuku ñayivi kua'an.¹² Ta ku'va ichaa-ra yatyin yu'u ñuu, ta indye'e-ra vachi ñayivi, ta ndiso-chi ndiyi, ta minuu-ñi-ra iyo nuu ma'a-ra. Ta ña'a nda'vi ichi'i yii kuu-ke, ta kua'a loko ñayivi ñuu vachi chi'in-ke.¹³ Ta indye'e Jesús chii ma'a-ra, ta ikunda'vi iñi-ra chii-ke, ta katyi-ra:

—Makuakùn.

¹⁴ Yukuan ta ikuyatyin-ra, ta itiso-ra nda'a-ra siki kaja ra-ichi'i, ta ichikuita ñayivi ndiso kaja. Yukuan ta ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Rayoko, ka'ín chiun: jndukuita!

¹⁵ Yukuan ta inakundyaa tuluu ra-ichi'i, ta ikicha'a natu'un-ra. Yukuan ta inaku'va Jesús chii-ra chii ma'a-ra.

¹⁶ Ta iyu'u loko tandi'i-chi, ta ikicha'a saka'nu-chi chii Ndyoo, ta katyi-chi:

—Ichaa nuu ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo nuu ndyaa-yo, ta Ndyoo vachi tyindyee-ra chii ñayivi ñuu ***Israel**.

¹⁷ Ta ichito tandi'i ñayivi iyo ñuu nuu ñu'u ñuu Judea cha-sa'a Jesús, ta tandi'i ñayivi iyo ñuu ndyaa yatyin chi'in ñuu Judea.

I'ya kuvi nuu ityanda'a Juan Sakuandutya ndochara nuu ndyaa Jesús

¹⁸ Ta inaka'an ra-kuvi ndocha'a Juan nuu-ra tandi'i cha-sa'a Jesús. Yukuan ta ikana Juan uvi ta'an ra-kuvi ndocha'a-ra, ¹⁹ ta ityanda'a-ra chii-chi nuu ndyaa Jesús tyi kundukutu'un-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—¿Atu maun kuvi ra-kuakichi, a kuatu-ndi inka-ra?

²⁰ Yukuan ta ichaa-chi nuu ndyaa Jesús, ta katyi-chi:

—Juan Sakuandutya ityanda'a chii-ndi tyi ndukutu'un-ndi chiun: “¿Atu maun kuvi ra-kuakichi, a kuatu-ndi inka-ra?”

²¹ Ta suu-ñi ku'va yukan isanduva'a Jesús kua'a nuu kue'e ta'an ñayivi ta ñayivi yi'i tatyí ña-va'a. Ta kua'a tuku ñayivi kuaa isanandye'e-ra. ²² Yukuan ta inaka'an-ra chii ra-ityanda'a Juan, ta katyi-ra:

—Kua'an-ndo tyi kunaka'an-ndo nuu Juan cha-indye'e-ndo ta cha-ichiñiso'o-ndo tyi nandy'e ñayivi kuaa, ta nakaka ñayivi ña-kuvi kaka, ta nduva'a ñayivi ku'u ***kue'e tya'yu ñii**, ta nakuñiso'o ñayivi so'o, ta natyaku ñayivi ichi'i, ta ka'ín tu'un va'a chi'in ñayivi nda'vi. ²³ Ta va'a loko ikuu ñayivi ña-ndu'uví iñi cha-chinu iñi chií.

²⁴ Ta ku'va kuanu'u ra-ityanda'a Juan, ta ikicha'a naka'an Jesús tu'un Juan nuu ñayivi, ta katyi-ra:

—¿Naa chukuu ichandye'e-ndo nuu kuvi ñu'u ìtyi? ¿Atu ichandye'e-ndo nuu nakanda tuñii sa'a tatyi? ²⁵ ¿A naa chukuu ichandye'e-ndo? ¿Atu ichandye'e-ndo minuu ra-ñu'u soo va'a? Ña-suu takuan kuvi tyi ñayivi ñu'u soo va'a, va'a iyo-chi ñayivi tyi ndyaa-chi vetyiñu *rey*. ²⁶ Ta, ¿yoo ichandye'e-ndo yukan? ¿Atu nuu ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo ichandye'e-ndo? Takuan kuvi, ta ka'ín chii-ndo tyi ka'n-ka ra-kuu-ra cha-kuu ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo. ²⁷ Ta tu'un maa-ra ka'an nuu Tutu Ndyoo tye'en:

Kuatanyanda'í minuu ra-kuanaka'an nuu ñayivi
nuu kumañi-ka ku'un,

ta ityi nuu-ka kuasanduva'a-ra ityi nuu kuaku'un.

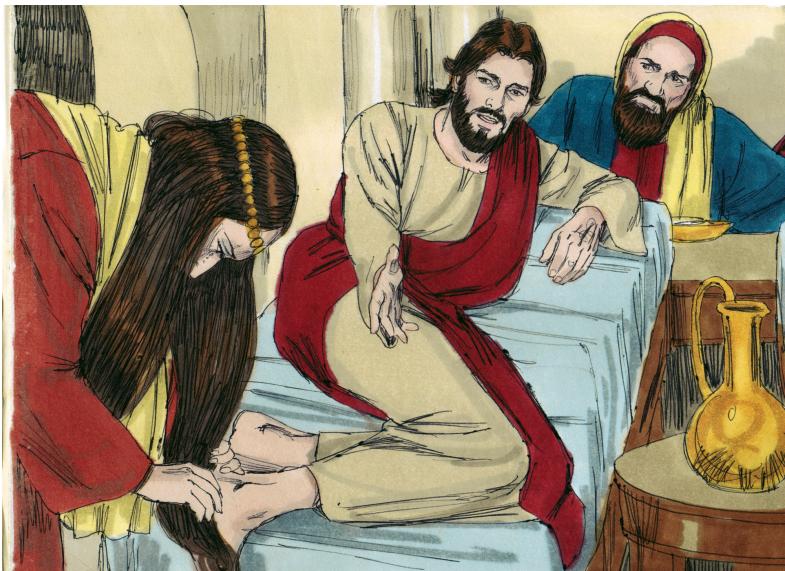
²⁸ Soko ka'ín chii-ndo tyi ka'n-ka ra-kuvi Juan cha-kuvi tandi'i-ka se'e ñayivi, soko ñayivi lo'o-ka nuu ndyakaña'a Ndyoo, ka'n-ka kuakuu-chi cha-kuu-ra.

²⁹ Ta tandi'i ñayivi ta ñayivi satya'vi xu'un tuku, ichiñiso'o tu'un ka'an Jesús, ta inakoto-chi tyi cha-va'a kuvi ityi Ndyoo tyi icha'a-chi ta'vi sakuandutya Juan chii-chi. ³⁰ Soko ñayivi ***fariseo** ta ñayivi kuvi mastru chito *ley* Ndyoo, ña-iki'in-chi ku'va kuñi Ndyoo chi'in-chi, chakatyi tyi ña-icha'a-chi sakuandutya Juan chii-chi. ³¹ Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—¿Yoo chi'in kuvi sakita'ín chii ñayivi iyo kivi vityin? ¿Yoo kaa cha-kaa-chi? ³² Kuu-chi tañi randyi'i ndyaa nuu ya'vi, ta kanachaa-chi chii ta'an-chi, ta katyi-chi: “Itivi-ndi pitu, ta ña-iticha'a-ndo, ta ichata-ndi yaa ndukui'ya iñi, ta ña-ichakù-ndo.” ³³ Ta ikichi Juan Sakuandutya, ta ña-ichachi-ra tañi ku'va chachi ñayivi, ta ña-ichi'i-ra vinu, ta katyi-ndo tye'en: “Tatyi ña-va'a yi'i chii-ra.” ³⁴ Ta ikichi Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, ta chachi-ra, ta chi'i-ra, ta katyi-ndo: “Ra-i'ya tyi ñi'i loko chachi-ra ta ñi'i loko chi'i-ra vino, ta aminku-ra kuvi ñayivi satya'vi xu'un ta ñayivi iyo kuatyi.” ³⁵ Soko kuvi koto-yo tatu va'a a ña-va'a cha-chiñituñi ñayivi chi'in ku'va ndye'e-yo cha-sa'a-chi.

I'ya kuvi nuu icha'an Jesús ve'e Simón ra-***fariseo**

³⁶ Ta ikana minuu ra-***fariseo** nañi Simón chii Jesús tyi kukachi-ra ve'e-ra. Yukuan ta ichaa Jesús ve'e-ra, ta

ichikundya-a-ra chi'in-ra yu'u mesa. ³⁷ Ta iyo minuu ñ'a'a ña-va'a ndyachika ñuu yukuan, ta ichito-ke tyi ndyaa Jesú chachi-ra ve'e ra-**fariseo*. Yukuan ta iki'in-ke nuu tye'e alabastro cha-yi'i perfumi, ta kua'an-ke nuu ndyaa-ra, ³⁸ ta ichikundya-ke nuu ndyaa cha'a-ra, ta chakù-ke.

Yukuan ta ikicha'a satyii-ke cha'a-ra chi'in ndutya nuu-ke, ta sana'ityi-ke chi'in ixi xiñi-ke, ta tyayu'u-ke cha'a-ra, ta ka'yí-ke perfumi. ³⁹ Ta ku'va indye'e Simón cha-sa'a-ke, ta ikicha'a chika iñi-ra: “Tatu cha-ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo kuun, kuvi nakoton yoo ña'a ke'e cha'un tyi nuu ña'a iyo kuatyí kuu-ke.”

⁴⁰ Yukuan ta inaka'an Jesú, ta katyi-ra:

—Simón, kuaka'lín minuu tu'un chiun.

—Ka'an yo'o, mastru —katyi Simón.

⁴¹ —Minuu ra-icha'a ndika'an xu'un chii uvi ta'an ñayivi, ta nuu-ra tavi u'un syendu xu'un nañi denario, ta inka-ra tavi uu xiko uchi, ⁴² ta ndu'ovi ta'an-ra ña-ikuvi naku'va nuu tavi, ta isaka'nu iñi ra-icha'a ndika'an xu'un chii-ra. Ta ka'an vityin, ¿yoo ra-kuakuñi-ka chii-ra?

⁴³ Yukuan ta inaka'an Simón, ta katyi-ra:

—Vatu-ñi ta kuakuñi-ka ra-kua'a-ka tavi chii-ra.

—Cha-ndaa ka'un Simón —katyi Jesú.

⁴⁴ Yukuan ta inandye'e Jesús chii-ke, ta katyi-ra chii Simón:

—¿Atu ndye'un cha-sa'a ke-i'ya? Tyi ku'va ichaí ve'un, ta ña-icha'un ndutyta ndoo cha'í. Soko ke-i'ya tyi chi'in ndutyta nuu-ke inakatya-ke cha'í, ta isana'ityi-ke chi'in ixi xiñi-ke.

⁴⁵ Ta ña-icha'un nakumi chií chi'in cha-tyayu'un, soko ke-i'ya tyi kuandyta ku'va ichaí ta tyayu'u-ke cha'í. ⁴⁶ Ta ña-ika'yun xa'an xiñí, soko ke-i'ya tyi perfumi ika'yí-ke cha'í. ⁴⁷ Ta yukuan ka'ín chiun, Simón, tyi kua'a loko kuatyti-ke iyo ta ichikoo tuka'nu iñi, ta yukuan kuenda kuñi loko-ke chií. Soko ñayivi ña-kua'a tuka'nu iñi iñi'i, ña-kua'a kuñi-chi chií.

⁴⁸ Yukuan ta ika'an Jesús chii-ke:

—Chaichikoo tuka'nu iñi kuatyun.

⁴⁹ Yukuan ta ikicha'a chika iñi ñayivi ndyaa chi'in-ra yu'u mesa: “¿Yoo kuvi ra-i'ya tyi kuvi saka'nu iñi tuku-ra kuatyi ñayivi?”

⁵⁰ Soko ika'an Jesús chii-ke, ta katyi-ra:

—Chakatyti tyi ichinu iñun, ta ikakun. Ta kua'an chi'in cha-va'a.

I'ya vachi tu'un uu ta'an ña'a ikuvi ndocha'a Jesús

8 Ta nuu iya'a ikuvi takuan, yukuan ta kua'an Jesús nuu nuu ñuu na'nu ta ñuu ndyi'i tyi kuaka'an-ra tu'un va'a iso kaa iyo nuu ndyakaña'a Ndyoo chi'in ñayivi. Ta kua'an uchi uvi ta'an *apóstol* chi'in-ra. ² Ta kua'an tuku uu ta'an ña'a induva'a chi'in tatyti ña-va'a, ta uu ta'an ña'a induva'a chi'in kue'e, ta nuu-ke kuvi María, ña'a ñuu Magdala, ña'a iketa ucha ta'an tatyti kui'na. ³ Ta kua'an tuku Juana ñasi'i Cuza, ta suu-ra kuvi ra-kutyiñu chi'in *rey* Herodes, ta kua'an Susana ta kua'a-ka ña'a tyindye chii Jesús chi'in ndatyiñu.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un ra-tachi

⁴ Ta kua'a loko ñayivi kayuku nuu ndyaa Jesús, ta siin siin ñuu vachi-chi. Yukuan ta ika'an-ra nuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi, ta katyi-ra:

⁵—Minuu cha'a iketa minuu ra-tachi, ta kua'an-ra kuakutya-ra chiti.^a Yukuan ta nuu kua'an-ra chitya-ra chiti, ta ikoyo uu ta'an chiti ityi, ta ichañu ñayivi siki-chi, ta ichachi saa. ⁶Ta ikoyo inka chiti nuu yuu nuu iyo lo'o-ñi ñu'u. Ta ika'ndi-chi, soko ina'ityi-chi tyi ña-iñi'i-chi nuu kachin ñu'u. ⁷Ta ikoyo inka chiti nuu iyo iñu. Ta iin-ñi icha'nu iñu chi'in chiti cha-itachi-ra, ta ichasi iñu nuu-chi, ta ña-icha'nu-ka-chi. ⁸Ta ikoyo inka chiti nuu va'a ñu'u, ta ika'ndi-tun, ta icha'nu-tun, ta kua'a loko chiti icha'a-tun. Ta minuu minuu chiti cha-itachi-ra, icha'a iin syendu chiti —katyi Jesús.

Yukuan ta ñi'i ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Ndyo'o cha-iyo so'o-ndo, tyaso'o-ndo cha-ka'ín.

I'ya kuvi nuu inaka'an Jesús iso kuñi-chi ka'an-chi tu'un ra-tachi chiti

⁹ Yukuan ta indukutu'un ndocha'a Jesús chii-ra, ta katyi-chi:

—¿Naa tu'un kuñi-chi ka'an-chi ku'va ika'un chiña?

^a 8.5 Ta kivi yukuan ichitya ñayivi chiti trigu nuu ñu'u ku'va tachi-chi.

¹⁰ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ndyo'o tyi icha'a Ndyoo ta'vi koto-ndo tu'un xe'e vachi nuu ndyakaña'a-ra, soko chi'in inka ñayivi ka'ín chi'in minuu ku'va-ñi cha-kita'an chi'in tu'un kuñí ka'ín chi'in-chi, ta vasu ndye'e-chi soko ña-nakoto-chi, ta vasu chiñiso'o-chi, soko ña-kutuñi iñi-chi.

¹¹ 'Tye'en tu'un kuñí-chi ka'an-chi ku'va ika'ín chi'in-ndo i'ya: Chiti kuvi tu'un Ndyoo. ¹² Ta chiti cha-ikoyo ityi, yukuan kuvi ñayivi chiñiso'o tu'un Ndyoo, ta vachi Kui'na, ta kindyaa-ra tu'un Ndyoo cha-yi'i ama-chi tyi machinu-ka iñi-chi, ta makaku-chi. ¹³ Ta chiti cha-ikoyo nuu yuu nuu iyo lo'o-ñi ñu'u, yukuan kuvi ñayivi chiñiso'o, ta naki'in tu'un Ndyoo chi'in cha-sii iñi, soko ña-tuvi nuu ku'un yo'o cha'a-chi, ta chinu iñi-chi uu ta'an-ñi kivi tu'un Ndyoo, soko kivi vachi tundo'o nuu-chi, ta sandi'i-chi cha-chinu iñi-chi. ¹⁴ Ta chiti cha-ikoyo tyaañu iñu, yukuan kuvi ñayivi chiñiso'o tu'un Ndyoo, soko nuu kua'an-ka kivi, ta iki'vi cha-ña-va'a ama-chi chakatyi cha-chika iñi-chi cha-ijo ñayiví, ta kuñí loko-chi cha-kuka ta cha-sii ñayiví, ta kuu-chi tañi yutun ña-cha'a chiti. ¹⁵ Soko chiti cha-ikoyo nuu va'a ñu'u, yukuan kuvi ñayivi chiñiso'o tu'un Ndyoo, ta naki'in-chi chi'in cha-va'a iyo ama-chi, ta kundyee iñi-chi, ta kundyakuu-chi cha-va'a tañi nuu yutun cha'a chiti.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús nuu ku'va tu'un ñú'ú

¹⁶ 'Ña-tuvi ñayivi tyaa ñú'ú lamvra, ta tyixe'e-chi tichi kisi a xiu chito tyi nuu sukun kutyaa-chi lamvra tyi kuvi sandichi-chi ndye'e ñayivi kuaki'vi chuve'e. ¹⁷ Ta takuan ña-tuvi cha-xe'e ta makituu, ta ña-tuvi tu'un xe'e cha-maketa nuu ndichin tyi kuakoto ñayivi nuu kua'an ityin nuu. ¹⁸ Ta yukuan kuenda tyaso'o va'a-ndo tyi kuakoo-ka cha-chiñi tuñi chii ñayivi tyaso'o cha-ka'ín, soko ñayivi ña-kuatyaso'o, ta vasu chika iñi-chi tyi chito-chi, soko kuakunaa cha-chito-chi.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi tañi ma'a-ra ta ñañi-ra
kuvi ñayivi chinu iñi tu'un ka'an Ndyoo**

¹⁹ Yukuan ta ichaa ma'a Jesús ta ñañi-ra, soko ña-ikuvi kii'chi nuu ndyaa-ra tyi kua'a loko ñayivi ndyaa chi'in-ra.

²⁰ Yukuan ta ika'an ñayivi nuu-ra, ta katyi-chi:

—Ndyaa ma'un ta ñañun ityi chata nuu kayuku ñayivi, ta kuñi-chi natu'un-chi chi'un.

²¹ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ñayivi chiñiso'o tu'un Ndyoo, ta sa'a-chi cha-ka'an-ra, yukuan kuvi ma'í ta ñañi.

I'ya kuvi nuu isakutaxin Jesús tatyi ta ndutya

²² Ta minuu cha'a iki'vi Jesús nuu varku chi'in ra-kuvi ndocha'a-ra, ta ikatyi-ra chii-chi:

—Ko'o-ndo inka chiyo ndutyañiu'u i'ya.

Yukuan ta iketa-chi kua'an-chi chi'in varku, ²³ ta nuu kua'an-chi, ta ichinu ñuma'n'a Jesús. Ta ichaa nuu tatyi ka'nu, ta ichaka-chi ndutya, ta iki'vi ndutya tichi varku, ta ikuñi kúú-chi.

²⁴ Yukuan ta ikicha'a sandoyo-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—¡Mastru! ¡Mastru! ¡Ndoyo tyi kuñi kúú-yo!

Yukuan ta indoyo Jesús, ta ika'an ñi'i-ra chii tatyi ta ndutya, ta ikutaxin-chi. ²⁵ Yukuan ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku ña-chinu iñi-ndo chii Ndyoo?

Ta iyu'u loko-chi, ta naa loko kuñi-chi, ta ka'an-chi chii ta'an-chi:

—¿Yoo kuvi ra-i'ya tyi ika'an-ra chii tatyi ta ndutya, ta ichinu iñi-chi cha-ka'an-ra?

I'ya kuvi nuu induva'a ra-yi'i tatyi kui'na

²⁶ Yukuan ta iketa-chi kua'an-chi chi'in varku nuu kuvi ñu'u ñayivi geraseno, ndyaa inka chiyo ndutya nuu kuvi ñu'u ñuu Galilea. ²⁷ Ta ku'va chainuu Jesús nuu varku, ta ikuyatyin minuu ra-yi'i tatyi kui'na nuu-ra, ta ra-ñuu yukuan kuu-ra. Ta chakuna'a loko ña-ñu'u-ka-ra soo, ta ña-ndyaa-ka-ra ve'e-ra tyi nuu ñaña ndyachika-ra. ²⁸⁻²⁹ Ta ku'va indye'e-ra chii Jesús, ta ikanachaa ka'nu-ra, ta ichikuiñi chitti-ra nuu-ra. Ta ityi'ityi Jesús chii tatyi ña-va'a tyi keta-chi chii-ra. Yukuan ta ikanachaa ñi'i-ra, ta katyi-ra:

—Matandyauñ chií, Jesús, Se'e Ndyoo Ra-Iyo-ka Tundyee Iñi. Ta ka'an nda'ví chi'un tyi masandye'un tundo'o chií.

Ta kua'a ndoyo nduñi'i ta'an-ra sa'a tatyi ña-va'a, ta vasu chu'ñi ñayivi karena nda'a-ra ta cha'a-ra, ta kumi-chi chii-ra, soko saka'ndi-ra karena, ta saketa kunu tatyi ña-va'a chii-ra nuu kuvi ñu'u ityi. ³⁰ Ta indukutu'un Jesús chii-ra, ta katyi-ra:

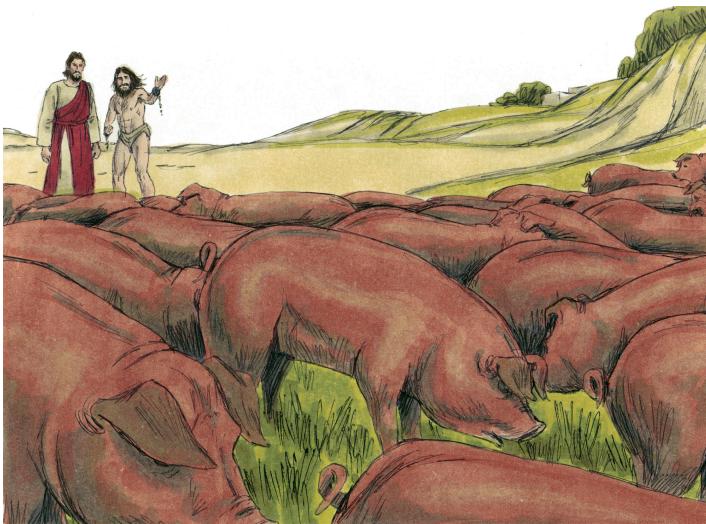
—¿Naa nañun?

Yukuan ta inaka'an-ra:

—Legión nañí —katyi-ra.

Takuan ika'an-ra tyi kua'a loko tatyi kui'na yi'i chii-ra.

³¹ Yukuan ta ika'an nda'ví tatyi ña-va'a chi'in Jesús tyi matyanda'a-ra chii-chi tichi yavi nuu kunu-ka. ³² Ta ityi yuku nuu ndyaa-chi, yukuan yi'i kua'a loko kuchi ndukukachi-ti, ta ichikan tatyi ña-va'a ta'vi chii Jesús tyi ku'va-ra ki'vi-chi tichi kuchi. Ta icha'a-ra ta'vi. ³³ Yukuan ta iketa tatyi kui'na cha-yi'i chii-ra, ta iki'vi-chi tichi kuchi, ta iketa kunu-ti ityi yinuu, ta iki'vi-ti nuu ndutya, ta ichi'i-ti. ³⁴ Ta indye'e ñayivi kumi kuchi cha-ikuu, ta ichinu-ra kua'an-ra, ta ika'an-ra nuu ñayivi ñuu. ³⁵ Yukuan ta kua'an ñayivi kuandye'e-chi cha-ikuu. Ta ichaa-chi nuu ndyaa Jesús, ta indye'e-chi chii

ra-iketa tatyi kui'na tyi ndyaa-ra cha'a Jesús, ta chañu'u-ra soo, ta chainduva'a-ra. Yukuan ta iyu'u loko-chi.³⁶ Ta ñayivi indye'e cha-ikuu inaka'an-chi nuu ñayivi ichaa iso induva'a ra-yi'i tatyi kui'na.³⁷ Yukuan ta ika'an nda'vi tandii'i ñayivi iyo ñu'u ñuu geraseno chi'in Jesús tyi kunu'u-ra nuu vachi-ra tyi yu'u loko-chi cha-isa'a-ra. Yukuan ta inandi'vi Jesús nuu varku ta kuanu'u-ra.³⁸ Ta ika'an nda'vi ra-iketa kua'a tatyi kui'na chi'in Jesús tyi kuñi-ra kundyachika-ra chi'in-ra, soko isakunu'u Jesús chii-ra, ta katyi-ra:

³⁹—Kuanu'u ta naka'un nuu ñayivi cha-isa'a Ndyoo chi'un.

Yukuan ta kuanu'u-ra, ta inaka'an-ra nuu tandii'i ñayivi ñuu cha-isa'a Jesús chi'in-ra.

I'ya kuvi nuu induva'a se'e Jairo ta ña'a ike'e soo Jesús

⁴⁰ Yukuan ta kuanu'u Jesús, ta chandatu ñayivi kua'a chii-ra, ta sií loko kuñi-chi ku'va inachaa-ra nuu ñu'u ñuu Galilea.⁴¹⁻⁴² Yukuan ta ichaa minuu ra-nañi Jairo nuu ndyaa Jesús, ta ra-kuvi nuu *veñu'u *sinagoga* kuu-ra. Ta ichikuñi chiti-ra nuu Jesús, ta inatyil'i-ra nuu-ra nuu ñu'u, ta ika'an nda'vi-ra chi'in-ra tyi ku'un-ra ve'e-ra tyi iyo minuu-ñi ña'a se'e-ra, ta kuñi kuu-ke, ta cha'iyo-ke tañi uchi uvi kuiya. Yukuan ta kua'an Jesús chi'in-ra, ta ti'in loko kua'an-ra tyañu

ñayivi. ⁴³ Ta kua'an minuu ña'a ku'u chi'in-chi, ta cha'uchi uvi kuiya ñi'i ta'an-ke niñi. Ta indi'i xu'un-ke isanaa-ke nuu icha'an-ke nuu ndyaa doktor, soko ña-induva'a-ke. ⁴⁴ Ta ikuyatyin-ke ityi chata Jesús, ta ike'e-ke yu'u soo-ra, ta suu-ñi ku'va yukuan ikutaxin cha-ta'an-ke niñi. ⁴⁵ Yukuan ta indukutu'un-ra, ta katyi-ra:

—¿Yoo ike'e chií?

Ta tandi'i-chi ka'an tyi ña-ike'e-chi chii-ra. Ta ika'an Pedro ta ñayivi ndyaa chi'in-ra, ta katyi-chi:

—Mastru, ti'in loko kua'an ñayivi chi'un, ta ñañi-chi chiun, ta, ¿naku ka'un: "Yoo ike'e chií"?

⁴⁶ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Iyo-chi ike'e chií tyi ikutuñi iñi tyi iketa tundyee iñi chií.

⁴⁷ Yukuan ta ikutuñi iñi-ke tyi indyituu-ke cha-isa'a-ke, ta ni'i-ke ikuyatyin-ke nuu-ra, ta ichikuiñi chiti-ke cha'a-ra, ta ika'an-ke nuu tandi'i ñayivi tyi chakatyi cha-ike'e-ke soo-ra, ta induva'a-ke suu-ñi ku'va yukuan. ⁴⁸ Yukuan ta inaka'an-ra chii-ke:

—Se'e, chakatyi tyi ichinu iñun ta induva'un. Kua'an chi'in cha-va'a.

⁴⁹ Ta ka'an-ka-ra chi'in-ke, ta ichaa minuu ra-vachi ve'e ra-kuvi nuu *veñu'u sinagoga, ta katyi-ra chii Jairo:

—Chaichi'i se'un, ta masatyañu-kon chii mastru.

⁵⁰ Yukuan ta ichiñiso'o Jesús tu'un ika'an-ra, ta ikatyira chii Jairo:

—Mayu'un. Chinu iñun, ta kuanduvala se'un.

⁵¹ Yukuan ta ichaa-chi ve'e Jairo, ta iki'vi Jesús ve'e-ra chi'in Pedro, Juan, ta Jacobo, ta sutu-ke ta ma'a-ke, soko ña-icha'a-ra ki'vi inka-ka ñayivi. ⁵² Ta tandi'i-chi chakùchaa cha'a-ke tyi ichi'i-ke, soko ika'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—Makuakù-ndo tyi ña-ichi'i-ke tyi kixi-ke.

⁵³ Yukuan ta ikicha'a chàkú ndyaa-chi chii-ra tyi chito-chi tyi ichi'i-ke. ⁵⁴ Yukuan ta itiin Jesús nda'a-ke, ta ñi'i ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Na'a lo'o, ndukuita.

⁵⁵ Yukuan ta inandichi tatyi-ke ta suu-ñi ku'va yukuan indukuita-ke, ta ika'an-ra tyi ku'va-chi cha-kachi-ke. ⁵⁶ Ta íyò loko kuñi sutu-ke ta ma'a-ke, ta ika'an Jesús chii-chi tyi maka'an-chi nuu ñayivi cha-ikuvi.

**I'ya kuvi nuu ityanda'a Jesús uchi uvi ta'an
ra-kuvi *apóstol* tyi kuka'an-chi tu'un Ndyoo**

9 Ta isanataka Jesús uchi uvi ta'an ra-kuvi *apóstol*, ta icha'a-ra ta'vi ta tundyee iñi chii-chi tyi tavañi'i-chi tandi'i nuu tatyi kui'na, ta sanduva'a-chi ñayivi ku'u.
2 Yukuan ta ityanda'a-ra chii-chi tyi kuka'an-chi nuu ñayivi tu'un nuu ndyakaña'a Ndyoo, ta sanduva'a-chi ñayivi ku'u.
3 Ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Makiso-ndo ñi-minuu ndatyinu ityi ku'un-ndo, ñi-tatun, ñi-ñunu, ñi-cha-kachi-ndo, ñi-xu'un, ta maki'in-ndo inka soo-ndo. **4** Ta kundyaa-ndo yoo ve'e ñayivi kuachaa-ndo kuandya chaa ku'va kuaketa-ndo. **5** Ta tatu ñuu ña-kuñi-chi ki'in kuenda-chi chii-ndo, keta-ndo ñuu yukuan, ta sakoyo-ndo ñiyaka cha'a-ndo tyi yukuan kuvi cha-ndaa tyi kuandoo kuatyti siki-chi.

6 Yukuan ta iketa-chi kua'an-chi tandi'i ñuu, kuaka'an-chi tu'un va'a chi'in ñayivi, ta sanduva'a-chi ñayivi ku'u tandi'i ityi.

I'ya kuvi nuu ikuñanka xiñi rey Herodes chi'in Jesús

7 Ta *rey Herodes* kuvi ra-ndyakaña'a ñuu Galilea, ta iñi'i-ra tu'un tandi'i cha-sa'a Jesús, ta ikuñanka xiñi-ra tyi ka'an ñayivi tyi inatyaku Juan Sakuandutya, **8** ta inka-chi ka'an tysi ituu Elías, ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta inka-chi ka'an tysi inatyaku inka ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo takivi. **9** Ta ika'an *rey Herodes*, ta katyi-ra:

—Maí ityanda'a chii ñayivi ta ichaka'ndya-chi sukun Juan Sakuandutya, ta, ¿yoo ra-kuvi ra-yukuan tysi ka'an loko ñayivi cha-sa'a-ra?

Yukuan ta ikicha'a nduku-ra ku'va ndye'e-ra chii Jesús.

**I'ya kuvi nuu isandukua'a Jesús
cha-kachi ya'a-ka u'un mii ñayivi**

10 Ta ku'va inachaa koyo ra-kuvi *apóstol* Jesús, ta inaka'an-chi nuu-ra tandi'i cha-isa'a-chi nuu icha'an-chi. Yukuan ta iki'in Jesús chii-chi, ta kua'an-ra chi'in-chi nuu kuvi ñu'u ityi ñuu Betsaida. **11** Ta ku'va ichito ñayivi tysi

kua'an Jesús ñuu yukuan, yukuan ta kua'an-chi chata-ra. Ta iki'in kuenda-ra chii-chi, ta ika'an-ra tu'un nuu ndyakaña'a Ndyoo chi'in-chi, ta isanduva'a-ra chii ñayivi kuñi nduva'a.
¹² Ta nuu kua'iñi ñayivi, ta ikuyatyin ndikaa uchi uvi ta'an ra-kuvi *apóstol* nuu ndyaa-ra, ta ika'an-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—Ka'an chii ñayivi nakunduku-chi nuu kusu-chi ta cha-kachi-chi ñuu ndyaa yatyin-ka tyi ña-tuvi cha-ijo ñu'u ityi i'ya.

¹³ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ku'va maa-ndo cha-kachi-chi.

Yukuan ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

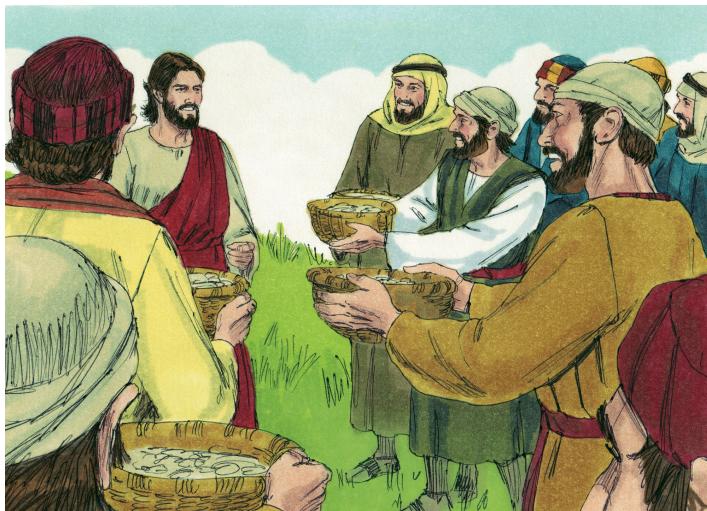
—Soko u'un ta'an-ñi paan ta uvi ta'an-ñi tyaka iyo tyi tatu makusata-yo cha-kachi tandi'i ñayivi i'ya.

¹⁴ Ta iyo tañi u'un mii rayii.

Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ka'an-ndo nakundyaa siin uu xiko uchi ñayivi nuu nuu nuu kundyaa-chi.

¹⁵ Ta takuan isa'a ndocha'a-ra chi'in-chi, ta ichikundyaa tandi'i-chi. ¹⁶ Yukuan ta iki'in Jesús u'un ta'an paan ta uvi ta'an tyaka, ta inandy'e-ra ityi andivi, ta inaku'va-ra tya'vi ndyoo chii Ndyoo, ta icha'nú sava-ra paan, ta icha'a-ra chii ndocha'a-ra tyi ku'va-chi kachi ñayivi. ¹⁷ Ta tandi'i ñayivi

ichachi nda'a, ta inakaya-chi uchi uvi ta'an-ka kanasta cha-ikindoso.

I'ya kuvi nuu ika'an Pedro tyi Cristo kuvi Jesús

¹⁸ Ta nuu cha'a iketa kaxiin Jesús kuaka'an-ra chi'in Ndyoo. Ta ndyaa ndocha'a-ra chi'in-ra, ta indukutu'un-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Yoo ra-kuí katyi ñayivi?

¹⁹ Ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

—Iyo-chi ka'an tyi Juan Sakuandutya kuun. Ta iyo-chi ka'an tyi Elías kuun. Ta iyo-chi ka'an tyi nuu ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo takivi inatyaku kuun.

²⁰ Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ta ndyo'o, ¿yoo ra-kuí kuñi iñi-ndo?

Yukuan ta inaka'an Pedro:

—Yo'o kuvi *Cristo, ra-vachi nuu ndyaa Ndyoo.

²¹ Ta ika'an Jesús chii-chi tyi maka'an-chi ñi-minuu nuu ñayivi yoo-ra kuu-ra. ²² Ta ikatyi-ra:

—Ta'an-chi kuandy'e Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, kua'a loko tundo'o, ta tandi'i racha'nú kunuu nuu ñayivi *judío, ta tandi'i sútú kuu nuu, ta tandi'i ra-kuvi mastru chito ley Ndyoo kuatavachiyo chii-ra, ta kuakúú-ra, ta cha-ku'uñi kivi ta kuanatyaku-ra.

²³ Yukuan ta ika'an-ra chii tandi'i ñayivi ndyaa chi'in-ra:

—Tatu iyo-ndo kuñi kuu ndocha'í, ka'ndya iñi-ndo ñayivi-ndo tañi nuu ñayivi kuakúú nuu krusi ta'an kivi, ta ku'un-ndo chi'ín. ²⁴ Ta ñayivi kuñi sakaku chii maa, kuakunaa-chi, soko ñayivi kuakunaa ñayiví chakatyí, kuakaku-chi. ²⁵ Ta ña-tuvi naa kuenda nanduku-ndo tandi'i cha-ijo nuu ñu'u ñayiví, tatu kuakunaa ama-ndo. ²⁶ Ta ñayivi chika'an nuu ka'an tyi chinu iñi-chi chií, ta chika'an nuu-chi ka'an-chi tu'ín, takuan tuku kuakuka'an nuu Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, ndye'e-ra chii-chi kivi kuakichi-ra nuu viko chi'in cha-ka'nu ikuu-ra chi'in cha-xiñu-ra ta chi'in cha-xiñu Sutu-ra, ta chi'in *ángel ii. ²⁷ Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi iyo-ndo ndyaa i'ya, ta makúú ña'a-ndo, ta kuandy'e-ndo nuu ndyakaña'a Ndyoo —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu inasama ku'va kaa Jesús

²⁸ Ta chaindi'i tañi uña kivi ika'an Jesús takuan, yukuan ta iki'in-ra chii Pedro, Juan ta Jacobo tyi kuaka'an-ra chi'in Ndyoo yuku. ²⁹ Ta ku'va ka'an-ra chi'in Ndyoo, ta inasama ku'va kaa nuu-ra, ta indukuichin xiñu soo-ra. ³⁰ Ta ituu uvi ta'an ra-natu'un chi'in-ra, ta nuu-ra kuvi *Moisés, ta inka-ra kuvi Elías. ³¹ Ta xiñu-chi, ta natu'un-chi chi'in-ra iso kuakúu-ra ñuu Jerusalén. ³² Ta kuñi loko Pedro ta ra-kua'an chi'in-ra kusu-chi, soko ichindito-chi, ta indye'e-chi cha-ka'nu ikuu Jesús chi'in cha-xiñu-ra, ta uvi ta'an ra-ndyaa chi'in-ra. ³³ Yukuan ta indutya ra-ndyaa chi'in-ra, ta ika'an Pedro chii Jesús, ta ikatyi-ra:

—Mastru, va'a loko tyi ndyaa-ndi i'ya. Ta nasava'a-yo uñi ta'an ve'e sombra, nuu ve'un, ta nuu ve'e *Moisés, ta nuu ve'e Elías.

Takuan ika'an Pedro soko ña-chito-ra naa tu'un ka'an-ra. ³⁴ Ta ka'an-ka Pedro takuan, ta iki'vi viko nu'u kutu ndatayin nuu ndyaa-chi, ta ikicha'a yu'u loko-chi tyi iki'vi-chi tichi viko. ³⁵ Yukuan ta inaka'an nuu ndusu nuu viko, ta katyi-chi:

—Ra-chiña kuvi se'í cha-kuñi loké. Ta kundyakuu-ndo cha-ka'an-ra.

³⁶ Ta nuu iya'a ika'an ndusu takuan, ta inandye'e-chi tyi nuu-ñi-ka Jesús ndyaa. Ta ña-inaka'an-chi ñi-minuu nuu ñayivi cha-indye'e-chi.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii ra-yi'i tatyi ña-va'a

³⁷ Ta cha-kuvi inka kivi, ta vachi ndichi Jesús chi'in ra-icha'an chi'in-ra yuku, ta ita'an ñayivi kua'a vachi nanduku chii-ra. ³⁸ Ta ikanachaa minuu ra-vachi chi'in ñayivi kua'a, ta katyi-ra:

—Mastru, sa'a chandyoo kuñun tyindye chii se'í tysi minuu-ñi-ra iyo nuí. ³⁹ Ta yinda'a nuu tatyi ña-va'a chii-ra, ta iyo ku'va kanachaa-ra sa'a-chi, ta ñi'i loko ndukuñi'-ra ta keta tiñi yu'u-ra, ta ta'u'vi-ra, ta ña-saña-chi chii-ra. ⁴⁰ Ta ika'ín chi'in ra-kuvi ndocha'un tysi tavañi'-chi tatyi ña-va'a yi'i chii-ra, soko ña-ikuvi sa'a-chi —katyi-ra.

⁴¹ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—;Ndyo'o ñayivi ña-chinu iñi chii Ndyoo ta ñayivi ña-va'a ndyachika kuu-ndo! Vasu chakua'a kivi ndyaí chi'in-ndo, soko ña-kutu'va-ndo cha-sa'í. ;Ñandyaka chii se'un!

⁴² Ta ku'va ikuyatyiñ ra-yoko nuu ndyaa Jesús, ta isukun tatyi ña-va'a chii-ra nuu ñu'u, ta ikicha'a chityi ñu'u-ra, soko itavañi'-chi Jesúus chii tatyi ña-va'a, ta induva'a-ra. Yukuan ta inaku'va-ra chii-ra chii sutu-ra. ⁴³ Ta tandi'i ñayivi, íyò loko kuñi-chi cha-ka'nú ikuu Ndyoo. Ta íyò loko kuñi tandi'i-chi chakatyi cha-isa'a Jesús.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús inka ndoyo tysi kuakúú-ra

Yukuan ta ika'an-ra chii ra-kuvi ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

⁴⁴—Tyaso'o va'a-ndo tu'un kuaka'ín chi'in-ndo tysi kuachaa ku'va tysi kuanaku'va kuenda-chi chii Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo nda'a ñayivi.

⁴⁵ Soko ña-ikutuñi iñi ndocha'a-ra tu'un ika'an-ra tysi mañi-ka chaa ku'va kutuñi iñi-chi, ta yu'u-chi ndukutu'un-chi chii-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús yoo kuvi cha-ñiñi-ka

⁴⁶ Yukuan ta ikicha'a kata'an yu'u ndocha'a Jesús, ta ka'an-chi yoo kuakuvi nuu cha-kuu tandi'i-ka-chi. ⁴⁷ Ta chito Jesús cha-chika iñi-chi. Yukuan ta iki'in-ra nuu ra-lo'o, ta ikutyaa-ra xiin-ra, ⁴⁸ ta katyi-ra:

—Yoo ñayivi naki'in va'a chii minuu ralo'o chi'in siví, chii maí sa'a-chi. Ta yoo ñayivi naki'in va'a chií, chii ra-ityanda'a chií sa'a-chi tyi ñayivi ña-chinu iñi-ndo, yukuan kuvi ñayivi kuakuvi nuu.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ñayivi ña-kata'an
chi'in-yo kuvi ñayivi va'a iyo iñi chi'in-yo**

⁴⁹ Yukuan ta inaka'an Juan, ta katyi-ra:

—Mastru, indye'e-ndi nuu ñayivi tavañi'i tatyi ña-va'a chi'in sivun, ta ika'an-ndi chii-chi tyi masa'a-ka-chi tyi ña-suvi ñayivi chika chi'in-yo kuu-chi.

⁵⁰ Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Makasi-ndo nuu sa'a-chi takuan tyi ñayivi ña-kata'an chi'in-yo suu-chi kuvi ñayivi va'a iyo iñi chi'in-yo.

**I'ya kuvi nuu ika'an ñi'i Jesús chii Juan ta
Jacobo tysi ña-va'a chika iñi-chi**

⁵¹ Ta chakuayatyin kívi kunu'u Jesús andivi, yukuan ta iki'in-ra ityi kua'an-ra ñuu Jerusalén. ⁵² Ta kumañi-ka cha-ku'un-ra, ta ityanda'a-ra ra-kuakutyatu'va nuu kuachaa-ra. Yukuan ta kua'an-chi ityi ñuu Samaria, ⁵³ soko ña-iki'in kuenda ñayivi ñuu yukuan chii-chi tysi ñuu Jerusalén kua'an-ra. ⁵⁴ Ta ku'va indye'e Juan ta Jacobo ra-kuvi ndocha'a Jesús tysi takuan isa'a-chi, yukuan ta ika'an-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Mastru, ¿atu kuñun tysi ka'an-ndi tysi koyo ñú'ú ityi andivi, ta sanaa-chi chii ñayivi i'ya tañi ku'va isa'a Elías?

⁵⁵ Yukuan ta inandy'e Jesús nuu ndyaa-chi, ta ika'an ñi'i-ra chii-chi. ⁵⁶ Yukuan ta kua'an-chi inka ñuu.

I'ya kuvi nuu kuñi ñayiví ku'un-chi chi'in Jesús

⁵⁷ Ta ityi kua'an-chi, ta ika'an minuu ra-ika'an chii Jesús, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo, kuaku'ín chi'un tandí'i nuu kuaku'un.

⁵⁸ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ñukuii tyi iyo ve'e-ti, ta saa tyi iyo taka-ti, soko Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo tyi ña-tuvi ve'e-ra.

⁵⁹ Ta nuu iya'a ika'an Jesús takuan, yukuan ta ika'an-ra chii inka-ra, ta katyi-ra:

—Ko'o chi'ín —katyi-ra.

Yukuan ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo, nakukuchi xi'na-ké chii sutí, ta ku'ín chi'un.

⁶⁰ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Nakuchi maa ndiyí chii ta'an ndiyí-chi, soko yo'o kua'an tyi kuka'un tu'un vachi nuu ndyakaña'a Ndyoo.

⁶¹ Yukuan ta ika'an tuku inka-ra chii Jesús, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo, kuaku'ín chi'un, soko kuka'an xi'na-ké chi'in ñayiví ve'í.

⁶² Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ña-tuvi ra-ta'vi ñu'u chi'in tuyata, ta ndye'e-ra ityi chata-ra, ta takuan tuku tatu kicha'a ñayiví chika chi'ín, ta ndye'e-chi ityi chata-chi, ña-kuatyíñu-chi nuu ndyakaña'a Ndyoo.

**I'ya kuvi nuu ityanda'a Jesús uñi xiko uchi
uvi ndocha'a-ra kuka'an tu'un Ndyoo**

10 Ta nuu iya'a ikuu takuan, yukuan ta ikachin Jesús uñi xiko uchi uvi-ka ndocha'a-ra, ta ityanda'a-ra chii-chi tyi ku'un uu ta'an uu ta'an-chi tandí'i ñuu nuu kuaku'un-ra. ² Ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Tyiñu nuu ndyakaña'a Ndyoo kuvi tañi itu tachi ñayiví, ta kua'a loko ndatyíñu keta, soko ña-kua'a ñayiví naki'in va'a ndatyíñu. Ta yukuan kuenda ka'an nda'vi-ndo chi'in stó'ó ndatyíñu tyi tyanda'a-ka-ra ra-naki'in va'a ndatyíñu.

³ Ta kua'an-ndo tyi kuatyanda'í chii-ndo ta tañi mvee lo'o kuu-ndo tyañu nuu yi'i lovo. ⁴ Ta makiso-ndo cha-yi'i xu'un,

ta ñi-ñunu, ta ñi-ndichan-ndo. Ta makukuita-ndo natu'un-ndo chi'in ñayivi kuata'an-ndo ityi.⁵ Ta ku'va kuachaa-ndo nuu ve'e ñayivi, ta ka'an xi'na-ka-ndo chi'in-chi: "Nakoo cha-taxin ve'e-ndo."⁶ Ta tatu ñayivi va'a iñi kuu-chi, ta kuakundyaa cha-taxin chi'in-chi, soko tatu ña-va'a iyo iñi-chi, ña-kuakundyaa cha-taxin chi'in-chi.⁷ Ta kuakundyaa-ndo ve'e-chi, ta maku'un-ndo siin siin ve'e ñayivi, ta kachi-ndo ta ko'o-ndo iso kaa cha-kuaku'va-chi tyi ra-satyiñu ta'an-chi naki'in-ra ya'vi-ra.⁸ Ta indya ñuu kuachaa-ndo, ta ki'in kuenda va'a-chi chii-ndo, kachi-ndo cha-kuaku'va-chi,⁹ ta sanduva'a-ndo chii ñayivi ku'u ñuu yukuan, ta ka'an-ndo chii-chi: "Chaichaa ku'va kuakundyakaña'a Ndyoo chii-ndo."¹⁰ Soko tatu kuachaa-ndo minuu ñuu, ta ña-ki'in kuenda-chi chii-ndo, yukuan ta kua'an-ndo nuu ya'vi, ta ka'an-ndo chi'in-chi:¹¹ "Sakoyo-ndi kuandya ñiyaka ñuu-ndo cha-itiin cha'a-ndi tyi kuvi nuu ku'va tyi kuandoo kuatyti siki-ndo. Soko koto-ndo tyi chaichaa ku'va kuakundyakaña'a Ndyoo chii-ndo."¹² Ta ka'ín chii-ndo tyi kivi kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi, ka'nu loko-ka tundo'o kuandise'e ñayivi iyo ñuu yukuan cha-kuvi tundo'o indye'e ñayivi ñuu Sodoma.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ñayivi ña-tyaso'o cha-ka'an-ra kuandise'e-chi tundo'o

¹³ '¡Nda'vi ndyo'o ñayivi ñuu Corazín ta ñayivi ñuu Betsaida! tyi tatu ñi-sa'í cha-íyò ñuu Tiro ta ñuu Sidón tañi isa'í chi'in-ndo, yatyi-ka ndu'uví iñi-chi kuatyti-chi, ta nduku'un-chi soo ndayi, ta kundyaa-chi nuu ñiyaa.¹⁴ Ta yukuan kuenda ka'ín chii-ndo tyi kivi kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi, ñi'i-ka kuakutuñi-ndo cha-kuvi ñayivi ñuu Tiro ta ñuu Sidón.¹⁵ Ta ndyo'o ñayivi iyo ñuu Capernaúm, ¿atu kuñi iñi-ndo tyi kuanakaa-ndo andiví? Ña-suu takuan kuvi tyi ñuu ndiyi kuaku'un-ndo.¹⁶ Ta ñayivi tyaso'o tu'un ka'an-ndo, tu'un ka'an yú'ú tyaso'o-chi. Ta ñayivi ña-ki'in kuenda chii-ndo, chii yú'ú ña-ki'in kuenda-chi. Ta ñayivi ña-ki'in kuenda chií, chii ra-ityanda'a chií ña-ki'in kuenda-chi —katyi Jesús.

**I'ya kuvi nuu inachaa uñi xiko uchi uvi ta'an
ndocha'a Jesús ichaka'an tu'un Ndyoo**

¹⁷ Yukuan ta inachaa uñi xiko uchi uvi ndocha'a Jesús, ta sii loko kuñi-chi, ta ika'an-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Ra-cha'nú, kuandya tatyi kui'na ta chinu iñi cha-ka'an-ndi chi'in sivun.

¹⁸ Ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Indye'í ikoyo Kui'na ityi andívì tañi ku'va cha'a tacha.

¹⁹ Ta cha'í tundyee iñi chii-ndo tysi kuvi kuañu-ndo siki koo ta siki tusu'ma, ta kuvi sakanaa-ndo tandí'i tundyee iñi kui'na, ta ña-tuvi cha-kuata'an-ndo. ²⁰ Soko makusii-ndo chakatyi tysi chinu iñi tatyi kui'na tu'un ka'an-ndo, ta va'a-ka kusii-ndo tysi ndyaa sivi-ndo nuu Tutu Ndyoo andívì —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ikusii Jesús

²¹ Ta suu-ñi ku'va yukuan ikusii loko Jesús, isa'a Tatyi Ii, ta katyi-ra:

—Saka'ní chii yo'o sutí, ra-ndyakaña'a andívì ta ñu'u ñayívì tysi ityixe'un tu'un i'ya nuu ñayívì kutuñi iñi ta nuu ñayívì chito, soko isaña'un chii ñayívì kuvi tañi randy'i. Ta takuan isa'a yo'o sutí tysi ku'va ta'an iñun kuvi.

²² Ta ika'an tuku-ra, ta katyi-ra:

—Tandi'i icha'a sutí chii. Ta ña-yoo-ñi chito va'a ku'va iyo yú'ú, Se'e Ndyoo tysi nuu-ñi maa sutí chito chii. Ta ña-yoo-ñi chito va'a ku'va iyo Sutí tysi nuu-ñi maa yú'ú se'e-ra chito chii-ra ta yoo chii kuñi Se'e Ndyoo saña'a-ra chii Sutu-ra.

²³ Ta inandy'e-ra nuu ndyaa ndocha'a-ra, ta katyi-ra chii-chi:

—¡Va'a loko ikuu nuu ñayívì ndye'e cha-ndye'e-ndo vityin!

²⁴ Ta ka'ín nuu-ndo tysi kua'a loko ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo ta ra-kuvi rey ikuñi-ra ndye'e-ra cha-ndye'e-ndo, soko ña-ikuvi ndye'e-ra. Ta ikuñi-ra tyaso'o-ra cha-tyaso'o-ndo, ta ña-ikuvi tyaso'o-ra cha-chiñiso'o-ndo.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un
minuu ra-vachi ñuu Samaria**

25 Ta nuu cha'a ndyaa minuu mastru chito *ley* Ndyoo nuu ndyaa Jesús, ta indukundye'e-ra chii Jesús, ta katyi-ra:

—Mastru, ¿naa chukuu sa'í ta kutyakí ñayíví mandi'i?

26 Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Iso ka'an nuu tutu *ley* Ndyoo? ¿Naa chukuu kutuñi iñun cha-ka'an-chi?

27 Yukuan ta inaka'an mastru chito *ley* Ndyoo, ta katyi-ra:

—“Kuñi-ndo chii Sutumañi-yo Ndyoo-ndo chi'in tandi'i ama-ndo, ta chi'in cha-nii iñi-ndo, ta chi'in tandi'i tundyee iñi-ndo, ta chi'in tandi'i cha-chiñituñi-ndo, ta kuñi-ndo chii ñayivi ta'an-ndo tañi ku'va kuñi-ndo chii maa-ndo.”

28 Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Va'a loko ika'un. Sa'a takuan ta kuañi'un ñayíví mandi'i.

29 Soko mastru chito *ley* Ndyoo kuñi-ra sa'a-ra cha-ra-va'a kuu-ra, ta katyi-ra chii Jesús:

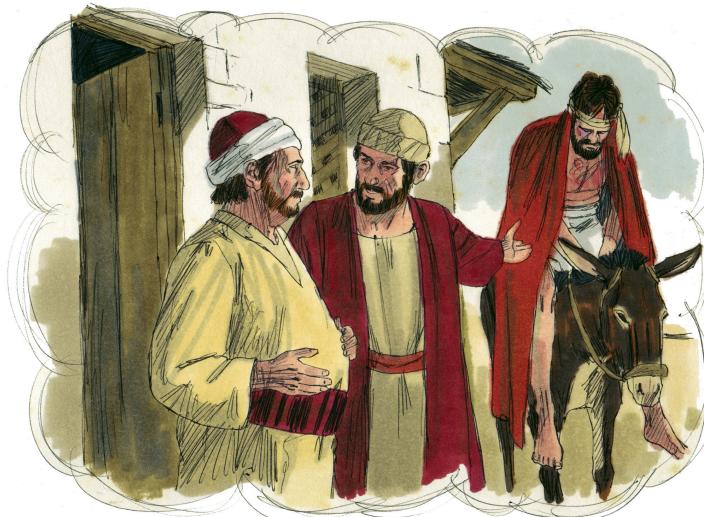
—¿Yoo kuvi ñayivi ta'ín?

30 Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Minuu ra-iketa ñuu Jerusalén, ta kua'an-ra ñuu Jericó, ta ityi kua'an-ra ta ita'an-ra rakua'yí, ta itava-chi soo-ra, ta icha'a loko-chi chii-ra, ta ita'uví loko-ra isa'a-chi, ta cha-yatyin kúú-ra ta isaña-chi chii-ra. ³¹ Yukuan ta kua'an minuu sútú suu-ñi ityi yukuan, ta ku'va inandye'e-ra chii ra-ita'u'vi, ta iya'a-ra kaxiin. ³² Ta takuan tuku iya'a nuu ra-kuvi tata Leví, ñayivi tyindyee chii sútú veñu'u Jerusalén. Ta ku'va inandye'e-ra chii ra-ita'uvi, ta iya'a-ra kaxiin.

³³ Yukuan ta ichaa tuku nuu ra-ñuu Samaria nuu kandyaa ra-ita'u'vi, soko ku'va indye'e-ra chii-ra, ta ikunda'vi iñi-ra chii-ra. ³⁴ Ta ikuyatyin-ra nuu kandyaa-ra, ta isatatan-ra nuu ita'u'vi-ra chi'in asetye ta vinu, ta ikavanuu-ra soo nuu ita'u'vi-ra. Yukuan ta itiso-ra chii-ra siki vuru-ra, ta ichandyaka-ra chii-ra nuu ve'e nuu kixi ñayivi tysi kuakumi-ra chii-ra. ³⁵ Ta cha-kuvi inka kívi, ta icha'a-ra xu'un chii stóló ve'e, ta katyi-ra chii-ra: “Sakuenda chii-ra, ta tatu makuchaa xu'un ta kuanaku'vé chiun nakichí.”

³⁶ Ta nuu indi'i ika'an Jesús takuan ta indukutu'un-ra chii mastru chito *ley* Ndyoo, ta katyi-ra:

—Ndu'uñi ta'an ñayivi iya'a nuu kandyaa ra-ita'an tundo'o isa'a rakua'yi, ta ka'an maun, ¿yoo ra-kuvi ta'an ra-yukuan?

³⁷ Ta inaka'an mastru chito ley Ndyoo, ta katyi-ra:

—Ra-ikunda'vi iñi chii-ra.

Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kua'an ta sa'un takuan.

I'ya vachi tu'un Marta ta María

³⁸ Yukuan ta iki'in Jesús ityi kua'an-ra chi'in ndocha'a-ra, ta ichaa-ra minuu ñuu. Ta yukuan iyo nuu ña'a nañi Marta, ta icha'a-ke kundyaa-ra ve'e-ke. ³⁹ Ta iyo nuu ta'an-ke nañi María, ta ichikundyaa-ke sukun cha'a Jesús, ta tyaso'o-ke tu'un ka'an-ra. ⁴⁰ Soko Marta, chika loko iñi-ke tyi kua'a loko tyiñu sa'a-ke. Ta ichaka'an-ke chii Jesús, ta katyi-ke:

—Racha'nú, ¿atu ña-chika iñun tyi nuu-ñí isandoo María chi'in tyiñu? Ka'an chii-ke natyindyee-ke chií.

⁴¹ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Marta, Marta, chika loko iñun chi'in kua'a loko tyiñu sa'un, ⁴² soko iyo nuu-ñí cha-ta'an-chi kaka iñun vityin, ta María tyi ikachin-ke nuu cha-va'a-ka, ta ña-yoo-ñí kuasakundyaa' chii-ke.

I'ya kuvi nuu isaña'a Jesús iso
ka'an ndocha'a-ra chi'in Ndyoo

11 Ta minuu cha'a ndyaa Jesús ka'an-ra chi'in Ndyoo,
ta nuu indi'i ika'an-ra, ta ika'an minuu ndocha'a-ra
chii-ra, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo Jesús, saña'a chii-ndi iso ka'an-ndi chi'in
Ndyoo tañi ku'va isaña'a Juan chii ndocha'a-ra.

² Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ku'va ka'an-ndo chi'in Ndyoo, ta katyi-ndo tye'en:

Sutu-ndi ra-ndyaa andivi,

ta nanakoto ñayivi tyi ii loko kuu sivun.

Ta nakichi nuu ndyakaña'un ñayivi,

ta NASA'a ñayivi ku'va ta'an iñun nuu ñu'u ñayivi,
tañi ku'va sa'a-chi ityi andivi.

³ Ta ku'va cha-kachi-ndi ta'an kivi.

⁴ Ta saka'nu iñun kuatyi-ndi,
tyi takuan tuku saka'nu iñi-ndi chii inka ñayivi
sa'a cha-ña-va'a chi'in-ndi.

Ta maku'von ta'vi sakanaa cha-ña-va'a chii-ndi.

⁵ Yukuan ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—NASA'a-yo nuu tu'un. Tatu iyo nuu aminku-ndo, ta
ku'un-ndo ve'e-ra ñuu, ta katyi-ndo chii-ra: "Aminku,
ku'va uñi ta'an paan chií, ⁶ tyi ichaa nuu aminkí ve'í, ta
ña-tuvi cha-ku've kachi-ra." ⁷ ¿Atu tye'en kuanaka'an-ra:
"Masatyañun chií tyi chandasí yuve'í, ta chakixi-ndi,
ta makuvi-ka ndukuité ta ku've cha-chikon"? ⁸ Ña-suú
takuan kuanaka'an-ra, ta ka'ín chii-ndo tyi vasu ña-kuñi-ra
ndukuita-ra chakatyi tyi aminku-ndo kuvi-ra, soko chakatyi
tyi ña-kuñi-ra ta'an-ra tika'an nuu ta kuandukuita-ra, ta
ku'va-ra tandi'i cha-ndi'i-ndo.

⁹ Ta yukuan kuenda ka'ín chii-ndo: Kakan-ndo, ta
kuañi'i-ndo cha-chikan-ndo; nanduku-ndo, ta kuañi'i-ndo; ta
ka'an-ndo, ta kuanuña yuve'e, ¹⁰ tyi tandi'i ñayivi chikan,
ta ñi'i-chi cha-chikan-chi; ta ñayivi nanduku, kuañi'i-chi
cha-nanduku-chi; ta ñayivi ka'an, ta kuanuña yuve'e.

¹¹ Ta ndyo'o cha-kuu-ndo sutu, tatu chikan se'e-ndo paan
kachi-chi, ¿atu yuu ku'va-ndo kachi-chi? Ta tatu chikan-chi
tyaka kachi-chi, ¿atu koo ku'va-ndo kachi-chi? ¹² Ta tatu

chikan-chi ndíví kachi-chi, ¿atu tusu'ma ku'va-ndo kachi-chi?

¹³ Ta ndyo'o, vasu ñayivi ña-va'a kuu-ndo, soko chito-ndo ku'va-ndo cha-va'a chii se'e-ndo, ta va'a loko-ka iñi Ndyoo Sutu-yo chi'in-yo, ta kuaku'va-ra Tatyi Ii-ra chii ñayivi chikan.

I'ya kuvi nuu ika'an ñayivi tyi chi'in tundyee iñi Kui'na satyiñu Jesús

¹⁴ Ta nuu cha'a ndyaa Jesús tavañi'i-ra tatyi kui'na chii ra-ñi'i isa'a tatyi kui'na. Ta nuu iya'a iketa-chi chii-ra, ta inakuvi ka'an-ra, ta íyò loko kuñi ñayivi. ¹⁵ Soko iyo-chi ika'an, ta katyi-chi:

—Chi'in tundyee iñi ra-kuvi nuu tatyi kui'na nañi Beelzebú^a tavañi'i Jesús tatyi ña-va'a.

¹⁶ Ta inka-chi kuñi ndukundye'e chii-ra, ta ka'an-chi tyi sa'a-ra nuu cha-íyò vachi ityi andivi, ta kuandy'e-chi tatu Ndyoo ityanda'a chii-ra. ¹⁷ Soko chito Jesús cha-chika iñi-chi, ta katyi-ra chii-chi:

—Tatu kañita'an ñayivi iyo nuu ñuu chi'in ñayivi ñuu-chi, kuatanu ñuu-chi. Ta tatu kañita'an ñayivi ve'e-chi, kuatiivi ve'e-chi. ¹⁸ Ta takuan tuku ka'ín chii ndyo'o ñayivi cha-ka'an tyi chi'in tundyee iñi Beelzebú tavañi'i tatyi kui'na tyi tatu Kui'na kañita'an-ra chi'in ta'an-ra, ¿atu mandi'i cha-ndyakaña'a-ra? ¹⁹ Ta tatu yú'ú, ta tavañi'i tatyi kui'na chi'in tundyee iñi Beelzebú, ta ñayivi chika chi'in-ndo, ¿naa chi'in tavañi'i-chi tatyi kui'na? Ta ña-suu chi'in tundyee iñi Kui'na tavañi'i-chi, ta yukan kuvi nuu ku'va tyi ña-ta'an-chi ka'an-ndo takuan chií. ²⁰ Soko tatu yú'ú, ta chi'in tundyee iñi Ndyoo tavañi'i tatyi kui'na, ta cha-ndaa kuvi tyi chaichaa ku'va kuakundyakaña'a Ndyoo chii-ndo. ²¹ Ta tatu ku'va ndyaa tu'va nuu ra-xaan chi'in cha-xaan-ra, ta sakuenta-ra ve'e-ra, ña-yoo-ñi kuvi ki'ví ki'in ndatyiñu-ra. ²² Soko tatu kuakichi ra-xaan-ka ve'e-ra, ta kuasakanaa-ra chii-ra, ta kuakindyaa-ra tandi'i cha-xaan cha-chinu ifni-ra. Yukuan ta kuata'vi-ra ndatyiñu isakanaa-ra chii ra-kua'an chi'in-ra.

^a 11.15 Inka sivi ra-kuvi nuu tatyi kui'na kuvi Satanás.

²³ Ta ñayivi ña-kuta'an chi'ín, iyo-chi kuatyí chi'ín. Ta ñayivi ña-tyindye chií, sativi-chi tyiñu sa'í —katyi-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi
nachaa tatyí ña-va'a inka cha'a**

²⁴ Ta ika'an-ka Jesús, ta katyi-ra:

—Ta ku'va keta tatyí ña-va'a chii nuu ñayivi, ta kua'an-chi chikanuu-chi nuu ityi, ta nduku-chi nuu kundyaa-chi, soko ña-ñi'i-chi nuu kundyaa-chi, ta kuakatyí-chi: “Kuakunu'í ve'e nuu iketé.” ²⁵ Ta ku'va inachaa-chi nuu iketa-chi, ta indye'e-chi tyi chaindundoo, ta chainduvii. ²⁶ Yukuan ta kuaki'in-chi ucha-ka tatyí ña-va'a cha-kiñi-ka kaa, ta kuaki'vi-chi kundyaa-chi. Yukuan ta kiñi-ka kuanduu ñayivi yukuan cha-kuvi tañi ku'va ichiyo-chi cha-ikuvi nuu —katyi-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi va'a ikuvi
ñayivi sa'a cha-ka'an Ndyoo**

²⁷ Ta ku'va ka'an-ka Jesús tu'un yukuan, ta ikanachaa minuu ña'a ndyaa chi'in ñayivi kua'a, ta katyi-ke:

—Va'a loko ikuu ña'a isakaku ta isakaxin chiun.

²⁸ Yukuan ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Va'a-ka ikuu ñayivi tyaso'o tu'un ka'an Ndyoo, ta ndyakuu-chi cha-ka'an-ra.

**I'ya kuvi nuu chikan ñayivi ña-chinu iñi chii Ndyoo
tyi sa'a Jesús minuu ku'va ndye'e-chi**

²⁹ Yukuan ta kua'an taka-ka ñayivi nuu ndyaa Jesús, ta ikicha'a ka'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Ñayivi ña-va'a kuvi ñayivi iyo vityin tyi ka'an-chi tyi ta'an-chi sa'í cha-íyò tyi koto-chi tyi chi'in tundyee iñi Ndyoo satyiñí, soko nuu-ñi cha-íyò cha-ita'an Jonás kuandy'e-chi.

³⁰ Ta Jonás ikuvi nuu ku'va icha'a Ndyoo chii ñayivi ñuu Nínive, ta takuan tuku kuakuu Se'e Rayií Ra-ityanda'a Ndyoo minuu ku'va nuu ñayivi iyo vityin. ³¹ Ta takivi ikichi ña'a ikuvi reina ndyakaña'a nuu ñuu ityi Sur nuu ndyaa Salomón

rey ñuu ***Israel**. Ta vasu kañi loko ndyaa-ke, soko vachi-ke tyi kuñi-ke tyaso'o-ke tu'un cha-chiñituñi-ra. Ta vityin ka'nu-ka ra-ndyaa chi'in-ndo cha-kuvi Salomón, soko ña-tyaso'o-ndo tu'un ka'an-ra. Ta kivi kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi, ta kuandukuita ña'a kuvi reina, ta kuaka'an-ke tyi ñayivi iyo kuatyti kuu-ndo. ³² Ta ñayivi ichiyo ñuu Nínive takivi indu'uu iñi-chi kuatyti-chi kivi ichiñiso'o-chi tu'un ika'an Jonás. Ta vityin ka'nu-ka ra-ndyaa chi'in-ndo cha-kuvi Jonás, soko ña-ndu'uví iñi-ndo kuatyti-ndo. Ta kivi kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi, kuandukuita ñayivi ñuu Nínive, ta kuaka'an-chi tyi ñayivi iyo kuatyti kuu-ndo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús iso ku'va iyo nuu-yo

³³ 'Ñayivi tyaa ñú'ú lamvra ña-tyixe'e-chi tichi kisi tyi tyaa-chi ñú'ú, ta kayu nuu kandeleru tyi sandichin-chi ndye'e ñayivi kuaki'ví chuve'e. ³⁴ Ta nuu-yo kuvi cha-sandichin kuenda kuñu-yo. Ta tatu iyo va'a nuu-yo, ndichin ndye'e-yo. Soko tatu ña-va'a nuu-yo, ña-ndichin ndye'e-yo. ³⁵ Ta sa'a-ndo kuenda koto cha-ndichin iyo chii-ndo kuñi iñi-ndo, ta cha-ñaa kuvi. ³⁶ Ta tatu chitu cha-ndichin Ndyoo ama-ndo, ta ña-tuvi-ka cha-ñaa iyo chii-ndo, yukuan ta sandichin-chi tañi ku'va satuun lamvra —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ña-va'a ndyakuu ñayivi *fariseo* ta mastru chito ley Ndyoo

³⁷ Ta nuu indi'i ika'an Jesús, yukuan ta ikana minuu ra-**fariseo* chii-ra tyi kukachi-ra ve'e-ra. Ta ichaa Jesús ve'e-ra, ta ichikundyaa-ra yu'u mesa. ³⁸ Ta íyò kuñi ra-**fariseo* ndye'e-ra cha-sa'a Jesús tyi ña-inanda'a-ra ta chachi-ra. ³⁹ Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ndyo'o ñayivi **fariseo* tyi ityi chata vasu ta ityi chata ko'o nakatya-ndo, soko ityi tichi ña-nakatya-ndo. Ta takuan kaa tichi ama-ndo tyi chitu tu'un kua'yí ta cha-ñaa-va'a.

⁴⁰ ¡Ña-va'a chika iñi-ndo! ¿Atu ña-chito-ndo tyi ra-isava'a ityi chata-yo, isava'a tuku-ra ityi tichi-yo? ⁴¹ Cha-ta'an-chi sa'a-ndo kuvi cha-tyindyee-ndo chii ñayivi nda'vi. Yukuan ta ndundoo ama-ndo.

42 'Soko j̄nda'vi ndyo'o ñayivi **fariseo!* tyi vasu cha'a kuenda-ndo nuu Ndyoo minuu ku'va cha-uchi ta'an siki yuva-ndo nañi menta ta ruda ta tandi'i-ka nuu yuva tachi-ndo, soko ña-sa'a-ndo cha-va'a chi'in ñayivi, ta ña-kuñi-ndo chii Ndyoo. Soko yukuan kuvi cha-ñiñi-ka sa'a-ndo, ta masandi'i tuku-ndo cha-cha'a kuenda-ndo ndatyinu-ndo nuu Ndyoo.

43 'Ta, j̄nda'vi ndyo'o ñayivi **fariseo!* tyi ta'an loko iñi-ndo kundyaa-ndo silya ndyaa ra-ñiñi-ka **veñu'u sinagoga*, ta ta'an iñi-ndo tyi ka'an ñayivi tu'un nakumi chii-ndo ku'va yi'i-ndo nuu ya'vi.

44 'Ta, j̄nda'vi ndyo'o ñayivi **fariseo!* tyi tañi ñaña ña-na'a cha-yi'i ndiyi kuvi-ndo, ta chañu ñayivi siki-chi, ta ña-chito-chi cha-yi'i ndiyi —katyi-ra.

45 Yukuan ta inaka'an nuu mastru chito *ley* Ndyoo chii Jesús, ta katyi-ra:

—Mastru, kuandya chii-ndi ka'an ña-va'un cha-ka'un takuan.

46 Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—j̄Nda'vi ndyo'o mastru chito *ley* Ndyoo! tyi sanduyii-ka-ndo nuu chinu iñi ñayivi chii Ndyoo, ta ña-kundyee-chi, soko maa-ndo ña-tyindyee-ndo chii-chi vasu iin lo'o.

47 'Ta, j̄nda'vi ndyo'o! tyi sanduva'a-ndo ñaña ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ra-icha'ñi sutu cha'nu-ndo. 48 Ta yukuan kuvi cha-ndaa tyi ta'an iñi-ndo cha-isa'a sutu cha'nu-ndo tyi maa-chi icha'ñi chii-chi, ta ndyo'o sanduva'a ñaña-chi.

49 'Ta yukuan kuenda ika'an Ndyoo chi'in cha-chiñituñi-ra, ta katyi-ra: "Kuatyanda'í ñayivi naka'an tu'un ka'ín ta ñayivi kuvi *apóstol*. Ta iyo-chi kuaka'ñi ñayivi, ta iyo-chi kuasandye'e ñayivi tundo'o." 50 Ta yukuan kuenda kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi iyo vityin cha-kuenda kuatyi sutu cha'ñu-chi chakatyi tandi'i ñayivi naka'an tu'un ka'an Ndyoo cha-icha'ñi-chi kuandya kívi ichinu ñu'u ñayiví, ta kuandya vityin, 51 ta kuandya niñi Abel, ta kuandya niñi Zacarías, ra-icha'ñi ñayivi xa'ñu veñu'u chi'in naa nuu cha'mi-chi ndatyinu ityi nuu Ndyoo. Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi kuasakutuñi Ndyoo chii ñayivi iyo vityin cha-kuenda tandi'i yukuan.

52 'Ta, j̄nda'vi ndyo'o mastru chito *ley* Ndyoo! tyi ña-cha'a-ndo ta'vi koto ñayivi chii Ndyoo. Ta ñi-maa-ndo

ñá-chito chii-ra, ta chasi-ndo nuu koto ñayivi chii-ra
—katyi-ra.

⁵³ Ta nuu indi'i ika'an Jesús takuan, yukan ta induxaan iñi ñayivi *fariseo ta mastru chito ley Ndyoo chii-ra, ta ikicha'a ndukutu'un ñi'i-chi chii-ra, ⁵⁴ tyi kuñi-chi tyaa-chi kuatyi siki-ra chi'in tu'un kuaka'an-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi makuvi tyixe'e-yo kuatyi-yo

12 Ta ku'va ka'an-ka-chi takuan, ta inataka kuenda mii ñayivi nuu ndyaa Jesús, ta kuandya ku'va tyi chañuta'an-ñi-ka-chi. Yukuan ta ika'an xi'na-ka-ra chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Sa'a-ndo kuenda ta maku'va-ndo sandoña'a ñayivi *fariseo chii-ndo tyi sa'a-chi cha-va'a-chi soko ña-va'a iyo iñi-chi. Ta tañi yutyi sandaa paan ki'vi tandi'i yuchan iya, takuan ki'vi ku'va iyo-chi chii ñayivi. ² Tyi ña-tuvi cha-yixe'e ta makituu, ta ña-tuvi tu'un xe'e cha-makoto ñayivi. ³ Yukuan kuenda tyi tandi'i cha-natu'un xe'e-ndo, kuanatuu nuu ndichin, ta tandi'i tu'un ka'an-ndo tichi ve'e kuakanachaa ñayivi siki ve'e.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús yoo ta'an-chi yu'u-yo

⁴ Ta ka'ín chii ndyo'o, aminkí tyi mayu'u-ndo chii ñayivi cha'ñi ndiyi tyi kuñu-ñi kuvi ka'ñi-chi, ta ña-tuvi-ka cha-kuvi sa'a-chi. ⁵ Soko kuaka'ín nuu-ndo yoo chii ta'an-chi yu'u-ndo, ta va'a-ka yu'u-ndo chii ra-kuvi kindyaa cha-tyaku-ndo, ta iyo tundyee iñi chii-ra tyl'i-ra chii-ndo tichi andyaya nakúú-ndo. Ta chii ra-yukan ta'an-chi yu'u-ndo. ⁶ Ta, ¿atu makuvi sata-yo u'un ta'an saa chi'in ubi ta'an xu'un kuatyi? Ta vasu ña-ya'vi ndyaa-ti soko Ndyoo ña-naa iñi-ra chii-ti. ⁷ Ta mayu'u-ndo tyi ñiñi-ka-ndo nuu Ndyoo cha-kuvi kua'a saa ta kuandya ku'va tyi chito-ra iso ta'an ixi xiñi-ndo iyo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ka'an-yo tu'un-ra nuu ñayivi

⁸ Ta ka'ín chii-ndo tyi tandi'i-ndo cha-ka'an nuu ñayivi tyi ñayivi maí kuu-ndo, ta takuan tuku yú'ú, Se'e Rayii

Ra-ityanda'a Ndyoo, kuaka'ín nuu **ángel* Ndyoo tyi ñayivi maí kuu-ndo.⁹ Soko ñayivi cha-ka'an nuu ñayivi tyi ña-yi'i-chi chilín, takuan tuku yú'ú, Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, kuatavachiyé chii-chi nuu **ángel* Ndyoo.¹⁰ Ta tandí'i ñayivi ka'an ña-va'a siki Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo kuakoo tuka'nu iñi chii-chi, soko ñayivi ka'an ña-va'a siki Tatyi Ii Ndyoo, ña-kuakoo tuka'nu iñi chii-chi.¹¹ Ta ku'va kuakundyaka ñi'i ñayivi chii-ndo **veñu'u sinagoga* nuu ra-kuvi nuu ta nuu ra-sakutuñi, ta makaka iñi-ndo iso kuanaka'an-ndo nuu ka'an-chi,¹² tyi Tatyi Ii Ndyoo kuasaña'a chii-ndo iso kuanaka'an-ndo ku'va yukuan —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un ra-kuka

¹³ Ta ika'an minuu ra-ndyaa chi'in ñayivi kua'a chii Jesús, ta katyi-ra:

—Mastru, ka'an chii ñañí nata'vi-ra ndatyiñu cha-isandoo sutu-ndi chii-ndi, ta ku'va-ra chií.

¹⁴ Ta inaka'an Jesús chii-ra, ta katyi-ra:

—¿Yoo ityaa tyiñu sikí tyi kuí tañi ra-sakutuñi, ta ta'ví ndatyiñu-ndo?

¹⁵ Yukuan ta ika'an Jesús chii tandí'i ñayivi, ta katyi-ra:

—Sa'a-ndo kuenda tyi mandyiyi iñi-ndo tandí'i nuu cha-ijo nuu ñu'u ñayíví tyi ña-suu chakatyi tyi iyo kua'a ndatyiñu-ndo ta koo va'a-ndo.

¹⁶ Yukuan ta ika'an Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi, ta katyi-ra:

—Minuu ra-kuka kua'a loko ndatyiñu cha'a ñu'u-ra.¹⁷ Ta ichika iñi-ra, ta katyi-ra chi'in ama-ra: “¿Naa chukuu kuasaí tyi ña-tuvi nuu ki'i va'a ndatyiñí?”¹⁸ Ta katyi-ra: “Tye'en kuasaí: kuakaní yaké ta kuasava'í inka cha-ka'nú-ka nuu kuanatyiva'í ndatyiñí ta tandí'i cha-ijo chií.¹⁹ Ta kuaka'ín chi'in amé: Yo'o amé, kua'a loko ndatyiñu-yo yi'li va'a, ta kua'a kuiya kuakuchaa-chi. Vityin nandyitatu-yo, ta kachi-yo, ta ko'o-yo, ta kusii-yo ñayíví.”

²⁰ Yukuan ta ika'an Ndyoo chii-ra, ta katyi-ra: “¡Ña-va'a chika iñun! tysi suu-ñi cha-kuaa i'ya kuakúún, ¿ta yoo kuandoo chi'in ndatyiñu cha-inatyiva'un?”²¹ Ta takuan kuvi ñayivi sakaya loko ndatyiñu, soko ña-kuka-chi nuu Ndyoo.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi
makaka iñi-yo cha-kumañi chii-yo**

²² Yukuan ta ika'an Jesús chii ra-kuvi ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Ta yukan kuenda ka'ín chii-ndo: Makaka iñi-ndo kuenda ñayíví-ndo iso kuañi'i-ndo cha-kachi-ndo. Ta makaka iñi-ndo kuenda kuñu-ndo iso kuañi'i-ndo soo ku'un-ndo.

²³ Tyi ñiñi loko-ka ñayíví-ndo cha-kuvi cha-kachi-ndo, ta ñiñi-ka kuñu-ndo cha-kuvi soo-ndo. ²⁴ Ndy'e-ndo ku'va iyo saa tyi ña-tachi-ti, ta ñi-ña-tuvi yaka nuu ndi'ví va'a ndatyiñu-ti, ta Ndyoo sakachi chii-ti. Ta ndyo'o tyi ñiñi loko-ka-ndo cha-kuvi saa. ²⁵ ¿Ta yoo-ndo, kuñi iñi tyi chakatyi cha-chika loko iñi-ndo ta ndukoso minuu-ñi-ka kívi kutyaku-ndo? ²⁶ Ta tatu ña-kuvi sa'a-ndo vasu tyiñu lo'o yukan, ¿naku chika loko iñi-ndo chakatyi tandi'i-ka cha-kumañi chii-ndo? ²⁷ Ndy'e-ndo iso kaa cha'nu ita iyo chaku'u tyi ña-satyiñu-chi, ta ñi-ña-sava'a-chi soo ñu'u-chi. Ta ka'ín nuu-ndo tyi kuandya *rey Salomón* chi'in tandi'i cha-kuku-ra, ña-iñu'u-ra soo tyaki kaa tañi ku'va tyaki kaa ita iyo chaku'u. ²⁸ Ta tatu takuan sanduku'un Ndyoo cha-tyaki chii ita iyo chaku'u vityin, ta inka kívi kuakayu-chi nuu ñú'ú, ¿atu ña-kua'a-ka cha-kuasa'a-ra chi'in-ndo? Soko lo'o iyo cha-chinu iñi-ndo chii-ra. ²⁹ Ta makaka iñi-ndo kuenda cha-kachi-ndo, ta kuenda cha-ko'o-ndo, ³⁰ tyi takuan sa'a tandi'i-ka ñayíví ña-chinu iñi chii Ndyoo, soko Ndyoo Sutu-yo chito-ra tandi'i cha-kumañi chii-ndo. ³¹ Va'a-ka nanduku-ndo nuu kundyakaña'a Ndyoo, ta kuañi'i-ndo tandi'i-ka cha-kumañi chii-ndo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un cha-kuka iyo andívi

³² Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Mayu'u ndyo'o, mvee sané. Ña-kua'a-ndo, soko ta'an iñi Sutu-yo Ndyoo ku'va-ra nuu ndyakaña'a-ra chii-ndo. ³³ Ta xiko-ndo cha-iyu chii-ndo ta ku'va-ndo chii ñayíví nda'vi tyi yukan kuanatyiva'a-ndo cha-kuka ityi andívi nuu mandi'i ta ñi-maki'ví rakua'yí ta ñi-makachi kití xaan, ³⁴ tyi nuu ityiva'a-ndo cha-kuka-ndo, yukan ndyaa tuku ama-ndo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi kundyaa tu'va-yo

³⁵⁻³⁶ Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kundyaa tu'va-ndo tañi ñayivi kuvi musu satyiñu ka'a cha-ndatu chii stó'ó ve'e ku'va kuandichi-ra cha-kua'an-ra viko nda'vi, ta nduku'un-chi soo nuu tysiñu, ta natyaa-chi ñú'ú lamvra, ta ndatu tu'va-chi ku'va kuanachaa-ra, ta yatyi kuanuña-chi yuve'e naka'an-ra. ³⁷⁻³⁸ Ta vasu kuandichi-ra ñuu a nuu kuatuvi, ta va'a ikuu musu tatu ndatutu'va-chi chii-ra. Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi kuanduku'un-ra soo nuu tysiñu, ta kuaka'an-ra chii-chi tyi kundyaa-chi yu'u mesa, ta maa-ra kuaty'i'i cha-kachi-chi. ³⁹ Ta chito-ndo tyi tatu chaichito nuu stó'ó ve'e ku'va kuakichi rakua'yí ve'e-ra, ña-kuaku'va-ra ta'vi ki'vi-ra. ⁴⁰ Ta takuan tuku ndyo'o, kundyaa tu'va-ndo tyi sana-ñi iñi-ndo ta kuakichi Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un musu ña-va'a

⁴¹ Yukuan ta ika'an Pedro chii Jesús, ta katyi-ra:

—Racha'nu, ¿atu chii-ndi a chii tandi'i-ka ñayivi ndyaa i'ya ika'un tu'un yukuan?

⁴² Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Tatu nuu musu, ta ndoo satyiñu-ra, ta yisi satyiñu-ra, ta tyaa patroon-ra chii-ra tyi kuu-ra nuu ta kundyakaña'a-ra chii ñayivi ve'e-ra, ta va'a ku'va-ra cha-kachi-chi ku'va ta'an-chi kachi-chi. ⁴³ Ta va'a loko ikuu musu yukuan tatu kua'an patroon inka ñuu, ta nachaa-ra, ta ndye'e-ra tyi va'a satyiñu-ra. ⁴⁴ Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi kuaku'va patroon ta'vi tyi kinda'a-ra tandi'i cha-oyo chii-ra. ⁴⁵ Soko tatu chika iñi musu yukuan tyi na'a loko kua'an patroon-ra, yukuan ta kicha'a-ra ku'va-ra chii musu, rayii ta ña'a, ta ya'a ku'va chachi-ra, ta chi'i-ra, ta chiñi-ra. ⁴⁶ Yukuan ta kuanachaa racha'nu kivi cha-ña-ndatu musu-ra chii-ra, ta ku'va cha-ña-chito-ra. Yukuan ta kuasakoto ñil'i-ra tundo'o chii-ra tañi ku'va sa'a-ra chi'in musu ña-chinu iñi tu'un ka'an-ra.

⁴⁷ "Ta musu chito ku'va kuñi patroon-ra, ta ña-sa'a-chi ku'va kuñi-ra, ta kua'a tundo'o kuandy'e-chi. ⁴⁸ Soko musu

ñá-chito ku'va kuñi patroon-ra, ta sa'a-ra cha-ña-va'a, ta ña-ñi'i kuando'o-ra tyi ñayíví cha-kua'a-ka kuañi'i nuu Ndyoo, kua'a-ka ta'an-chi ku'va kuenda-chi nuu-ra. Ta takuan tuku ñayíví, tatu kua'a tysiñu tyaa Ndyoo siki-chi, kua'a loko ta'an-chi ku'va kuenda-chi chii-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tysi kuakoo kuatyi ve'e ñayíví chakatyi-ra

⁴⁹ 'Yú'ú tysi vachi tyaí ñú'ú nuu ñu'u ñayíví, ta kuñi tysi chakayu-chi. ⁵⁰ Ta kuata'ín nuu tundo'o ka'nu, ta chika loko iñi kuandya ku'va chachinu tysiñu yukuan. ⁵¹ ¿Atu kuñi iñi-ndo tysi vachi ndyaké cha-taxin nuu ñu'u ñayíví i'ya? Ta ka'ín chii-ndo tysi ña-suvi takuan kuvi tysi vachí tavasiín chii ñayíví. ⁵² Vityin ta nuu kua'an-ka ityi nuu, u'un ta'an ñayíví cha-iin ve'e-chi kuakusiin ta'an-chi. Ta uñi ta'an-chi kuakata'an chi'in uu-chi, ta uu-chi kuakata'an chi'in uñi-chi. ⁵³ Ta kuakata'an sutu chi'in rayii se'e-ra, ta maa-ra kuakata'an chi'in sutu-ra. Ta ma'a kuakata'an chi'in ña'a se'e-ke, ta maa-ke kuakata'an chi'in ma'a-ke. Ta kuakata'an ña'a kuvi chiso chi'in chanu-ke, ta ña'a kuvi chanu kuakata'an chi'in chiso-ke —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús chii ñayíví naku ña-kutuñi iñi-chi tyemvu iyo-chi

⁵⁴ Yukuan ta ika'an tuku Jesús chii ñayíví kua'a ndyaa chi'in-ra, ta katyi-ra:

—Ku'va ndye'e-ndo tysi vachi viko ityi nuu chiso ora ta ka'an-ndo: “Kuakuun savi”, ta takuan kuvi.^a ⁵⁵ Ta ku'va vachi tatyi ityi nuu kuvi ñu'u ìtyi ityi sur, ta ka'an-ndo: “Kuanduñi'ñi ñayíví”, ta takuan kuvi.^b ⁵⁶ ¡Ndyo'o ñayíví sa'a cha-chito!, ta kutuñi iñi-ndo ku'va iyo ityi andiví ta ityi nuu ñu'u ñayíví, ta, ¿naku ña-kutuñi iñi-ndo tyemvu ndyaa-ndo vityin?

^a **12.54** Ndyaa nuu Israel vachi savi ityi nuu ndutyañu'u nañi Mediterráneo ta ndyaa ndutyañu'u yukuan ityi nuu chiso ora. ^b **12.55** Ndyaa nuu Israel iyo ñu'u ìtyi ityi sur ta tatu yukuan vachi tatyi kuanduñi'ñi ñayíví.

⁵⁷ 'Ta, ¿naku ña-nakañi iñi-ndo naa chukuu kuvi cha-va'a ta'an-chi sa'a-ndo? ⁵⁸ Ta tatu iyo ñayivi kua'an kuatyun nuu ndyaa ra-kuvi tyiñu, nduku ku'va natu'un va'un chi'in-chi ku'va cha-kumañi-ka chaun nuu ra-kuvi tyiñu, koto ku'va kuenda-chi chiun nuu jueς, ta kuaka'an-ra tyi tiin hndaru chiun, ta tyi'i-ra chiun vekaa. ⁵⁹ Ta ka'ín chii-ndo tyi kuandyá cha-tya'vi ndi'i-ndo cha-ka'an jueς, ta kunu'u-ndo —katyi-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ñayivi
mandu'ovi iñi kuatyi-chi kuakunaa-chi**

13 Ta suu-ñi ku'va yukuan ta ika'an ñayivi nuu Jesús tu'un ñayivi ñuu Galilea cha-ichaka'ni Pilato. Ta niñi-chi inasaka-ra chi'in niñi kití xaan icha'a kuenda-chi ityi nuu Ndyoo. ² Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Atu kuñi iñi-ndo tyi chakatyi tyi iyo-ka kuatyi-chi, ta ita'an-chi takuan? ³ Ka'ín chii-ndo tyi ña-suu takuan kuvi. Ta tatu mandu'ovi iñi-ndo kuatyi-ndo kuakunaa tuku-ndo. ⁴ Ta nduku'un iñi-ndo cha-cha'un uñi ta'an ñayivi ichi'i isa'a cha-induva ve'e sukun nañi torre Siloé. ¿Atu kuñi iñi-ndo tyi ka'nu-ka kuatyi-chi iyo cha-kuvi tandi'i ñayivi iyo ñuu Jerusalén? ⁵ Ka'ín chii-ndo tyi ña-suu takuan kuvi. Ta tatu mandu'ovi iñi-ndo kuatyi-ndo kuakunaa-ndo.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu
ku'va tu'un yutun ña-cha'a chiti**

⁶ Yukuan ta ika'an Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi, ta katyi-ra:

—Minuu ra-iyo nuu yutun nañi *higuera* cha-itachi-ra nuu ñu'u-ra, ta ichandy'e-ra tatu iñi chiti-tun, soko ña-iñi'i-ra chiti nuu-tun. ⁷ Yukuan ta ika'an-ra chii ra-sakuenda yutun tata-ra, ta katyi-ra: “Chaiketa uñi kuiya ikichi ndukí chiti yutun *higuera* i'ya ta ña-iñi'i ñi-minuu chiti nuu-tun. Ta ka'ndya chii-tun tyi ña-tuvi kuenda ndyaa-tun satyañu-tun nuu ñu'u.” ⁸ Yukuan ta inaka'an ra-sakuenda chii-tun, ta katyi-ra: “Patroon, nakundyaa maa-tun nuu-ka kuiya tyi kuasanduvité ñu'u nuu ndyaa-tun, ta kuatyi'i avono cha'a-tun.

⁹ Ta tatu ku'va-tun chiti, va'a; soko tatu maku'va-tun chiti, yukan ta kuvi ka'ndyon chii-tun”, katyi-ra.

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús nuu ña'a kivi sauru

¹⁰ Ta minuu *kivi sauru ndyaa Jesús saña'a-ra tu'un Ndyoo chii ñayivi *veñu'u sinagoga. ¹¹ Ta ndyaa minuu ña'a ku'u sa'a tatyi ña-va'a, ta cha-cha'un uñi kuiya ikuti'i chata-ke, ta ña-kuvi ndundoo-ke. ¹² Yukuan ta indye'e Jesús chii-ke, ta ikana-ra chii-ke, ta katyi-ra:

—Chainduva'un cha-ku'un.

¹³ Ta itiso-ra nda'a-ra chata-ke, ta suu-ñi ku'va yukan, ta indundoo chata-ke, ta ikicha'a saka'nu-ke chii Ndyoo.

¹⁴ Yukuan ta ikuxaan loko ra-kuvi nuu *veñu'u sinagoga tyi isanduva'a Jesús chii-ke *kivi sauru, ta ika'an-ra chii ñayivi, ta katyi-ra:

—Iyo iñu kivi kuvi satyiñu-yo, ta kivi yukan kuvi kichi-ndo nduva'a-ndo, ta makichi nduva'a-ndo *kivi sauru.

¹⁵ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¡Ndyo'o ñayivi ka'an tyi va'a-ndo! ¿Atu mandachi-ndo toro ta vuru sana-ndo nuu chachi-ti, ta kundyaka-ndo chii-ti tyi ko'o-ti ndutya *kivi sauru? ¹⁶ Ta ke-i'ya tyi tata *Abraham kuu-ke, ta chacha'un uñi kuiya ityaa Kui'na tundo'o chii-ke, ¿atu makushi kundy'a tundo'o cha-ityaa Kui'na siki-ke *kivi sauru? —katyi-ra.

¹⁷ Ta nuu indi'i ika'an Jesús takuan, ta ichika'an loko nuu tandi'i ra-kuxaan iñi chii-ra, soko sií loko kuñi tandi'i ñayivi indye'e tandi'i cha-ka'nu isa'a-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un chiti cha-nañi mostasa

¹⁸ Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—¿Iso ku'va kaa nuu ndyakaña'a Ndyoo? Ta, ¿naa chukuu kuvi kita'an chi'in-chi? ¹⁹ Ta kuu-chi tañi chiti ndyi'i cha-nañi mostasa cha-itachi ñayivi nuu ñu'u-chi. Ta icha'nu-tun, ta ikuu-tun nuu yutun ka'nu, ta isava'a saa taka-ti nuu-tun —katyi-ra.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu
ku'va tu'un yutyi sandaa paan**

20 Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—¿Naa chukuu kuvi kita'an chi'in nuu ndyakaña'a Ndyoo? 21 Ta kuu-chi tañi yutyi sandaa paan cha-iki'in minuu ña'a, ta inasaka-ke chil'in uñi ku'va yutyi paan, ta indaa tandi'i yuchan, isa'a-chi —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un yuve'e ti'in

22 Yukuan ta kua'an Jesús ñuu Jerusalén, ta ka'an-ra tu'un Ndyoo chi'in ñayivi tandi'i ñuu nuu iya'a-ra. 23 Ta indukutu'un nuu ñayivi chii-ra, ta katyi-chi:

—Racha'nu, ¿atu ña-kua'a ñayivi kuakaku?

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

24 —Ñi'i koo iñi-ndo ta ki'vi-ndo yuve'e ti'in nuu ndyakaña'a Ndyoo. Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi kua'a loko ñayivi kuaki'in ku'va ki'vi, soko makushi ki'vi-chi. 25 Ta ku'va kuanakasi stó'ó ve'e yuve'e, ta ndyaa-ndo chata ve'e, ta kuaka'an-ndo chii-ra: “Racha'nu, racha'nu, nuña yuve'e.” Yukuan ta kuanaka'an-ra nuu ka'an-ndo: “Ña-nakoté yoo kuu-ndo.”

26 Yukuan ta kuakicha'a ka'an-ndo: “Ichachi-ndi, ta ichi'i-ndi chi'un, ta isaña'un chii-ndi nuu ya'vi ñuu-ndi.” 27 Yukuan ta kuanaka'an-ra nuu ka'an-ndo: “Chaika'ín tyi ña-nakoté yoo kuu-ndo. Ta kuandy'a'a tandi'i ndyo'o ñayivi sa'a cha-ña-va'a.”

28 “Ta ku'va kuandye'e-ndo chii *Abraham, Isaac, ta Jacob ta tandi'i ra-naka'an tu'un Ndyoo ndyaa nuu ndyakaña'a Ndyoo, ta kuakuaku-ndo, ta kuakachi ku'yu-ndo tyi maa-ndo kuandoo ityi chata. 29 Ta kuakichi ñayivi tandi'i ityi nuu ñu'u ñayivi, ta kuakundyaa-chi yu'u mesa nuu kuakoo viko nuu ndyakaña'a Ndyoo. 30 Ta sa'a-ndo kuenda tyi iyo ñayivi ña-ñiñi kuakuu ñayivi ñiñi, ta iyo ñayivi ñiñi kuakuu ñayivi ña-ñiñi —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ichakù Jesús cha'a ñayivi ñuu Jerusalén

31 Ta suu-ñi ku'va yukan ichaa ñayivi *fariseo, ta katyi-chi chii Jesús:

—Keta i'ya ta ku'un tyi kuñi ka'ñi rey Herodes chiun.

³² Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kua'an tysi kuka'un nuu ñukuii yukuan: "Vityin ta ityaan kuatavé tatyi ña-va'a chii ñayivi, ta kuasanduva'í chii-chi, ta chaku'uñi kivi, ta kuandi'í tysiñu sa'í." ³³ Ta takuan ta'an-chi kaké vityin ta ityaan, ta isa kuachaí ñuu Jerusalén tysi tu'va loko ñayivi ñuu yukuan cha'ñi chii ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo —katyi-ra.

³⁴ Ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—¡Nda'vi ndyo'o ñayivi ñuu Jerusalén! tysi cha'ñi-ndo chii ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta cha'ñi-ndo chi'in yuu chii ñayivi ityanda'a Ndyoo nuu ndyaa-ndo. ¡Ta kua'a loko ndoyo ikuñi sakakí chii-ndo tañi sakaku ndivi chii se'e-ti tichi ndichin-ti, soko ña-ikuñi-ndo! ³⁵ Ta cha-isandoo Ndyoo ñuu-ndo, ta ka'ín chii-ndo tysi ña-kuandy'e-ka-ndo chií kuandya chaa kivi kuaka'an-ndo: "¡Va'a ikuu ra-vachi chi'in sivi Sutumañi-yo!"

I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús chii ra-ku'u kue'e kuiñi

14 Ta minuu *kivi sauru kua'an Jesús kuakachi-ra ve'e minuu ra-kuvi nuu nuu ñayivi *fariseo, ta ndyaa ñayivi sa'a-chi kuenda naa chukuu kuasa'a-ra. ² Ta ityi nuu-ra ndyaa minuu ra-ku'u kue'e kuiñi. ³ Yukuan ta ika'an Jesús chii ñayivi kuvi mastru chito ley Ndyoo ta chii ñayivi *fariseo, ta katyi-ra:

—¿Atu iyo ta'vi sanduva'a-yo chii ñayivi *kivi sauru?

⁴ Soko ña-inaka'an-chi nuu ka'an-ra. Yukuan ta itiin Jesús chii ra-ku'u, ta isanduva'a-ra chii-ra, ta ika'an-ra tysi kunu'u-ra. ⁵ Ta ika'an-ra chii ñayivi, ta katyi-ra:

—Tatu ndyo'o ta koyo nuu se'e-ndo, a toro sana-ndo yavi, ¿atu makutava-ndo chii-ti suu-ñi ku'va yukuan vasu *kivi sauru kuvi?

⁶ Yukuan ta ña-iñi'i-chi tu'un naka'an-chi nuu ka'an-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús iso sa'a ñayivi cha'an nuu iyo viko nda'vi

⁷ Yukuan ta indye'e Jesús cha-sa'a ñayivi ichaa nuu iyo viko tysi nduku-chi silya va'la-ka kundyaa-chi yu'u mesa,

ta ika'an-ra minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

⁸—Tatu iyo ñayivi nanduku chiun tysi ku'un nuu iyo viko nda'vi, makundyaun silya va'a-ka koto chaa inka ñayivi ñiñi-ka cha-kuun, ⁹ta kuakichi ra-inanduku chiun, ta kuakatyi-ra: "Ku'va nakundyaa ra-i'ya." Yukuan ta kuakuka'an nuun, ta kuanakundyaaun silya nuu indi'i. ¹⁰Ta va'a-ka tatu kundyauun silya nuu indi'i tysi ku'va kuachaa ra-inanduku chiun, ta kuakatyi-ra: "Aminku, ña'a ndyé'é kundyauun silya va'a-ka." Yukuan ta kuandy'e ñayivi ndyaa chi'un tysi ñayivi ñiñi kuun. ¹¹Ta ñayivi saka'nu chii, kuata'an-chi tika'an nuu. Ta ñayivi sandulo'o chii, ka'nú ñayivi kuakuu-chi.

¹²Yukuan ta ika'an tuku Jesús chii ra-ikana chii-ra, ta katyi-ra:

—Tatu kuasa'un nuu viko, manandukun ñayivi kuvi aminkun, ta ñi-ñañun, ta ñi-ñayivi kuun ta ñi-ra-kuka ndyaa yatinyi chi'un, koto nanduku-chi chiun ku'va kuasa'a-chi viko, ta naku'va-chi cha-kachun ta cha-ko'un. ¹³Soko kivi kuasava'un viko, nandukun ñayivi nda'vi, ñayivi kuè'e kaa, ta ñayivi ña-kuvi kaka, ta ñayivi kuaa. ¹⁴Ta va'a ikuun vasu ña-kuakuvi naku'va-chi cha-kachun ta cha-ko'on tysi Ndyoo kuanaty'a'vi chiun kivi kuanatyaku ñayivi isa'a cha-va'a.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un viko ka'nu

¹⁵Ta ichiñiso'o nuu ra-ndyaa chi'in Jesús yu'u mesa cha-ka'an-ra, ta katyi-ra:

—Va'a loko ikuu ñayivi kuakachi nuu iyo viko nuu ndyakaña'a Ndyoo.

¹⁶Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Minuu ra-kuasava'a viko ka'nú inanduku-ra kua'a loko ñayivi. ¹⁷Ta ku'va kuakuxiñi-chi, ta ityanda'a-ra chii musu-ra tysi kukana-ra chii ñayivi chainanduku-ra. Yukuan ta ichakana-ra chii-chi, ta katyi-ra: "Ña'a-ndo tysi chandyaa tu'va cha-kachi-ndo." ¹⁸Soko tandi'i-chi ikicha'a ka'an tysi makuvu ku'un-chi. Ta nuu-ra ika'an, ta katyi-ra: "Nuu inasaté minuu ñu'u, ta ta'an-chi kundyel'i nuu ndyaa ñu'í. Ta sa'a chandyoo kuñun saka'nu iñun chií tysi makuvu ku'ín." ¹⁹Yukuan ta ika'an inka-ra, ta katyi-ra: "Isaté u'un ta'an ityi toro ta'vi

ñu'u, ta kuaki'ín ku'va tatu va'a ta'vi-tí. Ta sa'a chandyoo kuñun saka'nu iñun chií tyi makuvi ku'ín." ²⁰ Ta ika'an tuku inka-ra, ta katyi-ra: "Nuu ichikoo ñasi'lí ta makuví ku'ín."

²¹ 'Yukuan ta kuanu'u ra-kuvi musu, ta inaka'an-ra nuu patroon-ra cha-ika'an-chi. Yukuan ta ikuxaan loko-ra, ta ika'an-ra chii musu-ra: "Numi tyi ku'un tandi'i ityi tichi ñuu tyi kukanon ñayivi nda'vi, ta ñayivi kue'e kaa, ta ñayivi ña-kuvi kaka, ta ñayivi kuaa." ²² Yukuan ta isa'a musu-ra takuan, ta inachaa-ra, ta katyi-ra: "Racha'nu, chaisa'í cha-ka'un, soko nuña-ka nuu kundyaa-chi tichi ve'e." ²³ Yukuan ta ika'an racha'nu chii-ra, ta katyi-ra: "Kua'an tandi'i ityi tichi ñuu, ta ka'an ñi'un chii ñayivi nakichi-chi tyi kutu tichi ve'í. ²⁴ Ta ka'ín chii-ndo tyi ñi-minuu ñayivi inandukí ña-kuakuvi kachi-chi chi'ín", katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi yíi ta kuvi kuu-yo ndocha'a-ra

²⁵ Ta kua'a loko ñayivi kua'an chi'in Jesús, ta inandy'e-e-ra nuu ndyaa-chi, ta katyi-ra:

²⁶ —Tatu iyo-ndo kuñi kuvi ndocha'í, ta ñi'i-ka kuñi-ndo chii sutu-ndo, a ma'a-ndo, a ñasi'lí-ndo, a se'e-ndo, a ñañi-ndo, a ta'an-ndo, a ñayíví-ndo cha-kuí, makuvi kuu-ndo ndocha'í.

²⁷ Ta yoo ñayivi ña-ki'in tu'un kuu tañi ñayivi kuakúú nuu krusi, makuvi kuu-chi ndocha'í. ²⁸ Tyi tatu iyo-ndo kuñi sava'a nuu ve'e ka'nú, ¿atu ña-suu xi'na-ka kundyaa-ndo, ta tava-ndo kuenda iso xu'un kuakuñi-chi? Tyi takuan ta koto-ndo tatu kuchaa xu'un-ndo, ta ndi'i chinu ve'e sa'a-ndo.

²⁹ Soko tatu chaityi'i-ndo cha'a ve'e, ta mandi'i sa'a-ndo, ta tandi'i ñayivi kuandye'e, ta kuakuákündyaà-chi chii-ndo,

³⁰ ta kuakatyi-chi: "Ra-i'ya tyi ikicha'a-ra sava'a-ra ve'e, ta ña-ikuvi sandi'i-ra." ³¹ Ta takuan tuku tatu kuakata'an minuu rey chi'in inka rey, ¿atu ña-suvi xi'na-ka kundyaa-ra, ta tava-ra kuenda tatu kuvi kata'an uchi mii hndaru-ra

chi'in oko mii hndaru inka rey? ³² Ta tatu kutuñi iñi-ra tyi masakanaa-ra, ta ku'va chakañi-ka vachi inka rey, yukuan

ta kuatyanda'a-ra minuu ra-kuka'an chi'in rey yukuan tyi nduku-ra ku'va nduvii iñi-chi. ³³ Ta takuan tuku ndyo'o, tatu masandoo-ndo tandi'i cha-ijo chii-ndo, makuvi kuu-ndo ndocha'í.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un ñíí indi'i cha-u'va

³⁴ Ta ka'an-ka Jesús, ta katyi-ra:

—Va'a ñíí ku'va iyo cha-u'va-chi, soko nandi'i cha-u'va-chi, ña-tuvi-ka ku'va ndu'u'va-chi, ³⁵ ta ñi-kuenda nduva'a ñu'u, ña-va'a-ka-chi. Va'a-ka sakuita-yo chii-chi.

'Ta ndyo'o cha-ndyaa so'o-ndo, tyaso'o-ndo cha-ka'ín.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús nuu ku'va tu'un mvee kuanaa

15 Ta kua'an kuyatayin tandi'i ra-satya'vi xu'un chii ñayivi ta ñayivi iyo kuatyti nuu ndyaa Jesús tyi kuatyaso'o-chi tu'un ka'an-ra. ² Ta ikicha'a ka'an ña-va'a ñayivi *fariseo ta mastru chito ley Ndyoo chii Jesús, ta katyi-chi:

—Ra-i'ya tyi ki'in kuenda-ra chii ñayivi iyo kuatyti, ta chachi-ra chi'in-chi.

³ Yukuan ta ika'an Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

⁴—Tatu minuu-ndo ta iyo iin syendu mvee sana-ndo, ta kunaa minuu-ti, ¿atu masandoo-ndo kumi xiko cha'un kumi-ka-ti nuu ndyaa-ti, ta kunanduku-ndo kití kuanaa kuandya ku'va cha-nañi'i-ndo chii-ti? ⁵ Ta nanañi'i-ndo chii-ti, ta sií loko kuakuñi-ndo, ta kuanaki'in-ndo chii-ti chi'in nuu soko-ndo. ⁶ Ta ku'va kuanachaa-ndo ve'e-ndo, ta kuaka'an-ndo chii ñayivi kuvi aminku-ndo, ta ñayivi ndyaa yatyin chi'in-ndo, ta katyi-ndo chii-chi: “Kusii-ndo chi'ín tyi inañi'í mvee sané kití kuanaa.” ⁷ Ta ka'ín chii-ndo tyi takuan kuakoo cha-sií ka'nú-ka ityi andivi chakatyti minuu ñayivi ndu'ovi iñi kuatyti, cha-kuvi kumi xiko cha'un kumi-ka ñayivi ndoo ndyachika ta ña-kuñi-chi ndu'ovi iñi-chi kuatyti-chi.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un xu'un kuanaa

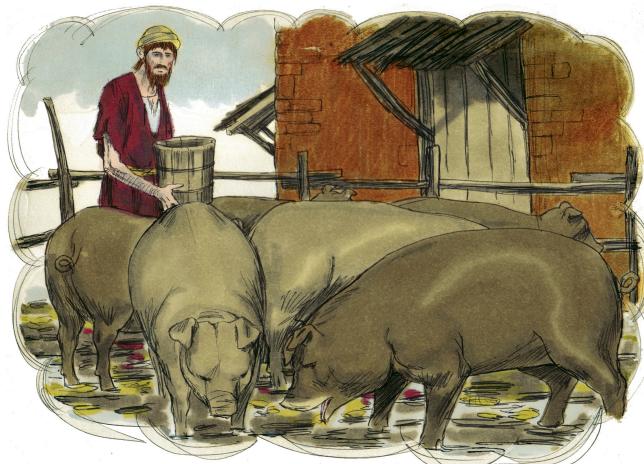
⁸ "Ta tatu minuu ña'a ta iyo uchi ta'an xu'un kuatyti-ke, ta kunaa minuu xu'un-ke, ¿atu manatyaa-ke ñú'ú, ta natí'vi-ke tichi ve'e, ta vii nanduku-ke xu'un-ke kuandya ku'va cha-nañi'i-ke? ⁹ Ta nanañi'i-ke, ta kuakana-ke chii ñayivi kuvi aminku-ke, ta ñayivi ndyaa yatyin chi'in-ke, ta kuakatyti-ke

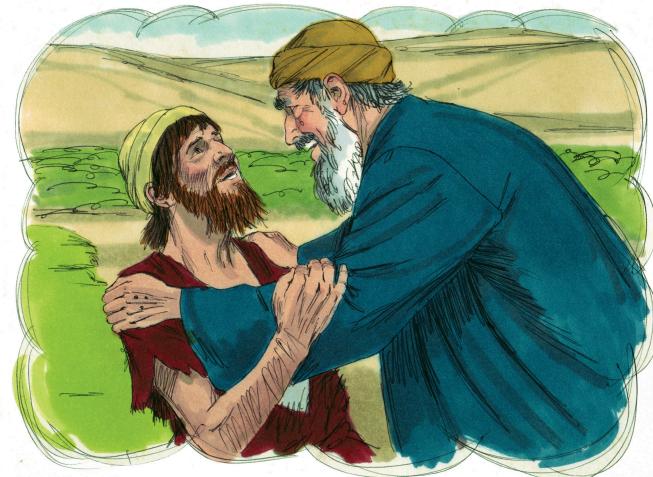
chii-chi: "Kusii-ndo chi'ín tyi inañi'í xu'ín cha-kuanaa." ¹⁰ Ta ka'ín chii-ndo tyi takuan kuakusií *ángel Ndyoo chakatyi minuu ñayivi ndu'ovi iñi kuatyi.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un se'e kuanaa

¹¹ Yukuan ta ika'an tuku Jesús, ta katyi-ra:

—Minuu-ra iyo uvi ta'an se'e-ra rayii. ¹² Ta ika'an se'e-ra, ra-lo'o-ka, ta katyi-ra: "Sutu, ku'va cha-ta'an-chi ku'ven chií nakúún." Yukuan ta icha'a sutu-ra cha-ta'an-chi ñi'i ndu'ovi ta'an se'e-ra. ¹³ Ta ña-kua'a kívi ikuu, ta ixiko ra-lo'o-ka tandí'i cha-iñi'i-ra. Yukuan ta iki'in-ra ityi kua'an-ra minuu ñuu kañi chi'in xu'un-ra, ta yukuan ichindya-a-ra, ta indí'i xu'un-ra isanaa stivi-ra. ¹⁴ Ta ku'va indí'i xu'un-ra inaa, ta ichikoo tama ka'nu ñuu nuu yi'i-ra, ta ña-ñi'i-ka-ra cha-kachi-ra. ¹⁵ Yukuan ta kuanduku-ra tyiñu sa'a-ra nuu ndyaa ra-ñuu yukuan, ta iñi'i-ra tyiñu. Ta ityanda'a ra-yukuan chii-ra nuu yi'i kuchi sana-ra tyi kusakuenda-ra chii-ti. ¹⁶ Ta ña-yoo-ñi cha'a cha-kachi-ra, ta ikicha'a chisoko loko-ra ta kuandya ku'va tyi kuñi-ra kachi-ra cha-chachi kuchi. ¹⁷ Yukuan ta ikutuñi iñi-ra tyi ña-va'a sa'a-ra, ta ikicha'a chika iñi-ra: "Musu sutí tyi kua'a loko cha-kachi-chi iyo, ta yú'ú tyi kuñi kuí soko i'ya. ¹⁸ Ta vityin tyi kuakunu'í ndyaa ve'e sutí, ta tye'en kuakatyí chii-ra: Sutu, isa'í kuatyi nuun ta nuu Ndyoo. ¹⁹ Ta ña-ta'an-ka-chi kuí se'un. Ta sa'a chií tañi ku'va sa'un chi'in musun."

20 'Yukuan ta iki'in-ra ityi kuanu'u-ra nuu ndyaa sutu-ra. Ta chika-ka vachi-ra, ta inandy'e sutu-ra chii-ra, ta ikunda'vi iñi-ra chii-ra, ta chinu-ra ichanumisava-ra chii-ra, ta ichi'i-ra xitin-ra. 21 Yukuan ta ikatyi-ra chii sutu-ra: "Sutu, isa'í kuatyi nuun, ta nuu Ndyoo, ta ña-ta'an-ka-chi kuí se'un." 22 Soko ika'an sutu-ra chii musu-ra, ta katyi-ra: "Numi-ndo kuaki'in-ndo soo va'a-ka, ta sanduku'un-ndo chii-ra, ta tyi'i-ndo xe'e nda'a-ra, ta tyi'i-ndo ndichan cha'a-ra. 23 Ta kuaki'in-ndo nuu hndiki yutya cha-xa'an-ka, ta ka'ñi-ndo chii-ti tyi kachi-yo tyi sa'a-yo viko, ta kusii-yo. 24 Tyi tañi nuu ra-ichi'i kuvi se'í i'ya, soko vityin tyi tyaku-ra. Ta ra-kuanaa kuu-ra nuí, ta inachaa-ra." Yukuan ta ikicha'a kusii-chi, ta sa'a-chi viko.

25 'Ta yi'i se'e-ra ra-cha'nu-ka cha-ku'u, satyiñu-ra. Yukuan ta vachi ndichi-ra, ta ikuyatyin-ra nuu ndyaa ve'e sutu-ra, ta ichiñiso'o-ra ka'an yaa, ta ticha'a-chi. 26 Yukuan ta ikana-ra nuu ra-kuvi musu, ta indukutu'un-ra chii-ra, ta katyi-ra: "¿Naa chukuu sa'a-chi?" 27 Yukuan ta inaka'an ra-kuvi musu nuu-ra, ta katyi-ra: "Ñañun inachaa ta ika'an sutun tyi ka'ñi-ndi hndiki yutya cha-xa'an-ka tyi inachaa va'a-ra, ta ña-tuvi cha-it'a'an-ra." 28 Yukuan ta ikicha'a ikuxaan loko-ra, ta ña-kuñi-ra ki'vi-ra nuu iyo viko.

'Yukuan ta iketa sutu-ra kuandye'e-ra nuu ndyaa-ra, ta ika'an nda'vi-ra chi'in-ra tyi ki'vi-ra. 29 Soko inaka'an-ra chii sutu-ra, ta katyi-ra: "Kua'a loko kuiya satyiñi chi'un ta sa'í tandi'i tyiñu ka'un, soko ña-icha'un ñi-minuu chivu lo'o tyi

ka'ñí, ta sa'í viko chi'in aminkí.³⁰ Soko ku'va inachaa se'un, ra-isanaa stivi xu'un chi'in ña'a tyañi-ra, ta icha'ñun hndiki yutya cha-xa'an-ka chakatyi-ra."

³¹ Yukuan ta inaka'an sutu-ra, ta katyi-ra: "Se'e, yo'o tyi tandi'i kivi ndyaun chi'ín, ta chii maun kuvi tandi'i cha-ijo chií.³² Soko vityin tyi ta'an-chi sa'a-yo viko tyi tañi nuu ra-ichi'i kuvi ñañun soko vityin tyi tyaku-ra. Ta ra-kuanaa kuu-ra nuí, ta inachaa-ra."

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu
ku'va tu'un musu ña-satyiñu va'a**

16 Ta ika'an tuku Jesús chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:
—Minuu ra-kuka iyo ra-kuvi nuu nuu tyiñu-ra, ta ichaka'an ñayivi nuu-ra tyi sanaa stivi-ra cha-ijo chii-ra.
² Yukuan ta ikana-ra chii ra-kuvi nuu nuu tyiñu-ra, ta katyi-ra chii-ra: "¿Naa chukuu sa'un? Tyi ka'an ñayivi nuí cha-sa'un. Ta naku'va kuenda iso satyiñun chi'in ndatyiñi tyi ña-kuakuu-kon nuu nuu tyiñi."

³ Yukuan ta ikicha'a chika iñi ra-kuvi nuu: "¿Naa chukuu kuasa'í vityin tyi ña-kuaku'va-ka patroín tyiñu sa'í? Tyi ña-tuvi tundyee iñi chií satyiñi tyiñu nda'a, ta chika'an nuí kakan ka'lí xu'un chii ñayivi.⁴ Ta chachité cha-kuasa'í tyi kuakoo ñayivi ku'va nuu kundyaí ve'e-chi kivi kuatava patroín chií nuu satyiñi."⁵ Yukuan ta ikana-ra chii nuu nuu ñayivi tavi chii patroon-ra, ta ikicha'a ka'an-ra chii nuu-chi, ta katyi-ra: "¿Iso tavun chii patroín?"⁶ Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra: "Taví iin syendu tamvu xa'an." Yukuan ta ika'an ra-kuvi nuu, ta katyi-ra: "Numi ki'in tutun ta tyaun tyi tavun uu xiko uchi tamvu xa'an."

⁷ Yukuan ta indukutu'un-ra chii inka-ra, ta katyi-ra: "Ta yo'o, ¿iso tavun?" Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra: "Taví iin syendu tindaa chiti trigu." Yukuan ta ika'an ra-kuvi nuu chii-ra, ta katyi-ra: "Ki'in tutun ta tyaun tyi tavun kumi xiko tindaa trigu."⁸ Yukuan ta ichito racha'nú cha-isa'a ra-ña-satyiñu ndoo, soko ika'an va'a-ra siki-ra tyi ra-kutuñi iñi kuu-ra. Ta ñayivi ndyachika chakuenda ñayivi i'ya-ñi kutuñi-ka iñi-chi ku'va sa'a-chi chi'in ta'an-chi cha-kuvi ñayivi ndyachika nuu ndichin.⁹ Ta ka'ín chii-ndo tyi sakanaa-ndo chii ñayivi

tyi kuu-chi aminku-ndo chi'in ndatyiñu nuu ñu'u ñayíví i'ya tyi kiví kuandi'i ndatyiñu-ndo, ta kuaku'va Ndyoo nuu kundyaa-ndo ityi andivi.

¹⁰ 'Ta ñayíví satyiñu va'a vasu tyiñu lo'o-ñi, ta va'a kuasatyiñu tuku-chi tyiñu ka'nu. Ta ñayíví ña-satyiñu ndoo vasu tyiñu lo'o-ñi, ta masatyiñu ndoo tuku-chi tyiñu ka'nu. ¹¹ Ta tatu ndyo'o ta ña-satyiñu va'a-ndo chi'in ndatyiñu-ndo iyo nuu ñu'u ñayíví i'ya, ta maku'va Ndyoo cha-kuka iyo ityi nuu ndyaa-ra chii-ndo. ¹² Ta tatu ña-va'a sa'a-ndo chi'in cha-iyo chii inka ñayíví, ¿atu ku'va Ndyoo ta'vi koo chii-ndo?

¹³ 'Ta minuu ra-kuvi musu, makuvi satyiñu-ra chi'in uvi ta'an patroon tyi nuu-ra ña-kuakuñi-ra, ta inka-ra kuakuñi-ra, ta kuasatyiñu kutu-ra chi'in nuu-ra, ta ña-kuakuñi-ka-ra ndye'e-ra chii inka-ra. Ta takuan makuvi sa'a-yo ku'va kuñi Ndyoo tatu kuñi-yo cha-kuka iyo ñayíví —katyi-ra.

¹⁴ Ta ichiñiso'o ñayíví **fariseo* tandi'i tu'un ika'an Jesús, ta ikicha'a chakúndyaa-chi chii-ra tyi maa-chi kuvi ñayíví kuñi koo xu'un. ¹⁵ Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ndyo'o tyi sa'a-ndo cha-va'a-ndo nuu ñayíví, soko Ndyoo nakoto-ra cha-kaa ama-ndo. Ta cha-ka'an ñayíví tyi ñiñi loko, yukuan kuvi cha-xaan kuñi Ndyoo ndye'e-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi mandi'i tu'un ka'an Ndyoo

¹⁶ 'Ta tutu *ley* Ndyoo ta tutu ityaa ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, saña'a-chi chii ñayíví, ta kiví yukuan ikicha'a na-ka'an-ndi tu'un ka'an Ndyoo. Ta kiví yukuan ikicha'a ka'an-ndi tu'un va'a iso kaa iyo nuu ndyakaña'a Ndyoo, ta tandi'i ñayíví fi'i iyo ifii-chi tyi kuñi-chi ki'vi-chi. ¹⁷ Ta vasu kuandi'i andivi ta ñu'u ñayíví, soko makunaa ñi-minuu letra lo'o cha-ndyaa nuu tutu *ley* Ndyoo.

I'ya kuvi nuu saña'a Jesús tu'un ñayíví sandoo ta'an

¹⁸ 'Ta tatu nuu rayii iyo ñasi'i, ta sandoo-ra chii-ke ta tanda'a-ra chi'in inka ña'a, ki'vi-ra kuatyi tyañi. Ta ra-ki'in ña'a isandoo yi, ki'vi tuku-ra kuatyi tyañi.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un
ra-kuka chi'in ra-nañi Lázaro**

19–20 'Ta ichiyo minuu-ra kuka loko, ta maa-ñi soo va'a ñu'u-ra, ta tandi'i kivi sa'a-ra viko, ta chachi va'a-ra. Ta ichiyo tuku inka-ra nañi Lázaro, ta ndyaa-ra yuve'e ra-kuka, ta nda'vi loko-ra, ta kua'a loko ndi'yí ñii-ra, ta tya'yu ñii-ra.
 21 Ta kuñi loko-ra kachi-ra cha-koyo yu'u mesa nuu chachi ra-kuka. Ta chaa ina, ta nayuu-ti nuu u'vi chii-ra.

22 'Yukuan ta ichaa kivi ichi'i-ra-nda'vi, ta inaki'in ***ángel** chii-ra, ta ichandyaka-ra chii-ra nuu ndyaa ***Abraham**. Ta ichi'i tuku ra-kuka, ta ikuchi-chi chii-ra, ²³ ta kua'an-ra nuu yi'i ñayivi ichi'i, ta ka'nu loko tundo'o ndye'e-ra. Yukuan ta inandy'e-ra cha-kañi chii ***Abraham**, ta ndyaa Lázaro chi'in-ra. ²⁴ Ta ikanachaa-ra, ta katyi-ra: "Sutu ***Abraham**, kunda'vi iñun ndye'un chií, ta tyanda'a chii Lázaro natyi'i-ra xiñi nda'a-ra nuu ndutya, ta kichi satoo-ra yu'í tyi nduvichin nuu yaí tyi ka'nu loko tundo'o ndye'í nuu kayu ñú'ú i'ya." ²⁵ Yukuan ta inaka'an ***Abraham**, ta katyi-ra: "Se'e, nduku'un iñun tyi va'a loko ichindyachikon chi'in cha-kuka ñayíví, soko Lázaro tyi kua'a tundo'o indye'e-ra. Soko vityin tyi inakundyaa va'a-ra ndyé'é, ta yo'o tyi ndye'un tundo'o. ²⁶ Ta inka cha-kaa tyi iyo nuu kava ka'nu nuu ndyaa-yo i'ya, ta ña-yoo-ñi kuvi ya'a, ta chaa-chi ndyé'é, ta ña-yoo-ñi kuvi ya'a, ta kichi-chi chiña."

27 'Yukuan ta inaka'an ra-kuka, ta katyi-ra: "Sutu ***Abraham**, sa'a chandyoo kuñun tyanda'a chii Lázaro naku'un-ra ndyaa ve'e sutí, ²⁸ tyi iyo u'un ta'an ñañí, ta nakuka'an-ra nuu-chi tañi kaa i'ya tyi koto kichi tuku-chi, ta ndye'e-chi tundo'o ka'nu." ²⁹ Ta inaka'an ***Abraham**, ta katyi-ra: "Cha'iyo tutu cha-ityaa ***Moisés** ta tutu ityaa ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta nachinu iñi-chi tu'un yukuan."

30 'Ta inaka'an ra-kuka, ta katyi-ra: "Sutu ***Abraham**, makuvi tyi machinu iñi-chi. Soko tatu minuu ra-ichi'i kuka'an nuu-chi, yukan ta kuandu'ovi iñi-chi kuatyi-chi." ³¹ Ta inaka'an ***Abraham**, ta katyi-ra: "Tatu makundyakuu-chi tu'un ityaa ***Moisés** ta tu'un ityaa ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, takuan tuku ña-kuakundyakuu-chi tu'un kuaka'an ra-ichi'i vasu nanatyaku-ra." —Ta i'ya kuvi tu'un ika'an Jesús.

I'ya kuvi nuu ka'an Jesús tyi
sa'a-yo kuenda koto sativi-yo chii ñayivi

17 Ta ika'an Jesús chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:
—Makuvi cha-makichi cha-sativi chii ñayivi, soko
ka'nú loko tundo'o kuakichi siki ñayivi sativi chii ñayivi.
² Ta va'a-ka naku'ni ñayivi nuu yuu ka'nú sukun-chi, ta
sakaña-chi chii-chi nuu ndutyañu'u tyi masatívi-chi chii
ñi-minuu ñayivi ndyi'i iyo iñi i'ya. ³ Ta yakuan, ¡kuñi-chi
sa'a-ando kuenda chii-ndo!

'Ta tatu nuu ñayivi chinu iñi chii Ndyoo, ta sa'a-chi
cha-ña-va'a, ka'an chii-chi tyi ña-va'a sa'a-chi. Ta tatu
ndu'uví iñi-chi kuatyí-chi, saka'nu iñun chii-chi. ⁴ Ta vasu
ucha ndoyo sa'a-chi cha-ña-va'a chiun cha-iin kívi, ta kichi
kakan-chi tuka'nu iñi chiun, saka'nu iñun chii-chi —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi iyo tundyee
iñi chii-yo tatu chinu iñi-yo chii Ndyoo

⁵ Ta ika'an ra-kuvi *apóstol* chii Jesús, ta katyi-ra:
—Ku'va tyi koo-ka cha-chinu iñi-ndi chii Ndyoo.

⁶ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ta tatu iyo iin lo'o cha-chinu iñi-ndo chii Ndyoo tañi
ku'va kaa chiti ndyi'i nañi mostasa, kuvi ka'an-ndo chii
yutun yukuan: “Kuandyá'a ta ndukuiñi nuu ndutyañu'u”, ta
kuachinu iñi-tun cha-ka'an-ndo.

I'ya kuvi nuu ka'an Jesús iso kuñi-chi sa'a ra-kuvi musu

⁷ "Tatu nuu-ndo ta iyo minuu musu ichasatyíñu ichata'vi
ñu'u, a ichakumi-ra mvee sana-ndo, ta ku'va kuanachaa-ra
cha-yí'i-ra, ¿atu kuaka'an-ndo tye'en chii-ra: “Ya'a kundayun
yu'u mesa, ta kachun”? ⁸ Ña-suu takuan kuvi tyi tye'en
kuaka'an-ndo chii-ra: “Sava'a cha-kuxiñí, ta kundayatu'von nuu
kuakachí ta nuu kuako'í, ta naya'a yukuan ta kuvi kachi tuku
maun ta ko'un.” ⁹ Ta ña-kuaka'an-ndo tya'vi ndyoo chii-ra tyi
isa'a-ra tyiñu ika'un. ¹⁰ Ta takuan tuku ndyo'o, tatu sa'a-ndo
tandi'i tyiñu ka'an Ndyoo, tye'en ta'an-chi ka'an-ndo: “Ña-suu
musu va'a kuu-ndi. Tyi ku'va ta'an-chi sa'a-ndi, isa'a-ndi.”

**I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús uchi
ta'an ra-ku'u kue'e tya'yú nii**

¹¹ Ta ityi kua'an Jesús ñuu Jerusalén, ta iya'a-ra nuu itata'an ñu'u ñuu Samaria chi'in ñu'u ñuu Galilea. ¹² Ta ku'va ichaa-ra nuu ñuu, ta iketa uchi ta'an ra-ku'u *kue'e tya'yú nii, ta ichikundyaa-chi cha-kañi, ¹³ ta ikanachaa ñi'i-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—Mastru Jesús, kunda'vi iñun chii-ndi.

¹⁴ Yukuan ta inandye'e Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—Kua'an-ndo nuu ndyaa sútú tyi ndye'e-ra chii-ndo.

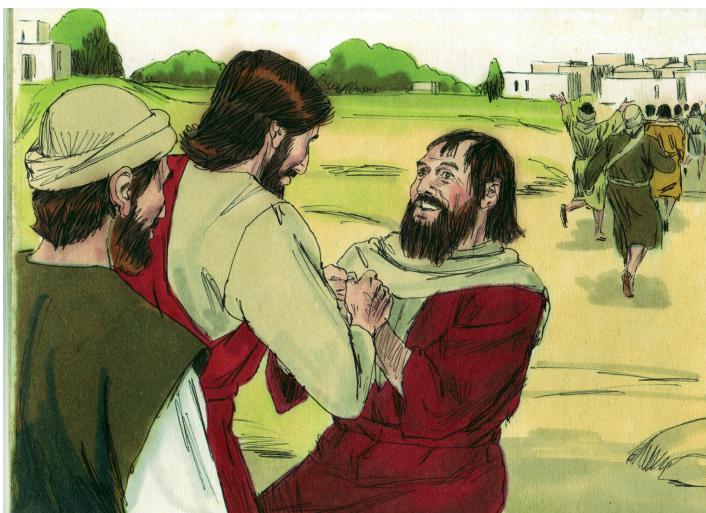
Yukuan ta kua'an-chi, ta ityi kua'an-chi, ta induva'a-chi.

¹⁵ Ta indye'e minuu-ra tyi induva'a-ra, yukuan ta kuanu'u chata-ra nuu ndyaa Jesús, ta ñi'i kanachaa-ra, ta saka'nu-ra chii Ndyoo. ¹⁶ Ta ichikuiñichiti-ra nuu Jesús, ta ñañi nuu-ra nuu ñu'u, ta inaku'va-ra tya'vi ndyoo chii-ra. Ta ra-ñuu Samaria kuu-ra.

¹⁷ Yukuan ta indukutu'un Jesús chii ñayiví ndyaa chi'in-ra, ta katyi-ra:

—¿Atu ña-suvi uchi ta'an-chi induva'a? Ta, ¿indya kua'an iin ta'an-ka-chi? ¹⁸ Ta naku nuu-ñi ra-i'ya vachindichi naku'va tya'vi ndyoo chii Ndyoo, ta ra-vachi inka ñuu kuu-ra —katyi-ra.

¹⁹ Yukuan ta ika'an-ra chii ra-induva'a, ta katyi-ra:

—Ndukuita, ta kua'an tyi chakatyi tyi ichinu iñun, ta induva'un.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús chaichaa nuu ndyakaña'a Ndyoo

²⁰ Ta indukutu'un ñayivi **fariseo* chii Jesús ama kuakichi kundyakaña'a Ndyoo. Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Makuvi koto-yo cha-vachi nuu ndyakaña'a Ndyoo chi'in ku'va cha-ndye'e-yo. ²¹ Ta makuvi ka'an ñayivi tyi i'ya a yukuan kuvi nuu ndyakaña'a Ndyoo tyi chaichaa nuu ndyakaña'a Ndyoo nuu ndyaa-ndo —katyi-ra.

²² Yukuan ta ika'an Jesús chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Kuachaa kivi kuakuñi loko-ndo ndye'e-ndo nuu ndyakaña'a Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, vasu minuu-ñi kivi, soko ña-kuakuvi-ka ndye'e-ndo. ²³ Ta kuaka'an ñayivi chii-ndo: “¡Yukuan ndyaa-ra!”, a, “¡I'ya ndyaa-ra!” Soko maku'un-ndo kundye'e-ndo chii-ra, ta ñi-maku'un-ndo chi'in-chi. ²⁴ Tyi kivi kuakichi Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, inka ndoyo kuakuvi tañi ku'va ki'vi tacha, ta sandundichin-chi tandi'i ityi andivi, iin chiyo ta kuandya inka chiyo. ²⁵ Soko kuandye'e xi'na-ka-ra tundo'o, ta ña-kuakuñi ñayivi iyo vityin ndye'e-chi chii-ra. ²⁶ Ta tañi ku'va ikuvi kivi ichiyo Noé, takuan tuku kuakuvi kivi kuakichi Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo. ²⁷ Tyi kivi yukuan chachi ñayivi, ta chil'i-chi, ta nduku-chi ñasi'i se'e-chi, ta cha'a-chi koo yi se'e-chi kuandya ku'va ichaa kivi iki'vi Noé tichi varku, ta indaa ndutya nuu ñu'u ñayivi, ta indi'i-chi inaa.

²⁸ Ta takuan tuku ikuu kivi ichiyo Lot: chachi ñayivi, ta chi'i-chi, sata-chi, xiko-chi, tachi-chi, ta sa'a-chi ve'e-chi.

²⁹ Soko kivi iketa Lot ñuu Sodoma, ta ikoyu yuu kayu ñú'ú ityi andivi, ta indi'i ñayivi inaa. ³⁰ Ta takuan kuasa'a ñayivi kivi kuakichi Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, inka ndoyo.

³¹ Ta kivi yukuan, tatu yi'i ñayivi siki ve'e, ta yi'i ndatyiñu-chi tichi ve'e, makuvi nuu-chi, ta tava-chi ndatyiñu-chi. Ta takuan tuku ra-yi'i cha-ku'u, makuvi-ka ndichi-ra ve'e-ra. ³² Ta nduku'un iñi-ndo cha-ita'an ñasi'i Lot. ³³ Ta tandi'i ñayivi ma-ka'ndya iñi ñayiví-chi, kuakunaa-chi; soko tandi'i ñayivi kuaka'ndya iñi ñayiví-chi chakatyí, kuakaku-chi. ³⁴ Ta ka'ín chii-ndo tyi tatu ñuu yukuan kandyaa

uvi ta'an-chi nuu chito, nuu-chi kuaku'un, ta inka-chi kuandoo.³⁵ Tatu uvi ña'a ndyiko, nuu-ke kuaku'un, ta inka-ke kuandoo.³⁶ Ta tatu uvi ta'an rayii yi'i cha-ku'u, nuu-ra kuaku'un, ta inka-ra kuandoo.³⁷ Yukuan ta indukutu'un-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Sutumañi-yo, ¿indya kuakuvi takuan?

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kuakoo cha-kuaku'va ku'va chii-ndo tañi machii cha'a ku'va nuu kandyaa kitii ichi'i.

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va
tu'un ña'a ichi'i yii, ta tu'un juea ña-va'a**

18 Yukuan ta ika'an tuku Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi tyi ñiñi ka'an-yo chi'in Ndyoo tandii'í ku'va, ta mandu'uvii iñi-yo,² ta katyi-ra:

—Minuu ñuu iyo nuu juea, ta ña-yu'u-ra chii Ndyoo, ta ña-va'a iñi-ra chi'in ñayivi.³ Ta iyo tuku nuu ña'a ichi'i yii ñuu yukuan, ta kua'a ndoyo cha'an-ke kuatyii nuu ndyaa juea tyi sakutuñi-ra chii ñayivi sa'a cha-ña-va'a chii-ke,⁴ soko ña-ikuñi-ra savii-ra kuatyii ta'an-ke.

Yukuan ta nuu kua'an-ka kivi, ikicha'a chika iñi juea: “Vasu ña-yu'í chii Ndyoo, ta ña-va'a iñi chi'in ñayivi,⁵ soko chakatyii tyi tiche'e loko-ke, ta kuasavií kuatyii ta'an-ke koto makundyee iñi, tatu masandi'i-ke cha-kichi-ke nuu ndyai.”

6 Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—Nakañi iñi-ndo cha-ika'an juea ña-va'a,⁷ ¿atü matyindyee Ndyoo chii ñayivi inakachin-ra, tatu chikan-chi chii-ra ora ta ñiu?⁸ ¿Atü kuee kuanaka'an-ra nuu ka'an-chi? Ta ka'ín chii-ndo tyi yatyii-ka kuatyindyee-ra chii-chi. Soko kivi kuakichi Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, ¿atü kuanañi'i-ra ñayivi chinu iñi chii Ndyoo?

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un
ra-fariseo ta ra-satya'vi xu'un**

⁹ Ta ika'an Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in ñayivi chinu iñi chii maa tyi ñayivi

ndoo ndyachika kuu-chi, ta ku'ityi-chi chii inka ñayivi, ta katyi-ra:

¹⁰—Kuaka'ín tu'un uvi ta'an rayii nuu-ndo, minuu-ra kuvi ra-***fariseo** ta inka-ra kuvi ra-satya'vi xu'un chii ñayivi. Ta ndu'uvu ta'an-ra kua'an ***veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén** tyi kuaka'an-ra chi'in Ndyoo. ¹¹ Ta iñi ra-***fariseo**, ta ikicha'a ka'an-ra chi'in Ndyoo, ta katyi-ra: “Naku've tya'vi ndyoo chiun tyi ña-sa'í tañi ku'va sa'a inka ñayivi, ñayivi kua'yi, ñayivi ña-va'a, ñayivi iyo tyañi, ta ña-sa'í tañi sa'a ra-satya'vi xu'un i'ya. ¹² Ta ña-chachí uvi kiví cha-iin vitya, ta ka'ín chi'in Ndyoo, ta cha'a kuendé nuu Ndyoo uchi siki nuu nuu cha-iin syendo cha-sakanaí” —katyi-ra.

¹³ Ta ra-satya'vi xu'un tyi chakañi ichikundyaa-ra, ta ña-ikichi iñi-ra ñi-nakañi'i-ra nuu-ra ityi andivi, ta cha'a-ra nda'a-ra yikindyika-ra, ta katyi-ra chii Ndyoo: “Kunda'vi iñun chií tyi ra-iyo kuatyí kuí.”

¹⁴ Yukuan ta ika'an-ka Jesús, ta katyi-ra:

—Ta ka'ín nuu-ndo tyi ra-satya'vi xu'un indundoo ama-ra nuu Ndyoo, ta ama ra-***fariseo** ña-indundoo. Ta ñayivi saka'nu chii, kuata'an-chi tika'an nuu, ta ñayivi sandulo'o chii, kuanakañi'i Ndyoo chii-chi.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi koo va'a randyi'i

¹⁵ Ta ichandyaka ñayivi chii randyi'i nuu ndyaa Jesús tyi tiso-ra nda'a-ra siki-chi. Ta indye'e ndocha'a-ra cha-sa'a-chi, ta ña-icha'a-ra ta'vi ya'a-chi. ¹⁶ Soko ikana Jesús chii randyi'i, ta ika'an-ra chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Ku'va-ndo ta'vi nakichi randyi'i nuu ndyaí, ta makasi-ndo nuu ya'a-chi tyi ñayivi kuvi tañi randyi'i i'ya, ñayivi yukuan ki'vi nuu ndyakaña'a Ndyoo. ¹⁷ Ta cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi ñayivi maku'va kundyakaña'a Ndyoo ama tañi nuu randyi'i, ña-kuaki'vi-chi nuu ndyakaña'a Ndyoo.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un ra-kuka

¹⁸ Ta indukutu'un minuu ra-kuvi nuu nuu ñayivi *judío chii Jesús, ta katyi-ra:

—Mastru, ra-va'a kuun, ta, ¿naa chukuu kuñi-chi sa'í, ta ñi'í ñayivi mandi'i?

¹⁹ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—¿Naa kuenda ka'un tyi ra-va'a kuí? Ta ña-tuvi ñayivi va'a iyo tyi nuu-ñi Ndyoo kuvi ra-va'a. ²⁰ Ta chachiton tu'un isaki'ityi Ndyoo: “Makoo tyañun, maka'nun chii ñayivi, masakua'yun, maka'un kuendu siki ñayivi, ta koo va'un chi'in sutun ta chi'in ma'un” —katyi-ra.

²¹ Yukuan ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Tandi'i takuan sa'í kuandya kívi ikulo'í.

²² Ta ichiñiso'o Jesús ku'va ika'an-ra, ta katyi-ra chii-ra:

—Iyo inka cha-kumañi sa'un: naxiko tandi'i cha-iyo chiun, ta sacha xu'un chii ñayivi nda'vi tyi takuan ta kuafí'un cha-kuka ityi andivi. Yukuan ta kichun kuun ndocha'aí.

²³ Ta ichiñiso'o-ra tu'un ika'an Jesús, yukuan ta ikicha'a nduku'iya loko kuñi-ra tyi ra-kuka kuu-ra. ²⁴ Ta indye'e Jesús tyi indukui'ya loko kuñi-ra, ta ika'an-ra chii ndocha'a-ra:

—Yíi loko ta kuvi ki'vi ra-kuka nuu ndyakaña'a Ndyoo.

²⁵ Ña-yíi ya'a nuu kameyu yavi xiu ñitíkui cha-kuvi ki'vi ra-kuka nuu ndyakaña'a Ndyoo —katyi-ra.

²⁶ Ta ika'an ñayivi ichiñiso'o tu'un ka'an-ra, ta katyi-chi:

—Tatu takuan kuvi, ¿yoo kuvi kaku?

²⁷ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Cha-ña-kuvi sa'a ñayivi, Ndyoo kuvi sa'a.

²⁸ Yukuan ta ika'an Pedro, ta katyi-ra:

—Ndyu'u tyi isandoo-ndi tandil'i cha-iyo chii-ndi, ta vachi-ndi chi'un.

²⁹ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa ka'ín tysi tandil'i ñayivi sandoo ve'e, ñasi'i, ñañi, sutu, ta se'e chakatyi tysi icha'a-chi kundyakaña'a Ndyoo chii-chi, ³⁰ kua'a-ka cha-va'a kuañi'i-chi ñayiví i'ya, ta nuu kua'an ityi nuu kuañi'i-chi ñayiví mandil'i.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús cha-ku'uñi ndoyo tysi kuakúú-ra

³¹ Yukuan ta ikana Jesús uchi uvi ta'an ra-kuvi *apóstol*, ta katyi-ra chii-chi:

—Vityin kuaku'un-yo ityi ñuu Jerusalén tysi yukanu kuachinu tandil'i tu'un cha-ityaa ñayivi inaka'an tu'un ka'an Ndyoo siki Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo. ³² Ta kuanatyi'i-chi chii-ra nda'a ñayivi cha-ña-suvi ñayivi *Israel kuu, ta kuakuakúndyaa-chi chii-ra, ta kuasa'a-chi cha-ña-va'a chii-ra, ta kuatyasii-chi chii-ra. ³³ Ta naya'a ku'va-chi chii-ra,^a ta kuaka'ñi-chi chii-ra, soko cha-ku'uñi kivi, ta kuanatyaku-ra —katyi Jesús.

³⁴ Soko ña-ikutuñi iñi-chi tu'un ika'an-ra tysi xe'e ku'va ika'an-ra chi'in-chi.

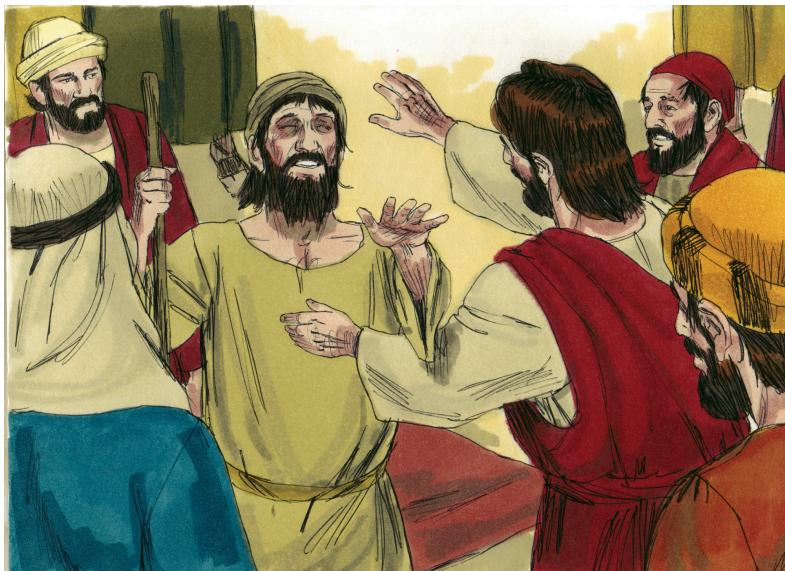
I'ya kuvi nuu isanduva'a Jesús ra-kuaa ñuu Jericó

³⁵ Ta ku'va kuachaa Jesús ñuu Jericó, ta ndyaa minuu ra-kuaa yu'u ityi, ta chikan ka'a-ra xu'un chii ñayivi. ³⁶ Ta ichiñiso'o-ra tysi kua'a loko ñayivi ya'a, ta indukutu'un-ra chii-chi naa chukuu kuvi. ³⁷ Ta inaka'an ñayivi nuu-ra tysi Jesús, ra-ñuu Nazaret kuaya'a. ³⁸ Yukuan ta ñi'i ikanachaa-ra, ta katyi-ra:

—Jesús, ra-vachi tata David, kunda'vi iñun ndye'un chií.

³⁹ Ta ika'an ñi'i ñayivi kua'an ityi nuu chii-ra tysi kutaxin-ra, soko induñi'i-ka kanachaa-ra, ta katyi-ra:

^a **18.33** Ñayivi ñuu Roma cha'a-chi chii ñayivi iyo kuatyi chi'in ñii ndyaa yiki a kaa nuu.

—¡Ra-vachi tata David, kunda'vi iñun chii!

⁴⁰ Yukuan ta ichikuita Jesús, ta ika'an-ra tyi kuki'in-chi chii-ra. Ta ikichi ndyaka-chi chii-ra nuu ndyaa-ra, ta ku'va ichaa-ra, ta indukutu'un Jesús chii-ra, ⁴¹ ta katyi-ra:

—¿Naa chukuu kuñun tyi sa'í chiun?

Ta inaka'an ra-kuaa, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo, kuñí nandye'í.

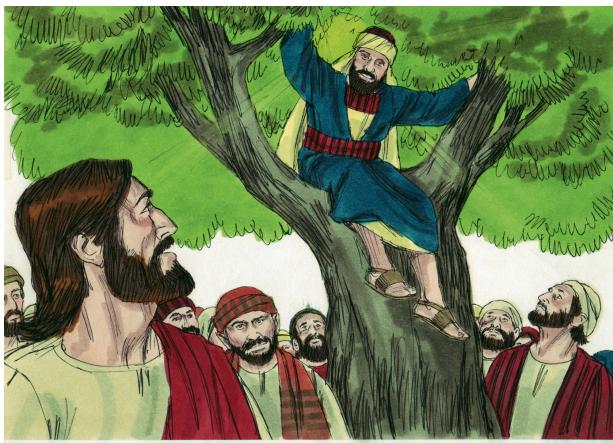
⁴² Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Nandye'e vityin tyi chakatyi tyi ichinu iñun, ta induva'un.

⁴³ Ta suu-ñi ku'va yukan ta inandy'e-ra, ta ikicha'a saka'nu-ra chii Ndyoo. Yukuan ta kua'an-ra chi'in Jesús, ta tandi'i ñayivi indye'e cha-isa'a Jesús, ta ikicha'a saka'nu-chi chii Ndyoo.

I'ya kuvi nuu icha'an Jesús ve'e Zaqueo

19 Yukuan ta ichaa Jesús ñuu Jericó, ta kua'an-ra tichi ñuu. ² Ta ñuu yukan iyo nuu ra-nañi Zaqueo, ta suu-ra kuvi ra-kuvi nuu satya'vi xu'un chii ñayivi, ta kuka loko-ra. ³ Ta kuñi loko-ra ndye'e-ra yoo kuvi Jesús, soko ña-kuvi ndye'e-ra chii-ra tyi kua'a loko ñayivi kua'an

chi'in-ra, ta ñinu loko-ra. ⁴ Yukuan ta chinu-ra iya'a-ra ityi nuu kua'an Jesús, ta ikaa-ra nuu yutun nañi sicómoro tyi ndye'e-ra chii-ra ku'va kuaya'a-ra. ⁵ Ta ichaa Jesús nuu yi'i-ra nuu yutun, ta indye'e-ra chii-ra, ta katyi-ra:

—Zaqueo, yatyi nuun nuu yi'un chiña tyi ñiñi kuñi-chi ndoí ve'un vityin.

⁶ Yukuan ta numi inuu-ra nuu yutun, ta iki'in kuenda-ra chii Jesús ve'e-ra, ta sií loko kuñi-ra. ⁷ Ta indye'e ñayivi cha-sa'a Jesús, ta ikicha'a ka'an ña-va'a-chi chii-ra tyi kuandoo-ra ve'e ra-iyo kuatyti. ⁸ Yukuan ta indukuita Zaqueo, ta ika'an-ra chii Jesús, ta katyi-ra:

—Racha'nu, yú'ú tyi kuaku've sava xu'un cha-iyo chií chii ñayivi nda'vi, ta tatu iyo-chi kua'a-ka isatya'ví, ta kuanaku've kumi-ka ndoyo xu'un-chi cha-isakua'yí.

⁹ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Vityin ichaa ku'va ikaku ama ñayivi ve'e i'ya tyi tata ***Abraham** kuvi tuku ra-i'ya. ¹⁰ Tyi Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, vachi nanduku-ra ta sakaku-ra chii ñayivi kuanaa —katyi-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús minuu ku'va tu'un uchi ta'an musu

¹¹ Ta chiñiso'o ñayivi cha-ka'an Jesús, yukan ta ikicha'a ka'an tuku-ra minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi tyi chakuachaa-ra ñuu Jerusalén, ta chika

iñi-chi tyi vityi-ñi kuatuu cha-kundyakaña'a Ndyoo nuu ñu'u ñayiví.¹² Yukuan ta ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Minuu ra-ñiñi, iketa-ra ñuu-ra, ta iki'in-ra ityi kua'an-ra minuu ñuu kañi tyi yukuan kuañi'i-ra tyiñu kuu-ra *rey*, ta kuandichi-ra, ta kuakundyakaña'a-ra chii ñayiví ñuu-ra. Ta naya'a ñi'i-ra tyiñu, ta kuanachaa-ra.¹³ Ta kumañi-ka cha-ku'un-ra, ta ikana-ra uchi ta'an musu-ra, ta icha'a-ra minuu xu'un nañi mina^a chii nuu nuu-chi, ta vee loko xu'un yukuan. Ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra: "Sakanaa-ndo chi'in xu'ín kuandya ku'va nachaí."¹⁴ Soko ñayiví ñuu-ra tyi ña-kuñi-chi ndye'e-chi chii-ra, ta ityanda'a-chi uvi ta'an ñayiví chata-ra, ta ika'an-chi chii ra-kunuu ñuu yukuan, ta katyi-chi: "Ña-kuñi-ndi tyi kuu ra-i'ya *rey* kundyakaña'a ñuu-ndi."

¹⁵ Yukuan ta nuu iya'a iñi'i-ra kuu-ra *rey*, ta inachaa-ra, ta ikana-ra chii musu-ra cha-icha'a-ra xu'un tyi kuñi-ra koto-ra iso xu'un isakanaa nuu nuu-chi.¹⁶ Yukuan ta ichaa minuu musu-ra nuu ndyaa-ra, ta katyi-ra: "Racha'nu, isakanaí uchi ta'an-ka xu'un mina siki xu'un icha'un chií."¹⁷ Ta inaka'an *rey*, ta katyi-ra: "¡Va'a loko isa'un, ta minuu musu va'a kuun! Ta vityin kuañi'un kundyakaña'un uchi ta'an ñuu chakatyi tyi isatyiñu va'un chi'in cha-iin lo'o cha-icha'lí chiun."

¹⁸ Yukuan ta ichaa inka-ra, ta katyi-ra: "Racha'nu, isakanaí u'un-ka xu'un mina siki xu'un icha'un chií."¹⁹ Ta inaka'an *rey*, ta katyi-ra: "Yo'o tuku kundyakaña'un u'un ta'an ñuu."

²⁰ Ta ichaa tuku inka-ra, ta katyi-ra: "Racha'nu, i'ya ndyaa xu'un icha'un chií, ta ityiva'í tichi pañitu,²¹ tyi yu'í chiun tyi minuu ra-xaan kuun, ta tu'ven naki'in ndatyiñu cha-ña-isakanaun, ta naki'un ndatyiñu cha-ña-itachun."²² Ta inaka'an *rey*, ta katyi-ra: "Musu ña-va'a kuun, ta suu-ñi chi'in tu'un ika'un, ta kuasakutuñí chiun. Ta tatu chiton tyi minuu ra-xaan kuí, ta naki'ín ndatyiñu cha-ña-isakanaí, ta naki'ín ndatyiñu cha-ña-itachí,²³ ta, ¿naku ña-ikuñun tyi'un xu'ín vanku tyi ku'va kuanachaí, ta kuanaku'ven xu'ín ta se'e xu'ín?"

²⁴ Ta ikatyi-ra chii ñayiví ndyaa chi'in-ra: "Kindyaa-ndo iin xu'un mina yinda'a-ra, ta naku'va-ndo chii ra-iyu uchi

^a **19.13** Iin mina kuvi ya'vi musu cha-satyiñu-ra syendu kivi.

ta'an xu'un mina." ²⁵ Ta inaka'an-chi, ta katyi-chi: "Racha'nu, cha'iyo uchi ta'an xu'un mina chii-ra." ²⁶ Ta inaka'an rey, ta katyi-ra: "Ka'ín chii-ndo tyi ra-iyo chii, kua'a-ka kuañi'-ra, soko ra-ña-tuu chii, kuakindya cha-iyo chii-ra vasu iin lo'o iyo. ²⁷ Ta ñayivi kuxaan iñi chií, ta ña-kuñi-chi tysi kundyakaña'í chii-chi, ñandyaka-ndo chii-chi i'ya, ta ka'ñi-ndo chii-chi nandye'í."

I'ya kuvi nuu kua'an Jesús ñuu Jerusalén

²⁸ Ta nuu indi'i ika'an Jesús takuan, yukuan ta iki'in-ra ityi kua'an-ra ñuu Jerusalén. ²⁹ Ta ku'va kuachaa-ra ñuu Betfagué ta ñuu Betania, yatyin nuu ndyaa yuku nañi Olivo, ta ityanda'a-ra uvi ta'an ra-kuvi ndocha'a-ra, ³⁰ ta katyi-ra chii-ra:

—Kua'an-ndo ñuu ndyaa yatyin yukuan, ta ku'va kuachaa-ndo, ta kuandye'e-ndo ndyikun minuu vuru cha-kumañi-ka koso ñayivi, ta ndachi-ndo chii-ti, ta kichi ndyaka-ndo chii-ti ndyé'é. ³¹ Ta tatu iyo-chi ndukutu'un chii-ndo, ta katyi-chi: "¿Naku ndachi-ndo chii-ti?" Ta kuanaka'an-ndo: "Mastru ndi'i chii-ti."

³² Yukuan ta kua'an-ra, ta ichaa-ra nuu ndyaa-ti tañi ku'va ika'an Jesús. ³³ Ta ku'va ndachi-ra chii-ti, ta ika'an stó'ó-ti, ta katyi-ra:

—¿Naku ndachi-ndo vuru?

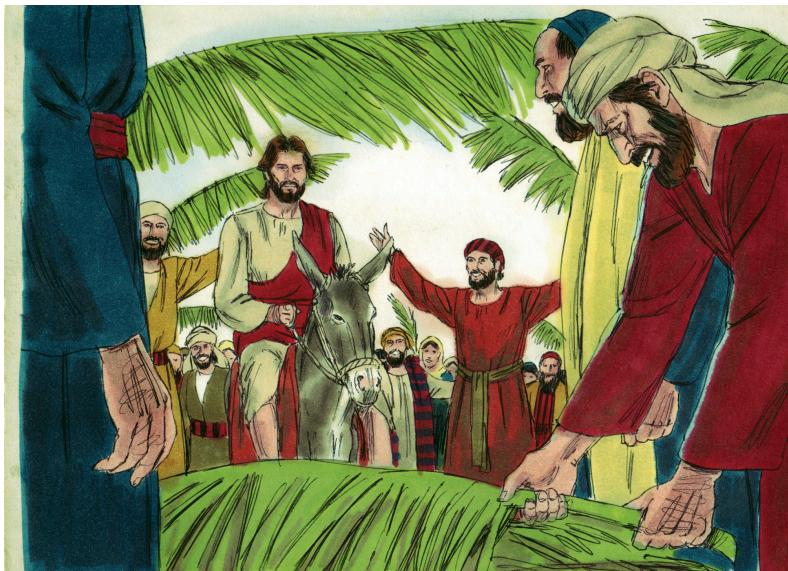
³⁴ Ta inaka'an-ra, ta katyi-ra:

—Mastru ndi'i chii-ti.

³⁵ Yukuan ta ikichi ndyaka-ra chii-ti nuu ndyaa Jesús, ta ityil'i-ra soo cha-ñu'u ka'nu-ra chata-ti, ta isakaa-ra chii Jesús siki-ti.

³⁶ Yukuan ta kua'an Jesús, ta ikicha'a ñayivi chakin-chi soo cha-ñu'u ka'nu-chi nuu kuaya'a-ra chi'in vuru. ³⁷ Ta ku'va kuakuyatyin-chi nuu kuananuu-chi yuku nañi Olivo, ta ikicha'a kusii tandi'i ñayivi kuvi ndocha'a Jesús, ta ñi'i saka'nu-chi chii Ndyoo tysi indye'e-chi tandi'i cha-íyò isa'a-ra, ³⁸ ta katyi-chi:

—¡Ka'nú loko ikuu Rey, ra-vachi chi'in sivi Sutumañi-yo!
¡Ta iyo cha-taxin ityi andivi, ta ka'nú loko ikuvi Ndyoo ndyaa nuu sukun!

³⁹ Ta tyañu-chi kua'an tuku uu ta'an ñayivi *fariseo, ta ika'an-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Mastru, ka'an chii ñayivi kuvi ndocha'un tyi maka'an-chi takuan.

⁴⁰ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ka'ín chii-ndo tyi tatu kutaxin ñayivi i'ya, yuu kuakanachaa, ta saka'nu-chi chií.

I'ya kuvi nuu ichakù Jesús cha'a ñuu Jerusalén

⁴¹ Yukuan ta ikuyatyin Jesús, ta inandye'e-ra ñuu Jerusalén, ta ichakù-ra cha'a ñuu yukuan, ⁴² ta katyi-ra:

—Ndyo'o, ñayivi Jerusalén, kuñi loké tyi kutuñi iñi-ndo iso ku'va koo cha-taxin chii-ndo chi'in Ndyoo vityin, soko ña-kutuñi iñi-ndo tyi yixe'e tu'un yukuan nuu-ndo.

⁴³ Ta kuachaa kivi kuakichi ñayivi kuxaan iñi chii-ndo, ta kuanakasi-chi ñuu-ndo, ta kuanatyikutya-chi chii-ndo, ta kuakañita'an-chi chi'in-ndo tandi'i ityi. ⁴⁴ Ta kuatanu ndi'i ñuu-ndo ta ve'e-ndo kuandya ku'va ña-kuandoo-ka ñi-minuu yuu yoso ta'an. Ta takuan kuata'an-ndo tyi ña-inakoto-ndo ku'va ikichi sakaku Ndyoo chii-ndo.

**I'ya kuvi nuu itavañi'i Jesús ndatyiñu ñayivi
xiko tichi veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén**

45 Yukuan ta ichaa Jesús ñuu Jerusalén, ta iki'vi-ra nuu ke'en yu'u *veñu'u ka'nu, ta ikicha'a tava ñil'i-ra tandi'í ñayivi xiko,⁴⁶ ta katyi-ra chii-chi:

—Tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo: “¡Ve'í kuvi ve'e nuu ka'an ñayivi chi'lín, soko ndyo'o tyi ve'e rakua'yí isanduu-ndo!”

47 Ta tandi'í kívi saña'a Jesús tu'un Ndyoo chii ñayivi *veñu'u ka'nu. Ta ra-kuvi sútú kuu nuu, ta mastru chito ley Ndyoo, ta ra-kuvi nuu nuu ñayivi *judío nduku-chi ku'va iso kuaka'ñi-chi chii-ra, ⁴⁸ soko ña-iñi'i-chi ku'va sa'a-chi tyi tandi'í ñayivi va'a loko tyaso'o-chi cha-ka'an-ra.

**I'ya kuvi nuu indukutu'un ñayivi chii Jesús
yoo icha'a tundyee iñi chii-ra**

20 Ta minuu cha'a ndyaa Jesús *veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén, ta saña'a-ra chii ñayivi, ta ka'an-ra tu'un va'a chi'in-chi. Ta ndyaa ñayivi kuvi sútú kuvi nuu, ta ñayivi kuvi mastru chito ley Ndyoo ta ra-kuvi nuu nuu ñayivi *judío,² ta ñi'i ika'an-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Ka'an nuu-ndi naa chi'in tundyee iñi sa'un takuan, ta yoo icha'a ta'vi chiun.

³ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Kuandukutu'un tuku maí minuu tu'un chii-ndo ta naka'an-ndo: ⁴ ¿yoo icha'a tundyee iñi chii Juan tyi sakuandutya-ra chii ñayivi?, ¿Ndyoo a ñayivi? —katyi-ra.

⁵ Yukuan ta ikicha'a ka'an ta'an-chi, ta katyi-chi:

—Tatu ka'an-yo tyi Ndyoo icha'a tundyee iñi chii-ra, ta kuaka'an-ra chii-yo: “¿Naku ña-ichinu iñi-ndo cha-ka'an-ra?”

⁶ Ta tatu ka'an-yo tyi ñayivi icha'a tundyee iñi chii-ra, tandi'í ñayivi kuaka'ñi chii-yo chi'in yuu tyi chinu iñi-chi tyi ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo kuvi Juan —katyi-chi.

⁷ Yukuan ta inaka'an-chi tyi ña-chito-chi yoo icha'a tundyee iñi chii Juan. ⁸ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Takuan tuku yú'ú, maka'ín naa chi'in tundyee iñi sa'í tye'en.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tu'un ra-ña-satyiñu va'a

⁹ Yukuan ta ikicha'a ka'an Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in ñayivi, ta katyi-ra:

—I'ya kuvi tu'un minuu ra-itachi yutun uva nuu ñu'u-ra. Ta icha'a ndika'an-ra ñu'u nuu itachi-ra chii ñayivi kuvi musu-ra tyi satyiñu-chi nuu ñu'u-ra, yukuan ta kua'an-ra kañi kivi inka ñuu. ¹⁰ Yukuan ta ichaa kivi iyo chiti-tun, ta ityanda'a-ra minuu musu-ra tyi kunaki'in-ra ndatyiñu-ra nuu yi'i ñayivi satyiñu nuu ñu'u-ra, soko icha'a loko-chi chii-ra, ta isakunu'u iyu-chi chii-ra. ¹¹ Yukuan ta ityanda'a-ra inka musu-ra, ta suu-ñi takuan icha'a loko-chi chii-ra, ta ika'an ña-va'a-chi chii-ra, ta isakunu'u iyu-chi chii-ra. ¹² Ta ityanda'a tuku-ra cha-ku'uñi musu-ra, ta suu-ñi takuan ka'vi ikuu-ra isa'a-chi, ta itava-chi chii-ra chata.

¹³ Yukuan ta ikicha'a chika iñi stó'ó ñu'u: “¿Iso kuasa'í vityin? Kuatyanda'í se'í cha-kuñí loké tyi vatu-ñi ta ku'va kuandye'e-chi chii-ra, ta kuachinu iñi-chi chii-ra.” ¹⁴ Ta ku'va indye'e ñayivi satyiñu nuu ñu'u yukuan chii-ra, ta ikicha'a natu'un ta'an-chi, ta katyi-chi: “Ra-i'ya kuañi'i ñu'u nachaa kivi, ta va'a-ka naka'ñi-yo chii-ra tyi naki'in-yo ñu'u.”

¹⁵ Yukuan ta itava ñi'i-chi chii-ra nuu yi'i uva, ta icha'ñi-chi chii-ra.

“Ta ndukutu'ín chii-ndo, ¿iso kuasa'a racha'nu stó'ó ñu'u chii ra-icha'ñi chii se'e-ra, kuñi iñi-ndo? ¹⁶ Ka'ín chii-ndo tyi kuandichi-ra, ta kuaka'ñi-ra chii ñayivi satyiñu nuu ñu'u-ra. Yukuan ta kuaku'va-ra ñu'u chii inka ñayivi —katyi Jesús.

Ta ku'va ichiñiso'o ñayivi tu'un ka'an-ra, ta katyi-chi:

—Ndyoo maku'va ta'vi tyi kuu takuan.

¹⁷ Ta inandye'e Jesús nuu-chi, ta katyi-ra:

—Ka'an-ndo takuan, soko ¿naa chukuu kuñi-chi ka'an-chi cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo tye'en?:

Yuu isakuita ra-sakaa ve'e,

yuu yukuan inanduu yuu ñiñi-ka cha-kundyaan
tutun ve'e.

¹⁸ Ta tandi'i ñayivi kuakoyo nuu yuu yukuan, kuata'nu kuatyi-chi, soko ñayivi kuakoyo yuu yukuan siki, kuaka'ya-chi.

¹⁹ Ta suu-ñi ku'va yukuan kuñi ñayiví kuvi sútú kuvi nuu ta mastru chito *ley* Ndyoo tiin-chi chii Jesús tyi ikutuñi iñi-chi tyi ika'an-ra ku'va yukuan chii-chi, soko yu'u-chi nuu ñayiví.

I'ya kuvi nuu tya'vi-chi xu'un chii ra-kuvi nuu ñuu Roma

²⁰ Yukuan ta ndukutiin-chi chii Jesús, ta ityanda'a-chi ñayiví ndukundye'e chii-ra tyi kuñi-chi tyaa-chi kuatyí siki-ra nuu ra-kuvi nuu ñuu Roma chi'in tu'un kuaka'an-ra cha-manduu iñi ra-kuvi nuu yukuan. ²¹ Ta indukutu'un-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—Mastru, chito-ndi tyi va'a tu'un ka'un ta cha-saña'un, ta chito-ndi tyi iin-ñi ku'va sa'un chi'in tandí'i ñayiví, ta maa-ñi cha-ndaa saña'un ityi Ndyoo. ²² Ta ndukutu'un-ndi chiun, ¿atu iyo ta'vi nuu *ley* Ndyoo cha-ku'va-yo xu'un cha-chikan ra-ndyakaña'a ñuu Roma, a ña-tuvi?

²³ Soko ikutuñi iñi Jesús tyi sandoña'a-chi chii-ra, ta katyi-ra:

²⁴ —Saña'a-ndo minuu xu'un kaa chii.

Yukuan ta indukutu'un-ra chii-chi:

—¿Yoo nuu ndyaa nuu xu'un, ta yoo sivi ndyaa?

Ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

—Nuu ra-ndyakaña'a ñuu Roma ndyaa.

²⁵ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ku'va-ndo cha-ta'an-chi chii ra-ndyakaña'a, ta ku'va-ndo cha-ta'an-chi chii Ndyoo.

²⁶ Ta ña-ikuchi natiiñi-chi chii Jesús nuu ñayiví chi'in tu'un ka'an-chi, ta íyò loko kuñi-chi tu'un ika'an-ra, ta ikutaxin-chi.

I'ya kuvi nuu indukutu'un ñayiví chii Jesús tatu kuanatyaku ñayiví ichi'i

²⁷ Yukuan ta ichaa uu ta'an ñayiví **saduceo*, ta ña-chinu iñi-chi cha-kuanatyaku ñayiví ichi'i. Ta indukutu'un-chi chii Jesús, ²⁸ ta katyi-chi:

—Mastru, tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo cha-itaya

***Moisés:** “Tatu iyo ra-ichi'i, ta iyo ñasi'i-ra, ta ña-tuvi se'e-ra ichikoo chi'in-ke, ta kuñasi'i ñañi-ra chii-ke tyi takuan ta koo tata ñañi-ra.” ²⁹ Ta kuaka'an-ndi minuu ku'va chi'un:

tatu nuu rayii, ta iyo iñu ta'an ñañi-ra. Ta iki'in-ra nuu ña'a kuñasi'i-ra, ta ichi'i-ra, ta ña-ichiyo se'e-ra chil'in-ke.

³⁰ Yukuan ta iki'in ñañi-ra, ra-kuu uvi, chii-ke kuñasi'i-ra, ta suu-ñi takuan ichi'i-ra, ta ña-ichiyo se'e-ra chil'in-ke.

³¹ Ta iki'in tuku ñañi-ra ra-kuu uñi chii-ke kuñasi'i-ra, ta suu-ñi ichi'i-ra, ta ña-ichiyo se'e-ra chi'in-ke. Ta ndikaa ucha ta'an-ra ikuñasi'i chii-ke, ta ichi'i-ra, ta ña-ichiyo se'e-ra chi'in-ke. ³² Ta nuu iya'a ikuvi takuan, ta ichi'i tuku maa-ke.

³³ Ta kivi kuanatyaku ñayiví ichi'i sa'a Ndyoo, ¿yoo-ra kuañi'i kuñasi'i chii-ke?, tyi ndikaa ucha ta'an-ra ikuvi yii-ke.

³⁴ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ñayiví iyo vityin chikoo ñasi'i-chi, ta chikoo yii-chi,

³⁵ soko ñayiví kuañi'i inka ñayiví, kuanatyaku-chi, ta ña-kuakoo-ka tu'un yii ta tu'un ñasi'i, ³⁶ tyi ña-kuakúú-ka-chi, ta kuakuu-chi tañi nuu *ángel, ta kuakuu-chi se'e Ndyoo tyi inatyaku-chi. ³⁷ Soko kuanatyaku ñayiví ichi'i tyi isaña'a tuku *Moisés takuan nuu ityaa-ra nuu Tutu Ndyoo cha-indye'e-ra nuu kayu ñú'ú tyañu iñu ndu'va, ta ika'an-ra cha-ika'an Sutumañi-yo chii-ra tyi suu-ñi kivi yukuan kuvi-ra Ndyoo *Abraham, ta Isaac ta Jacob. ³⁸ Tyi Ndyoo ña-suvi Ndyoo ñayiví ichi'i kuu-ra tyi tandi'i se'e-ra tyaku ityi nuu-ra —katyi-ra.

³⁹ Yukuan ta inaka'an uu ta'an mastru chito ley Ndyoo, ta katyi-chi:

—Mastru, va'a loko tu'un ka'un.

⁴⁰ Ta ña-yoo-ñi-ka ikuñi ndukutu'un chii Jesús tyi yu'u-chi.

I'ya kuvi nuu indukutu'un Jesús yoo se'e kuu Cristo

⁴¹ Yukuan ta indukutu'un Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku ka'an-ndo tyi tata rey David kuvi *Cristo? ⁴² Ta suu-ñi David ika'an tye'en nuu Salmos Tutu Ndyoo, ta katyi-ra:

Ika'an Ndyoo Sutumañi-yo chii Sto'í:

“Kundyaa ityi kua'í,

⁴³ kuandya ku'va chaa kivi kuaku've ta'vi koso cha'un siki ra-kuxaan iñi chiun.”

⁴⁴ Ta tatu ika'an David: “Sto'í”, chii *Cristo, ta, ¿iso kuvi tyi kuu *Cristo se'e-ra?

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi ña-va'a sa'a
ra-kuvi mastru chito ley Ndyoo**

⁴⁵ Ta chiñiso'o tandi'i ñayivi kua'a, ta ika'an Jesús chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

⁴⁶ —Sa'a-ndo kuenda chii-ndo chi'in mastru chito *ley* Ndyoo tyi ta'an loko iñi-ra ku'un-ra soo va'a, ta ka'an ñayivi tu'un nakumi chi'in-ra nuu ya'vi, ta nduku-ra silya nuu ndyaa ñayivi ñiñi *veñu'u *sinagoga* kundyaar-a, ta takuan tuku sa'a-ra nuu chiyo viko. ⁴⁷ Ta kindyaa-ra ve'e ña'a nda'vi ichi'i yii, ta na'a ka'an-ra chii Ndyoo tyi ndye'e ñayivi cha-sa'a-ra. Soko ka'nu-ka tundo'o kuasandye'e Ndyoo chii-ra cha-kuvi tandi'i-ka ñayivi —katyi Jesús.

**I'ya kuvi nuu icha'a ña'a nda'vi
ichi'i yii xu'un ityi nuu Ndyoo**

21 Yukuan ta inandy'e Jesús nuu tyi'i ra-kuka xu'un tichi kaja xu'un veñu'u. ² Ta indye'e tuku-ra ityi'i minuu ña'a nda'vi ichi'i yii uu ta'an xu'un kuaty. ³ Yukuan ta ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa ka'ín chii-ndo tyi kua'a-ka icha'a ña'a nda'vi i'ya cha-kuvi tandi'i-ka ñayivi.⁴ Tyi tandi'i-ka-chi cha'a-chi xu'un cha-ikindoso, soko ke-i'ya vasu ña'a nda'vi kuu-ke, icha'a-ke tandi'i xu'un-ke.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi kuatanu veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén

⁵ Ta ndyaa ñayivi ka'an tyi tyaki loko kaa yuu ikaa chi'in *veñu'u ka'nu, ta tyaki kaa chata veñu'u chi'in cha-icha'a ñayivi ityi nuu Ndyoo. Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

⁶ —Kuachaa kivi tyi tandi'i cha-ndye'e-ndo i'ya kuatanu, ta ña-kuandoo-ka ñi-minuu yuu yoso ndyi'i ta'an.

I'ya kuvi nuu ika'an Jesús cha-kuakuu nuu kua'an kivi

⁷ Yukuan ta indukutu'un-chi chii Jesús, ta katyi-chi:

—Mastru, ¿ama kuakuvi tu'un ka'un chiña? ¿Naa chukuu kuaku'va ku'va tatu chakuachaa kivi chinu tu'un takuan?

⁸ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Sa'a-ndo kuenda, ta maku'va-ndo sandoña'a ñayivi chii-ndo. Tyi kua'a loko ñayivi kuakichi, ta kuakuatyin-cha-siví ta kuaka'an-chi: “Yú'ú kuvi ***Cristo**”, ta, “Cha-yatyin kivi kuandi'i ñayíví.” Soko machinu iñi-ndo cha-ka'an-ra.
⁹ Ta kuakuñiso'o-ndo tyi kañita'an ñayivi chi'in ñayivi inka ñuu, ta kuakañita'an ñayivi chi'in ñayivi ñuu-chi, soko mayu'u-ndo tyi xi'na-ka takuan kuakuvi, soko kumañi-ka chaa kivi.

¹⁰ Yukuan ta ika'an tuku-ra, ta katyi-ra:

—Kuakañita'an ñayivi nuu ñuu ndyakaña'a nuu *rey* chi'in ñayivi inka ñuu nuu ndyakaña'a inka *rey*.¹¹ Ta kuakoo cha-taan na'nu, ta kuakoo tama ta kue'e xaan siin siin ityi, ta kuakoo cha-yu'u-ndo, ta cha-kuaku'va ku'va cha-ña-tu'va-ndo ndye'e ityi andivi.¹² Soko cha-kumañi-ka kuvi tandi'i takuan, ta kuakuxaan iñi ñayivi chii-ndo chakatyi tyi chinu iñi-ndo chií, ta kuatiin-chi chii-ndo, ta ña-kuaku'va-chi koo va'a-ndo, ta kuatyaa-chi kuatyi siki-ndo ***veñu'u sinagoga**, ta kuatyi'i-chi chii-ndo vekaa, ta kuakundyaka-chi chii-ndo nuu *rey*, ta nuu koyenu.¹³ Tyi takuan ta kuvi ka'an-ndo

tu'ín nuu-chi. ¹⁴Ta koo iñi-ndo tyi ña-kuanduku-ndo tu'un kuaka'an-ndo nuu ra-kuvi tyiñu, ¹⁵tyi maí kuaku'va cha-chiñituñi xiñi-ndo ta tu'un kuaka'an-ndo, ta ña-kuakuvi naka'an-chi nuu ka'an-ndo, ta makuvi ka'an-chi tyi ña-ndaa tu'un ka'an-ndo. ¹⁶Ta kuandya sutu-ndo, ta ñañi-ndo, ta inka ñayiví kuu-ndo ta ñayiví kuvi aminku-ndo kuanaku'va kuenda chii-ndo nuu ra-kuvi tyiñu, ta iyo-ndo kuaka'ñi-ra. ¹⁷Ta ña-kuakuñi tandi'i ñayiví ndye'e-chi chii-ndo chakatyi tyi chinu iñi-ndo chií. ¹⁸Soko Ndyoo kuakanda'a va'a-ra chii-ndo. ¹⁹Ta tatu masandi'i-ndo cha-chinu iñi-ndo chií, kuakaku-ndo.

²⁰'Ta ku'va kuandye'e-ndo tyi kuanaka'ñu hndaru kua'a vachi inka ñuu tandi'i yu'u ñuu Jerusalén, kuakoto-ndo tyi chaichaa kivi kuanaa ñuu yukuan. ²¹Ta ndyo'o ñayiví iyo nuu ñu'u ñuu Judea, keta-ndo ku'un-ndo ityi yuku. Ta ndyo'o ñayiví iyo ñuu Jerusalén, keta-ndo ku'un-ndo. Ta ndyo'o ñayiví yi'i chaku'u, mandichi-ka-ndo ñuu-ndo, ²²tyi kivi yukuan kuasandye'e Ndyoo tundo'o chii ñayiví tyi takuan ta kuachinu tandi'i cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo. ²³Ta nda'vi kuata'an ña'a yi'i se'e, ta ña'a iyo lee li'i kivi yukuan, ta ka'nú loko tundo'o kuandye'e ñayiví ñuu yukuan tyi kuanduxaan loko iñi Ndyoo chii-chi. ²⁴Ta kuaka'ñi hndaru chii-chi chi'in machityi cha-kuvi *espada*, ta kua'a-chi kuakundyaka-ra inka ñuu, ta kuasa'a ñayiví cha-ña-suvi ñayiví ***Israel** cha-ña-va'a chii ñayiví ñuu Jerusalén kuandya kivi kuandi'i ta'vi sa'a-chi takuan.

I'ya vachi tu'un nuu kuakichi Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo

²⁵'Ta kuakoo cha-íyò nuu ora, ta nuu yoo, ta nuu tyukuxiñi, ta tandi'i ñayiví iyo nuu ñu'u ñayiví, kuayu'u loko-chi, ta íyò loko kuakuñi-chi chakatyi tyi ñi'i loko kuanaka'an ndutyañu'u. ²⁶Ta kuakuñaa-chi chi'in cha-yu'u-chi sa'a cha-kuakoo nuu ñu'u ñayiví, ta sa'a cha-kuakanda ñi'nu cha-íyò ityi andivi. ²⁷Yukuan ta kuandye'e-chi kuakichi Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, nuu viko chi'in tundyee iñi ta chi'in cha-ka'nu ikuu-ra chi'in cha-xiñu-ra. ²⁸Ta ku'va

kuakicha'a kuvi takuan, ñi'i koo iñi-ndo tyi chakuachaa kivi kuakaku-ndo —katyi Jesús.

²⁹ Yukuan ta ika'an tuku Jesús minuu ku'va cha-kita'an chi'in tu'un kuñi-ra ka'an-ra chi'in-chi, ta katyi-ra:

—Ndye'e-ndo tañi ku'va sa'a yutun nañi higuera ta tandi'i-ka yutun. ³⁰ Tatú chakoyo nda'a-tun ta nduyutya-tun, chito-ndo tyi chayatyin kivi kuakuun savi. ³¹ Ta takuan kuvi tatu chandy'e-ndo chinu tu'un ka'ín i'ya, koto-ndo tyi chakuachaa ku'va kuakundyakaña'a Ndyoo. ³² Ta cha-ndaa kuvi tyi tyaku-ka ñayivi iyo vityin, ta kuachinu tandi'i cha-ka'ín i'ya. ³³ Ta vasu kuandi'i andivi ta ñu'u ñayivi nachaa kivi, soko tu'un ka'ín, ña-kuandi'i.

³⁴ Ta sa'a-ndo kuenda tyi manandyiyo iñi-ndo cha-ña-va'a, ta tu'un chiñi, ta makaka loko iñi-ndo cha-iyo ñayivi tysi sana-ñi iñi-ndo ta kuachaa kivi yukuan. ³⁵ Ta takuan kuata'an tandi'i ñayivi iyo nuu ñu'u ñayivi tysi sana-ñi iñi-chi tañi nuu kitu xaan cha-tiin tramva. ³⁶ Ta kundyatu'va-ndo tandi'i ku'va, ta ka'an-ndo chi'in Ndyoo tyi takuan ta kuvi kaku-ndo nuu tundo'o tysi takuan ta chaa va'a-ndo ityi nuu Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo.

³⁷ Ta ta'an kivi saña'a Jesús tu'un Ndyoo chii ñayivi *veñu'u ka'nu, ta cha-kuaa cha'an-ra yuku Olivo, ta yukuan ndoo-ra. ³⁸ Ta tandi'i ñayivi cha'an nuu ndyaa-ra *veñu'u ka'nu nuu ña'a tysi tyaso'o-chi tu'un ka'an-ra.

I'ya kuvi nuu kuanduku-chi
ku'va iso kuaka'ñi-chi chii Jesús

22 Ta chakuachaa kivi kuasa'a ñayivi **judío* Viko Paan Cha-ña-tuvi Yutyi Sandaa Yi'i, ta viko yukuan nañi Viko Pascua. ² Ta ñayivi kuvi sútú kuvi nuu ta mastru chito ley Ndyoo, nduku-chi ku'va iso kuaka'ñi-chi chii Jesús tysi yu'u-chi nuu ñayivi. ³ Yukuan ta iki'vi Kui'na chii Judas Iscariote, ta maa-ra kuvi nuu *apóstol* cha-uchi uvi ta'an ndyachika chi'in-chi, ⁴ ta ichaka'an-ra chi'in ñayivi kuvi sútú kuvi nuu ta chi'in ñayivi kuvi nuu nuu hnadaru **veñu'u ka'nu*, ta isakita'an-ra tu'un chi'in-chi iso kuanaku'va kuenda-ra chii Jesús. ⁵ Ta sií kuñi-chi, ta katyi-chi tysi kuaku'va-chi xu'un chii-ra. ⁶ Yukuan ta iki'in Judas tu'un

ka'an-chi, ta induku-ra ku'va iso kuanaku'va kuenda-ra chii
 Jesús chii-chi ku'va cha-ña-tuu ñayivi kua'a ndyaa chi'in-ra.

I'ya kuvi nuu ikuxiñi Jesús chi'in ndocha'a-ra

⁷ Ta ichaa kivi kuakoo Viko Paan Cha-ña-tuvi Yutyi Sandaa Yi'i. Ta kivi yukuan ta'an-chi ka'ñi-chi mvee, ta ku'va kuenda-chi chii-ti ityi nuu Ndyoo kuenda Viko Pascua.

⁸ Yukuan ta ityanda'a Jesús chii Pedro ta Juan, ta katyi-ra:
 —Kua'an-ndo tysi kusava'a-ndo cha-kuxiñi-yo kuenda Viko Pascua.

⁹ Ta indukutu'un-chi chii-ra, ta katyi-chi:

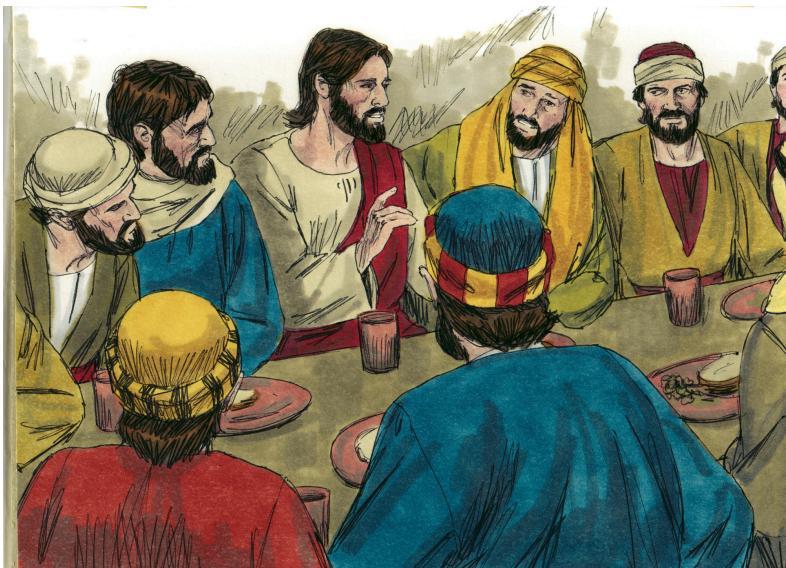
—¿Indya kuñun kusava'a-ndi cha-kuxiñi-yo?

¹⁰ Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ku'va kuaki'vi-ndo yu'u ñuu ta kuata'an-ndo nuu ra-ndiso kiyi ndutya. Ta ku'un-ndo chata-ra ndyaa ve'e nuu kua'an-ra.

¹¹ Yukuan ta ka'an-ndo chii stó'o ve'e: "Tye'en katyi Mastru: ¿Indya ndyaa ve'e kuvi kuxiñi chi'in ndocha'í kuenda Viko Pascua?" ¹² Yukuan ta kuasaña'a-ra nuu ve'e ka'nu pisu ku'ovi chii-ndo, ta ve'e cha-ndyaa tu'va nuu kuakuxiñi-yo kuvi.

¹³ Yukuan ta kua'an-chi, ta ikuvi tañi ku'va ika'an Jesús chii-chi, ta isa'a-chi cha-kuakuxiñi-chi kuenda Viko Pascua.

¹⁴ Ta ichaa ku'va kuakuxiñi-chi, ta ichikundyaa Jesús yu'u mesa chi'in ra-kuvi *apóstol*, ¹⁵ ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Chakuñi loké kuxiñi chi'in-ndo Viko Pascua i'ya, cha-kumañi-ka chaa ku'va ta'ín tundo'o. ¹⁶ Ta ka'ín chii-ndo tyi ña-kuakuxiñi-ké chi'in-ndo inka ndoyo Viko Pascua kuandya cha-chinu tu'un ka'an viko ityi nuu ndyakaña'a Ndyoo.

¹⁷ Yukuan ta iki'in-ra kopa yi'i vinu, ta inaku'va-ra tyav'i ndyoo chii Ndyoo, ta ikicha'a ka'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Ki'in-ndo kopa i'ya, ta sacha-ndo ko'o ta'an-ndo. ¹⁸ Ta ka'ín chii-ndo tyi ña-kuako'o-ké vinu chi'in-ndo kuandya chaa ku'va cha-kichi kundyakaña'a Ndyoo.

¹⁹ Yukuan ta iki'in-ra paan, ta inaku'va-ra tyav'i ndyoo chii Ndyoo, ta icha'nú sava-ra, ta icha'a-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Paan i'ya kuvi kuñí kuaku've chakatyi-ndo, ta sa'a-ndo tye'en tyi nduku'un iñi-ndo chií.

²⁰ Ta takuan tuku iki'in-ra kopa yi'i vinu nuu indi'i ikuxiñi-chi, ta katyi-ra:

—Chi'in kopa i'ya sakita'ín tu'un chaa chi'in-ndo, kuenda cha-kuakati niñí chakatyi-ndo. ²¹ Soko koto-ndo tyi yu'u mesa i'ya ndyaa ra-kuaxikoña'a chií. ²² Ta cha-ndaa kuvi tyi kuakúú Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, tañi tyiñu vachi sa'a-ra, soko jka'nú loko tundo'o kuata'an ra-kuaxikoña'a chii-ra!

²³ Yukuan ta ikicha'a ndukutu'un-chi chii ta'an-chi yoo kuasa'a takuan chii Jesús.

I'ya kuvi nuu indukutu'un-chi chii Jesús yoo kuakuvi nuu chi'in tyiñu Ndyoo

²⁴ Yukuan ta ikicha'a ka'an ta'an yu'u ndocha'a Jesús yoo kuakuvi nuu-ka. ²⁵ Yukuan ta ikicha'a ka'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—Ra-kuvi *rey* iyo nuu ñu'u ñayíví, ñi'i ndyakaña'a-ra chii ñayíví, ta kuñi-ra tyi ka'an ñayíví tyi ra-tyindyee chii-chi kuu-ra. ²⁶ Soko ndyo'o, masa'a-ndo tañi sa'a ra-yukuan tyi yoo nuu-ndo kuvi nuu, ta'an-chi kuñi iñi-ndo tyi ñayíví ña-ñiñi kuu-ndo. Ta ñayíví ndyakaña'a ta'an-chi kuu-chi tañi nuu musu. ²⁷ Ta, ¿yoo ra-kuvi nuu-ka, ra-ndyaa yu'u mesa, a musu chandyaka cha-kachi-ra? ¿Atu ña-suvi ra-ndyaa yu'u

mesa kuu ra-kuvi nuu-ka? Soko yú'ú, vasu ra-kuvi nuu nuu-ndo kuí, soko ndyaí chi'in-ndo tañi nuu musu.²⁸ Ta ndyo'o kuvi ñayivi ndyaa chi'ín tandí'i ku'va ndye'í tundo'o.²⁹ Ta yukan kuenda cha'í ta'vi kundyakaña'a-ndo tañi ku'va icha'a Sutí ta'vi kundyakaña'í.³⁰ Ta kuakundyaa-ndo yu'u mesé nuu kuakundyakaña'í, ta kuakachi-ndo, ta kuako'o-ndo chi'ín. Ta kuakundyaa-ndo nuu silya va'a, ta kuasakutuñi-ndo chii uchi uvi ta'an tata ñayivi ***Israel.**

**I'ya kuvi nuu ika'an Jesús tyi kuaka'an
Pedro tyi ña-nakoto-ra chii-ra**

³¹ Yukuan ta ika'an Jesús chii Simón Pedro, ta katyi-ra:

—Simón, Simón, iñi'i Kui'na ta'vi sakusiin-ra chii-ndo, tañi kusiin chiti trigu chi'in chañi-chi,³² soko ika'an nda'ví chi'in Ndyoo cha'un tyi mandí'i cha-chinu iñun chií. Ta kivi kuandu'ovi iñun, ta tyindyeun chii ñañun.

³³ Yukuan ta inaka'an Simón, ta katyi-ra:

—Sutumañi-yo, chandyaa tu've cha-ku'ín chi'un vekaa, ta kuandya nuu kuakútún, ta kúí.

³⁴ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Ka'ín chiun Pedro tyi kumañi-ka cha-kanachaa sto'o, ta kuaka'un uñi ndoyo cha-ña-nakoton chii.

**I'ya kuvi nuu kuachaa ku'va
naku'va kuenda Judas chii Jesús**

³⁵ Yukuan ta ika'an Jesús chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Kivi ityanda'í chii-ndo tyi ku'un-ndo siin siin ñuu, ta ika'ín chi'in-ndo tyi maki'in-ndo cha-yi'i xu'un, ta ñi-ñunu, ta ñi-ndichan-ndo, ¿atu iyo cha-ikumañi chii-ndo?

Ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

—Ña-tuvi.

³⁶ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Soko vityin yoo-ndo iyo cha-yi'i xu'un, ki'in-ndo ku'un chi'in-ndo, ta ki'in tuku-ndo ñunu-ndo. Ta ra-ña-tuvi machityi cha-kuvi *espada*, naxiko-ra soo ñu'u ka'nu-ra, ta sata-ra *espada*.³⁷ Ta ka'ín chii-ndo tyi kuñi-chi chinu tysiñu cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo tye'en sikí: “Ta kuasa'a-chi chii-ra

tañi nuu ra-iyo kuatyí." Ta kuachinu tyiñu cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo tu'ín.

³⁸ Yukuan ta inaka'an ndocha'a Jesús, ta katyi-chi:
—Sutumañi-yo, i'ya ndyaa uvi ta'an machityi cha-kuvi
espada.

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:
—Chaikuu; maka'an-ka-yo.

I'ya kuvi nuu ka'an Jesús chi'in Ndyoo yuku Getsemaní

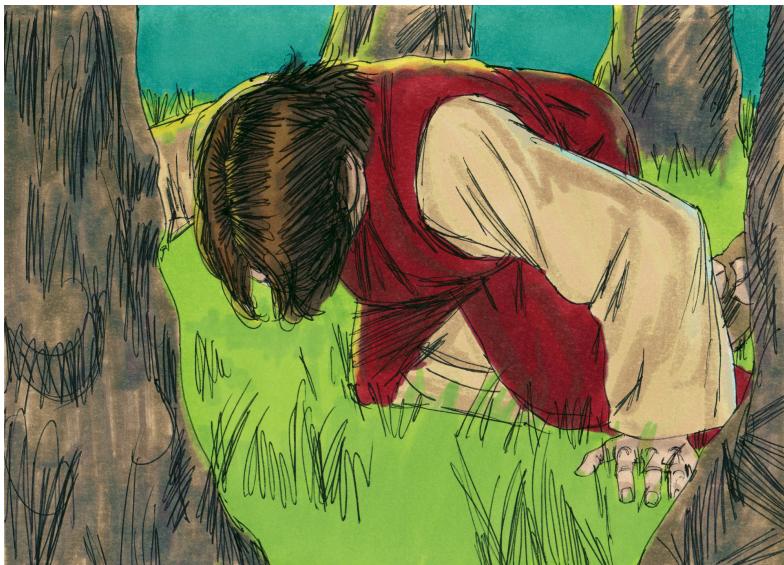
³⁹ Yukuan ta kua'an Jesús yuku nañi Olivo nuu tu'va-ra cha'an, ta kua'an ndocha'a-ra chi'in-ra. ⁴⁰ Ta ichaa-ra, ta ika'an-ra chii ndocha'a-ra, ta katyi-ra:

—Ka'an-ndo chi'in Ndyoo tyi masakanaa Kui'na chii-ndo.

⁴¹ Yukuan ta ikuchiyo Jesús nuu ndyaa-chi tañi ku'va chaa yuu cha-sakaña-yo, ta ichikuiñi chiti-ra, ta ika'an-ra chi'in Ndyoo, ⁴² ta katyi-ra:

—Sutu, tatu kuñun, maku'von ta'vi ndye'í tundo'o i'ya, ta vasu chikén takuan namakuvi tañi ku'va kuñi maí, nakuu tañi ku'va kuñi iñi maun.

⁴³ Yukuan ta ituu nuu *ángel Ndyoo andiví nuu ndyaa-ra tyi kuaku'va-ra tundyee iñi chii-ra. ⁴⁴ Ta kui'ya loko kuñi-ra,

ta ñi'i-ka ka'an-ra chi'in Ndyoo, ta tañi kaa niñi kaa tyeen-ra too nuu ñu'u.

⁴⁵ Ta nuu indi'i ika'an-ra chi'in Ndyoo, ta indukuita-ra, ta kua'an-ra nuu ndocha'a-ra, ta indye'e-ra tyi kixi loko-chi, chakatyi tyi ndukui'ya iñi-chi. ⁴⁶ Ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku kixi loko-ndo? Ndukuita-ndo, ta ka'an-ndo chi'in Ndyoo tyi masakanaa Kui'na chii-ndo.

I'ya kuvi nuu itiin-chi chii Jesús

⁴⁷ Ta ka'an-ka Jesús takuan, ta ichaa ñayivi kua'a, ta ityi nuu-chi vachi Judas, ra-ndyachika chi'in cha-uchi uvi ta'an *apóstol*. Ta ikuyatyin-ra chii-ra tyi kuatyayu'u-ra xitin-ra.

⁴⁸ Yukuan ta ika'an Jesús chii-ra, ta katyi-ra:

—Judas, ¿atu chi'in cha-tyayu'un xitin Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, ta kuanaku'va kuendon chii-ra?

⁴⁹ Yukuan ta ikutuñi iñi ndocha'a Jesús cha-kuakuvi takuan, ta ika'an-chi:

—Sutumañi-yo, ¿atu kata'an-ndi chi'in-chi chi'in machityi cha-kuvi *espada*?

⁵⁰ Yukuan ta icha'ndya nuu ndocha'a Jesús so'o kua'a musu sútú kuvi nuu. ⁵¹ Ta ika'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¡Masa'a-ka-ndo takuan! ¡Chaikuu!

Yukuan ta ike'e Jesús so'o-ra, ta induva'a.

⁵² Ta ñayivi vachi tiin chii Jesús kuvi ñayivi kuvi sútú kuvi nuu, ta ñayivi kuvi nuu nuu polisia *veñu'u ka'nu, ta ñayivi kuvi nuu nuu ñayivi *judío. Yukuan ta ika'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku vachi tiin-ndo chií chi'in machityi cha-kuvi *espada* ta chi'in yutun tañi nuu rakua'yí? ⁵³ Ta tandi'i kivi ichindyaí chi'in-ndo veñu'u, ta ña-ikuñi-ndo tiin-ndo chií, soko vityin kuvi ku'va maa-ndo, ta sa'a-ndo cha-kuñi-ndo tyi ku'va satyiñu cha-ña-va'a kuvi.

I'ya kuvi nuu ika'an Pedro tyi ña-nakoto-ra chii Jesús

⁵⁴ Yukuan ta itiin-chi chii Jesús, ta kuandyaka-chi chii-ra ve'e sútú kuvi nuu, ta kua'an Pedro chika-ñi chata-chi. ⁵⁵ Ta

isata'an-chi ñú'ú sava nuu ke'en tuve'e, ta ichikundya-cha
yunu'u, ta ichikundya-ku Pedro chi'in-chi.⁵⁶ Yukuan ta
inandy'e va'a minuu ña'a kuvi musu chii Pedro, ndyaa-ra
yunu'u chi'in-chi, ta ikatyi-ke:

—Ra-i'ya tuku kuvi ra-ndyachika chi'in Jesús.

⁵⁷ Ta inaka'an Pedro, ta katyi-ra:

—Ña-nakoté chii-ra.

⁵⁸ Ta nuu kua'an-ka ku'va, ta indye'e tuku nuu rayii
chii-ra, ta katyi-ra:

—Yo'o tuku tyi ra-ndyachika chi'in-chi kuun.

Ta inaka'an Pedro, ta katyi-ra:

—Ña-suí kuu.

⁵⁹ Ta ikuu tañi iin ora, ta ika'an inka-ra chii Pedro, ta
katyi-ra:

—Cha-ndaa tyi ra-ndyachika chi'in Jesús kuvi ra-i'ya tyi
ra-ñuu Galilea kuu-ra.

⁶⁰ Yukuan ta inaka'an Pedro, ta katyi-ra:

—¡Ña-chité naa tu'un ka'un!

Ta ku'va ka'an-ka-ra takuan, ta ikanachaa sto'o.⁶¹ Yukuan
ta inachikoo nuu Jesús, ta inandy'e-ra nuu Pedro. Ta
induku'un iñi Pedro tu'un cha-ika'an-ra tye'en: "Kumañi-ka
cha-kanachaa sto'o, ta kuaka'un uñi ndoyo cha-ña-nakoton
chií."⁶² Yukuan ta iketa Pedro nuu ndyaa-chi, ta ikicha'a
chakùchaa loko-ra.

I'ya kuvi nuu ika'an ña-va'a-chi chii Jesús, ta icha'a-chi chii-ra

⁶³ Ta ra-kuvi hndaru sakuenda chii Jesús, chakúndyaa-chi
chii-ra, ta cha'a-chi chii-ra,⁶⁴ ta ichasi-chi soo nuu-ra, ta
cha'a-chi yanuu-ra, ta katyi-chi:

—Ka'an, ¿yoo icha'a chiun?

⁶⁵ Ta ika'an-chi kua'a-ka cha-ña-va'a chii-ra.

I'ya kuvi nuu isakutuñi-chi chii Jesús

⁶⁶ Ta nuu ituvi ñayíví, ta inataka ñayíví kuvi nuu nuu
ñayíví *judío, ta suu-chi kuvi ñayíví kuvi sútú kuvi nuu, ta

mastru chito *ley Ndyoo*. Yukuan ta ichandyaka-chi chii Jesús nuu kuakutuñi-ra. Ta indukutu'un-chi chii-ra, ta katyi-chi:

⁶⁷—Ka'an nuu-ndi, ¿atu yo'o kuvi *Cristo?

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Tatu ka'ín tysi suí kuu, ña-kuachinu iñi-ndo. ⁶⁸ Ta tatu ndukutu'ín chii-ndo, ña-kuanaka'an-ndo nuu ka'ín. ⁶⁹ Soko chakuakundyaa Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, ityi kua'a Ndyoo, ra-iyo tundyee iñi —katyi-ra.

⁷⁰ Yukuan ta ika'an tandi'i-chi chii-ra, ta katyi-chi:

—¿Atu maun kuvi Se'e Ndyoo?

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Maa-ndo ka'an tysi suí kuu.

⁷¹ Yukuan ta ika'an-chi chii ta'an-chi, ta katyi-chi:

—¿Naa-ka cha-ndaa kuñi-yo koto-yo?, ta maa-yo ichiñiso'o tu'un iketa yu'u-ra.

**I'ya vachi tu'un nuu kua'an Jesús nuu
ndyaa Pilato, ra-ndyakaña'a**

23 Yukuan ta kua'an tandi'i-chi, kuandyaka-chi chii Jesús nuu ndyaa Pilato, ra-ndyakaña'a. ² Ta ikicha'a ka'an-chi kuatyi-ra, ta katyi-chi:

—Ra-i'ya kuvi ra-sativi loko nuu ñayivi ñuu-ndi, ta ka'an-ra tysi matya'vi-ndi xu'un chii *rey*, ra-ndyakaña'a ñuu Roma, ta ka'an-ra tysi suu-ra kuvi *Cristo, *rey* ndyakaña'a.

³ Yukuan ta ikicha'a indukutu'un Pilato chii-ra, ta katyi-ra:

—¿Atu yo'o kuvi *rey* ñayivi *judío?

Ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Maun ka'an tysi suí kuu.

⁴ Yukuan ta inaka'an Pilato chii ñayivi kuvi sútú kuvi nuu ta chii ñayivi, ta katyi-ra:

—Ña-tuvi kuatyi isa'a-ra inañi'í.

⁵ Soko sañi'i-ka-chi ka'an-chi kuatyi-ra, ta katyi-chi:

—Sativi loko-ra chii ñayivi chi'in tu'un saña'a-ra tandi'i ityi ñuu Judea. Ta ikicha'a-ra ñuu Galilea, ta ichaa-ra ndyé'é vityin.

**I'ya kuvi nuu kua'an Jesús nuu ndyaa
Herodes, ra-ndyakaña'a ñuu Galilea**

⁶Ta ku'va ichiñiso'o Pilato tu'un ka'an-chi, ta indukutu'un-ra chii-chi tatu ra-ñuu Galilea kuvi Jesús. ⁷Ta ichito-ra tyi ra-ñuu yukuan kuu-ra, yukuan ta ityanda'a-ra chii-ra nuu ndyaa Herodes, ra-ndyakaña'a ñuu Galilea. Ta ñuu Jerusalén yi'i Herodes kivi yukuan. ⁸Ta sii loko kuñi Herodes ku'va indye'e-ra chii Jesús tyi cha-kuna'a kuñi-ra ndye'e-ra chii-ra, ta ñi'i-ra tu'un cha-sa'a-ra, ta kuñi-ra tyi sa'a Jesús minuu cha-íyò ndye'e-ra. ⁹Ta kua'a loko tu'un indukutu'un-ra chii Jesús, soko ña-inaka'an-ra nuu ka'an-ra. ¹⁰Ta ndyaa ñayivi kuvi sútú kuvi nuu ta mastru chito *ley* Ndyoo, ta ñi'i loko ka'an-chi kuatyti Jesús. ¹¹Yukuan ta ikicha'a sa'a Herodes cha-ña-va'a chii Jesús chi'in ra-kuvi hndaru-ra, ta isanduku'un-chi minuu soo tyaki kaa chii-ra, ta chakúndyaa-chi chii-ra, ta inatyanda'a-ra chii-ra inka ndoyo nuu ndyaa Pilato. ¹²Ta cha-ikuvi chata tyi kuxaan ta'an Pilato chi'in Herodes, soko kivi yukuan inanduu aminku-ra.

I'ya kuvi nuu kuakúú Jesús

¹³Yukuan ta isanataka Pilato ñayivi kuvi sútú kuvi nuu, ta ñayivi kuvi tyiñu nuu ñayivi ***judío**, ta inka-ka ñayivi, ¹⁴ta ika'an-ra, ta katyi-ra:

—Ndyo'o tyi vachi ndyaka-ndo chii ra-i'ya nuu ndyaí, ta ka'an-ndo tyi sativi-ra ñayivi ñuu, soko isakutuñi chii-ra ityi nuu-ndo, ta ña-tuvi kuatyti-ra inañi'í tañi ku'va ka'an-ndo siki-ra. ¹⁵Ta ñi-Herodes ña-inañi'í kuatyti-ra, yukuan kuenda inatyanda'a-ra chii-ra inka ndoyo nuu ndyaí. Ta ña-tuvi kuatyti isa'a-ra, ta kúú-ra. ¹⁶Yukuan kuenda kuasandye'e-ñí tundo'o chii-ra ta kuasañé chii-ra.

¹⁷[Ta kuñi-chi ndaku nuu ra-yi'i vekaa kivi Viko Pascua.] ¹⁸Soko ikanachaa tandi'i ñayivi kua'a iin ka'nu-ñi, ta katyi-chi:

—¡Ka'ñi chii Jesús, ta saña chii Barrabás, ra-yi'i vekaa!

¹⁹Ta yi'i Barrabás vekaa chakatyti tyi nanduku-ra kuatyti chi'in ra-kuu tyiñu, ta chakatyti tyi icha'ñi-ra chii ñayivi.

²⁰ Yukuan ta ika'an Pilato inka ndoyo chii ñayiví tyi kuñi-ra saña-ra chii Jesús, ²¹ soko ikanachaa-ka-chi, ta katyi-chi:

—¡Ka'ñi chii-ra nuu krusi! ¡Ka'ñi chii-ra nuu krusi!

²² Ta inaka'an Pilato chii ñayiví cha-ku'uñi ndoyo, ta katyi-ra:

—¿Naa kuatyti isa'a ra-i'ya? Tyi ñi-minuu kuatyti cha-kúu-ra ña-inañi'í. Yukuan kuenda kuasandye'e-ñí tundo'o chii-ra, ta kuasañé chii-ra.

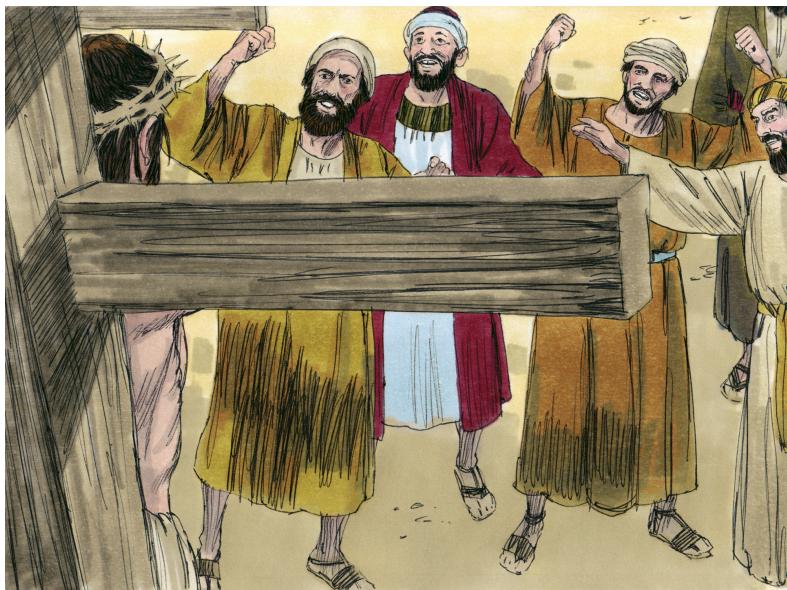
²³ Soko induñi'i-ka kanachaa-chi, ta katyi-chi tyi kúu-ra nuu krusi. Yukuan ta inaki'in Pilato tu'un ka'an-chi, ²⁴ ta isa'a-ra tañi ku'va kuñi-chi. ²⁵ Ta isaña-ra chii Barrabás, ra-yi'lí vekaa chakatyti tyi nanduku-ra kuatyti chi'in ra-kuu tysiñu, ta chakatyti tyi icha'ñi-ra ñayiví. Ta inaku'va kuenda-ra chii Jesús chii-chi tyi sa'a-chi tañi ku'va kuñi-chi chi'in-ra.

I'ya kuvi nuu icha'ñi ñayiví chii Jesús nuu krusi

²⁶ Yukuan ta iki'in hndaru chii Jesús, ta kua'an-chi chi'in-ra nuu kuaka'ñi-chi chii-ra. Ta indikita'an-chi chi'in ra-nañi Simón, ra-ñuu Cirene, vachi ndichi-ra icha'an-ra cha-ku'u. Ta itiin-chi chii-ra, ta isakiso-chi krusi chii-ra tyi ku'un-ra chata Jesús. ²⁷ Ta kua'a loko ñayiví kua'an chi'in Jesús, ta kua'an ña'a chata-ra ta chakù loko-chi cha'a-ra tyi kui'ya loko kuñi-chi ndye'e-chi tundo'o ta'an-ra. ²⁸ Yukuan ta inandye'e Jesús nuu ndyaa-chi, ta katyi-ra:

—Ndyo'o ña'a ñuu Jerusalén, makuakù-ndo cha'í, kuakù-ndo cha'a maa-ndo ta cha'a se'e-ndo, ²⁹ tyi kuakichi tundo'o ka'nú siki-ndo, ta kuaka'an ñayiví tye'en: “Va'a loko ikuu ña'a numa, ta ña'a ña-sachichin lee lo'o.” ³⁰ Yukuan ta kuaka'an-chi tye'en tañi ka'an nuu Tutu Ndyoo: “Va'a-ka nandyikoyo yuku siki-yo, ta sa'vi-chi nuu ndyaa-yo.” ³¹ Tyi tatu takuan sa'a ñayiví chi'in yutun niyi'lí, ¿iso kuasa'a-chi chi'in yutun ìtyi? —katyi-ra.

³² Ta kua'an tuku uvi ta'an ra-iyo kuatyti chi'in-chi tyi kuakúu-ra chi'in Jesús. ³³ Yukuan ta ichaa-chi nuu nañi Yiki Xiñi Ndiyi, ta ikutyaa-chi chii Jesús nuu krusi, ta ikutyaa tuku-chi nuu ra-iyo kuatyti inka krusi ityi chiyo kua'a-ra, ta inka-ra ikutyaa-chi nuu krusi ityi chiyo satyin-ra. ³⁴ Ta ika'an Jesús chi'in Ndyoo, ta katyi-ra:

—Sutu, saka'nu iñun chii-chi tyi ña-chito-chi cha-sa'a-chi.

Ta ku'va ka'an Jesús takuan, ta ikicha'a tava hndaru
ku'va yoo kuasakanaa soo-ra. ³⁵ Ta ndyaa ñayivi ndye'e-chi,
ta ikicha'a ka'an ña-va'a ra-kuu tyiñu chii Jesús, ta katyi-ra:

—Tatu isakaku-ra chii ñayivi, nasakaku tuku-ra chii
maa-ra, tatu ndaa tyi ***Cristo**, ra-ityanda'a Ndyoo, kuu-ra.

³⁶ Ta takuan tuku chàkúndyaa hndaru chii Jesús, ta
ikuyatyin-ra nuu ndyaa-ra, ta icha'a-ra ndutya iya vinagre
ko'o-ra, ³⁷ ta ika'an-ra chii-ra, ta katyi-ra:

—Tatu ndaa tyi **rey** ñayivi ***judío** kuun, sakaku tuku chii
maun.

³⁸ Ta ikutyaa tuku-ra letra xiñi Jesús chi'in tu'un griego,
ta tu'un latín, ta tu'un hebreo, ta katyi-chi: “Ra-i'ya kuvi **rey**
ñayivi ***judío**.”

³⁹ Yukuan ta ika'an ña-va'a nuu ra-ndikaa xiin Jesús nuu
krusi, ta katyi-ra:

—Tatu maun kuvi ***Cristo**, sakaku chiun, ta sakaku
chii-ndi.

⁴⁰ Ta ika'an ñi'i inka-ra chii-ra, ta katyi-ra:

—Maka'un takuan. ¿Atu ña-yu'un chii Ndyoo tyi iin-ñi
tundo'o ta'un chi'in-ra? ⁴¹ Ta yoo tyi ta'an-chi ndye'e-yo

tundo'o i'ya chakatyi cha-isa'a-yo, soko ra-i'ya tyi ña-tuvi cha-ña-va'a isa'a-ra.

⁴² Yukuan ta ika'an-ra chii Jesús, ta katyi-ra:

—Nduku'un iñun chií kivi kuakichi kundyakaña'un.

⁴³ Yukuan ta inaka'an Jesús, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa ka'ín chiun tyi vityin kuakundyau chi'ín nuu nañi *paraíso*.

I'ya vachi tu'un nuu ichi'i Jesús

⁴⁴ Ta nuu ikuvi sava kivi, ta induñaa ñayíví kuandya kaa uñi nuu iñi. ⁴⁵ Ta inda'va ora, ta indata sava manda ndikaa tichi *veñu'u ka'nu nuu ii. ⁴⁶ Yukuan ta ikanachaa ñi'i Jesús, ta katyi-ra:

—Sutumaniyo, naku've amé nuu nda'un.

Ta nuu indi'i ika'an-ra takuan, ta ichi'i-ra.

⁴⁷ Ta indye'e hndaru kunuu cha-ikuvi, ta ikicha'a saka'nu-ra chii Ndyoo, ta katyi-ra:

—Cha-ndaa kuvi tyi ña-tuvi kuatyi ra-i'ya iyo.

⁴⁸ Ta tandi'i ñayíví kayuku yukuan, indye'e cha-ikuvi, yukuan ta kuanu'u-chi ve'e-chi, ta cha'a-chi nda'a-chi yikindyika-chi. ⁴⁹ Ta tandi'i ñayíví nakoto chii Jesús, ta ña'a vachi chil'in-ra ndyaa ñuu Galilea, ndyaa-chi chakañi ndye'e-chi cha-ikuu.

I'ya kuvi nuu ityi'i-chi kuñu Jesús yavi yuu

⁵⁰⁻⁵¹ Ta iyo nuu ra-nañi José, ra-ñuu Arimatea, nuu ndyakaña'a ñuu ka'nu Judea. Ta nuu ra-va'a iñi kuu-ra, ta ndoo ndyachika-ra, ta ndatu-ra kivi kuakichi kundyakaña'a Ndyoo. Ta vasu ra-kuvi tysiñu nuu ñayíví *judío kuu-ra, soko ña-ta'an iñi-ra cha-ña-va'a isa'a-chi chi'in Jesús. ⁵² Ta icha'an-ra nuu ndyaa Pilato, ta iñi'i-ra ta'vi ki'in-ra kuñu Jesús. ⁵³ Yukuan ta ikañi'i-ra kuñu Jesús nuu krusi, ta ikavanuu-ra nuu soo chii-ra, ta ichatyili'-ra chii-ra yavi yuu cha-isava'a ñayíví nuu ki'i ndiyi, ta kumañi-ka ki'i-chi. ⁵⁴ Ta viañi kuvi kivi yukuan, kivi satu'va-chi cha-kuandi'i-chi *kivi sauru tyi chakuandi'vi kivi yukuan. ⁵⁵ Ta ña'a vachi chi'in Jesús ndyaa ñuu Galilea kua'an-chi chata José, ta

indy'e-chi yavi yuu nuu ityi'i-ra kuñu Jesús. ⁵⁶ Yukuan ta kuanu'u-chi ve'e-chi, ta isava'a-chi perfumi vixi tyi ka'yí-chi kuñu Jesús. Ta indyitatu-chi *kivi sauru tañi ku'va saki'ityi nuu Tutu Ndyoo.

I'ya kuvi nuu inatyaku Jesús

24 Ta ña'a loko kivi ndominku nuu ikicha'a vitya, kua'an ña'a nuu yi'i kuñu Jesús chi'in perfumi vixi chaisava'a-chi. ² Ta ichaa-chi, ta indy'e-chi tyi chainuña yuu ndasi yu'u yavi. ³ Yukuan ta iki'vi-chi tichi yavi, ta ña-inañi'i-ka-chi kuñu Sutumañi-yo Jesús. ⁴ Ta ndyaa-chi chika iñi-chi naa chukuu ikuu, ta inandy'e-chi iñi uvi ta'an ra-ñu'u soo xiñu, ⁵ ta iyu'u loko-chi, ta inaty'i-chi nuu-chi nuu ñu'u. Yukuan ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku nanduku-ndo chii ra-tyaku nuu yi'i ndiyi ichi'i?
⁶ Ta ña-tuu-ka-ra yi'i i'ya tyi chainatyaku-ra. Nduku'un iñi-ndo tu'un ika'an-ra chi'in-ndo kivi ichindyaa-ra ñuu Galilea, ⁷ ta katyi-ra: “Ta'an-chi naku'va kuenda-chi chii Se'e Rayii Ra-ityanda'a Ndyoo, nda'a ñayivi iyo kuatyi, ta ka'ñi-chi chii-ra nuu krusi, ta kuanatyaku-ra cha-kuu uñi kivi.”

⁸ Yukuan ta induku'un iñi-chi tu'un ika'an Jesús. ⁹ Ta kuanu'u-chi, ta inaka'an-chi nuu ndikaa uchi iin ra-kuvi apóstol ta nuu tandi'i-ka ñayivi ndyaa chi'in-chi. ¹⁰ Ta ña'a inaka'an nuu-chi kuvi María ña'a ñuu Magdala, ta Juana, ta María ma'a Jacobo, ta inka-ka ña'a icha'an chi'in-chi. ¹¹ Soko ña-ichinu iñi-chi cha-ka'an-chi, ta kuñi iñi-chi tyi ka'an-ñi maa-chi. ¹² Soko Pedro chinu-ra kua'an-ra kuandy'e-ra yavi yuu. Ta ichaa-ra, ta indy'e nuu-ra yavi yuu, ta soo-ñi-ka kandyaa. Yukuan ta kuanu'u-ra ndyaa ve'e, ta íyò loko kuñi-ra cha-ikuvi.

I'ya kuvi nuu ituu Jesús nuu ra-kuvi ndocha'a-ra ityi ñuu Emaús

¹³ Ta suu-ñi kivi ndominku, ta kua'an uvi ta'an ra-ichindyaa chika chi'in Jesús ñuu Emaús. Ta ndyaa ñuu yukan tañi uchi iin kilómetru cha-kañi chi'in ñuu

Jerusalén. ¹⁴Ta ikicha'a natu'un-chi tandí'i cha-ikuu. ¹⁵Ta ku'va natu'un-chi, ta ikuyatyin Jesús chii-chi ta kua'an-ra chi'in-chi, ¹⁶soko ña-ikuvi nakoto-chi chii-ra tyi iyo cha-chasi xiñi-chi. ¹⁷Yukuan ta indukutu'un-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naa tu'un ka'an-ndo chiña?

Yukuan ta ichikuita-chi cha-chika-chi, ta ndukui'ya loko kuñi-chi.

¹⁸Ta inaka'an minuu ra-nañi Cleofas, ta katyi-ra:

—Nuu-ñi maun kuvi ra-icha'an ñuu Jerusalén, ta ña-chiton cha-ikuvi.

¹⁹Yukuan ta indukutu'un Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naa chukuu ikuu?

Ta inaka'an-chi, ta katyi-chi:

—Tu'un Jesús ra-ñuu Nazaret ka'an-ndi tyi ikuu-ra nuu ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta ichiyo loko tundyee iñi chii-ra chi'in tu'un ka'an-ra, ta cha-sa'a-ra. ²⁰Ta ñayivi kuvi sútú kuu nuu ta ñayivi kuvi nuu nuu-ndi inaku'va kuenda-chi chii-ra tyi ka'ñi-chi chii-ra nuu krusi. ²¹Soko ndyu'u tyi ndatu-ndi tyi kuasakaku-ra chii ñayivi *Israel. Ta vityin cha'uñi kivi ikuu, ²²ta íyò loko ikuñi iñi-ndi isa'a ña'a ndyachika chi'in-ndi tyi icha'an-chi ña'a loko nuu yi'i kuñu-ra, ²³ta ña-tuu-ka kuñu-ra yi'i, ta kuanu'u-chi, ta katyi-chi tyi indye'e-chi uvi ta'an *ángel, ta ka'an-ra tyi tyaku Jesús. ²⁴Ta ichandy'e tuku uvi ta'an ra-ndyachika chi'in-ndi yavi yuu nuu iyí'i-ra, ta indye'e-chi tyi cha-ndaa kuvi tañi ku'va ika'an ña'a, soko ña-indye'e-chi chii Jesús.

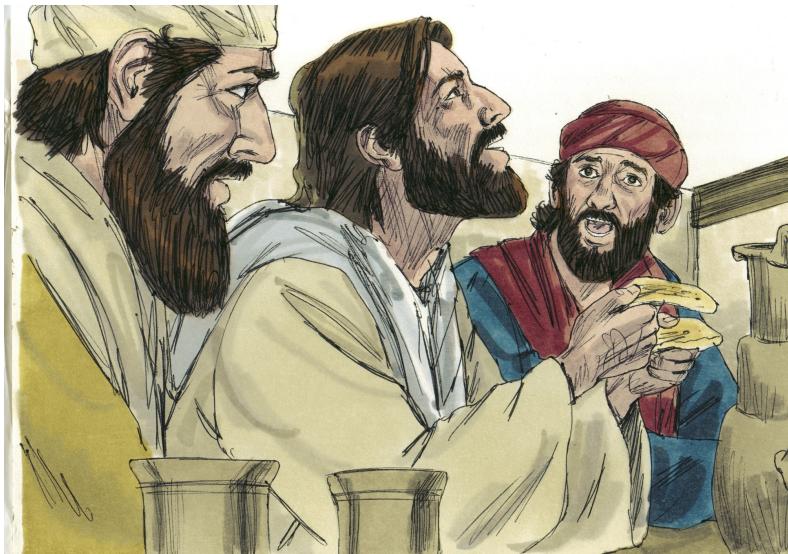
²⁵Yukuan ta ika'an Jesús, ta katyi-ra:

—¡So'o loko iyo-ndo, ta kuee loko chinu iñi-ndo tandí'i cha-ika'an ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo! ²⁶¿Atu ña-ta'an-chi ndye'e xi'na *Cristo tundo'o, ta kuañi'i-ra kundyakaña'a-ra?

²⁷Yukuan ta ikicha'a saña'a Jesús cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo siki-ra chi'in-chi, ta ikicha'a naka'an-ra tu'un ityaa *Moisés, ta tandí'i-ka tu'un ityaa ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo. ²⁸Ta ku'va kuachaa-chi ñuu Emaús, ta isa'a Jesús tyi kua'an-ra, ²⁹soko isañiñi-chi chii-ra tyi ndoo-ra, ta katyi-chi:

—Ndoo chi'in-ndi tyi chakuakuua ñayivi.

Yukuan ta indoo-ra ve'e-chi. ³⁰Ta ku'va ichikundyaa-ra chi'in-chi yu'u mesa, ta iki'in-ra paan, ta inaku'va-ra tya'vi ndyoo chii Ndyoo, ta icha'nú sava-ra, ta icha'a-ra kachi-chi.

³¹ Yukuan ta inuña cha-chiñituñi-chi, ta inakoto-chi tyi Jesús kuu-ra, yukuan ta indutya-ra nuu-chi. ³² Ta ikicha'a natu'un ta'an-chi, ta katyi-chi:

—Sii loko ikuñi iñi-yo ku'va inatu'un-ra chi'in-yo ityi vachi-yo, ta isaña'a-ra cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo chi'in-yo.

³³ Ta suu-ñi ku'va yukuan ta kuanu'u-chi ñuu Jerusalén, ta kayuku ndikaa uchi iin ra-kuvi *apóstol* ta ñayivi ndyachika chi'in-chi, ³⁴ ta ika'an-chi chii ra-inachaa, ta katyi-chi:

—Cha-ndaa kuvi tyi inatyaku Sutumañi-yo tyi ituu-ra nuu Simón.

³⁵ Yukuan ta inaka'an-chi nuu-chi cha-ikuu ityi kua'an-chi ñuu Emaús, ta inakoto-chi chii-ra ku'va icha'nú sava-ra paan.

I'ya kuvi nuu ituu Jesús nuu ndocha'a-ra

³⁶ Ta ka'an-ka-chi takuan, ta ituu Jesús ma'ñu nuu ndyaa-chi, ta katyi-ra:

—Nakoo va'a-ndo.

³⁷ Yukuan ta iyu'u loko-chi, ta kuñi iñi-chi tyi ama-ra ndye'e-chi. ³⁸ Ta ika'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:

—¿Naku yu'u loko-ndo, ta kuñi iñi-ndo tyi ña-suí kuu?

³⁹ Ta ndye'e-ndo nda'lí ta cha'í tyi suí kuu. Ta ke'e-ndo chíí

ta ndye'e-ndo tyi iyo kuñí ta yikí, ta ama ñayiví tyi ña-suvi takuan kaa.

⁴⁰ Ta nuu indi'i ika'an-ra takuan, ta isaña'a-ra nda'a-ra ta cha'a-ra chii-chi. ⁴¹ Soko ña-chinu iñi-chi chakatyi tyi kusii-chi ta íyò kuñí-chi. Ta ika'an Jesús chii-chi, ta katyi-ra:
—*Atu iyo cha-kachi-yo?*

⁴² Yukuan ta icha'a-chi iin lo'o tyaka ityi'yo nuu ñu'u kachi-ra. ⁴³ Ta iki'in-ra, ta ichachi-ra nuu kayuku-chi.

⁴⁴ Yukuan ta ikicha'a ka'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—I'ya kuvi tu'un cha-ika'ín kivi ichindyaí chi'in-ndo, tyi ta'an-chi chinu tandi'i cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo tu'ín cha-ityaa *Moisés, ta cha-ityaa ra-inaka'an tu'un ka'an Ndyoo, ta cha-ndyaa nuu Tutu Salmos.

⁴⁵ Yukuan ta inuña cha-chiñituñi-chi isa'a-ra tyi kuvi kutuñi iñi-chi cha-ka'an nuu Tutu Ndyoo. ⁴⁶ Ta ika'an-ra chii-chi, ta katyi-ra:

—Tye'en ka'an nuu Tutu Ndyoo tyi kuata'an *Cristo tundo'o, ta cha-ku'uñi kivi ta kuanatyaku-ra, ⁴⁷ ta chi'in tundyee iñi *Cristo kuakicha'a ka'an-chi chii ñayiví ñuu Jerusalén ta chii tandi'i nuu ñayiví iyo ñayiví tyi iyo tuka'nú iñi chii-chi tatu ndu'ovi iñi-chi kuatyi-chi. ⁴⁸ Ta maa-ndo kuakuvi cha-ndaa tandi'i cha-ikuu. ⁴⁹ Ta cha-ndaa tyi maí kuatyanda'a cha-ika'an Sutí cha-kuasakichi-ra siki-ndo. Soko kundyaa-ndo ñuu Jerusalén kuandya ku'va cha-nañi'l-i-ndo tundyee iñi Ndyoo cha-vachi ityi andivi.

I'ya kuvi nuu inakaa Jesús andivi

⁵⁰ Ta nuu iya'a ika'an-ra takuan, ta kua'an-ra chi'in-chi yatayin ñuu Betania, ta inakañi'i-ra nda'a-ra ta ika'an-ra tyi koo va'a-chi. ⁵¹ Ta ku'va ka'an-ka-ra tyi koo va'a-chi, ta inakaa-ra nuu sukun, ta ikuchika-ra nuu ndyaa-chi, ta kua'an-ra ityi andivi. ⁵² Ta nuu iya'a isaka'nu-chi chii-ra, ta kuanu'u-chi ndyaa ñuu Jerusalén, ta sii loko kuñí-chi. ⁵³ Ta tandi'i kivi ndyaa-chi *veñu'u ka'nu, ta saka'nu-chi chii Ndyoo.

Glosario

Abraham: Abraham kuvi ra-kachin Ndyoo tyi kuvi-ra sutu cha'nu ñayivi judío.

ángel: Ángel kuvi minuu cha-tyaku cha-isava'a Ndyoo tyi kuu-chi musu-ra ta kundyaka-chi tu'un-ra nuu ñayivi.
Ta kuvi tuu-chi tañi ku'va kaa ñayivi.

Cristo: Ta Cristo, iin-ñi tu'un kuñi-chi ka'an-chi chi'in tu'un Mesías, ta ndu'uví tu'un kuvi sivi tyiñu icha'a Ndyoo kiso Jesú. Ta tyiñu yukuan kuvi cha-ndyakaña'a-ra cha-iyo ñayiví, ta sakaku-ra chii ñayivi.

fariseo: Ñayivi fariseo kuvi nuu ityi ñayivi kuu nuu veñu'u judío kivi ichindyachika Jesú nuu ñu'u ñayiví, ta ñayivi saduceo kuvi inka ityi-chi. Ta kua'a-ka ñayivi fariseo cha-kuvi ñayivi saduceo ta siñ ku'va chinu iñi-chi chii Ndyoo. Ta ñi'i iyo iñi ñayivi fariseo sa'a-chi cha-ka'an ley Ndyoo cha-ityaa Moisés, ta kua'a-ka cha-ichindyakuu maa-chi.

Israel: Israel kuvi sivi inatyil'i Ndyoo chii Jacob, se'e Abraham. Ta suu-chi kuvi tuku sivi ñuu tata uchi uvi ta'an se'e-ra.

judío: Ñayivi judío kuvi tata Abraham ta ñi'i iyo iñi-chi chi'in ley Ndyoo cha-ityaa Moisés.

kivi sauru: Kivi sauru kuvi kivi nuu indi'i vitya kuenda ñayivi judío. Ta kivi yukuan kuvi kivi ii, kivi ndyitatu-chi ta ña-satyiñu-chi ta saka'nu-chi chii Ndyoo.

kue'e tyá'yu ñii: Kue'e tyá'yu ñii ka'an ñayivi uu ta'an nuu kue'e cha-ta'an ñii-yo ta yatyí tiin-chi chii inka ñayivi. Ta ka'an nuu ley Ndyoo tysi ñayivi iyo kue'e yukuan ña-ii-chi nuu Ndyoo ta ña-tuu ta'vi kuyatyiñ-chi chi'in ñayivi ta ñi-ku'un-chi veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén ta saka'nu-chi chii Ndyoo.

Mesías: Ta Mesías, iin-ñi tu'un kuñi-chi ka'an-chi chi'in tu'un Cristo, ta ndu'uví tu'un kuvi sivi tyiñu icha'a Ndyoo tysi sa'a Jesú. Ta tyiñu yukuan kuvi cha-ndyakaña'a-ra chii ñayivi Ndyoo ta tandi'i cha-iyo ñayiví.

Moisés: Moisés kuvi ra-kuu nuu nuu ñayiví Israel kivi iketa-chi ñuu Egipto ta kua'an-chi nuu ndyaa ñu'u ika'an Ndyoo tyi kuaku'va-ra chii-chi. Ta maa-ra ityaa u'un ta'an tutu cha'nu Ndyoo ta nañi-chi tutu ley Ndyoo.

Ñu'ma vixi: Ñu'ma vixi kuvi cha-cha'mi ñayiví nuu saka'nu-chi chii Ndyoo ta cha'a-chi xiko vixi.

saduceo: Ñayiví saduceo kuvi nuu ityi ñayiví kuu nuu veñu'u ñayiví judío kivi ichindyachika Jesúس nuu ñu'u ñayiví, ta ñayiví fariseo kuvi inka ityi-chi. Ta ñayiví saduceo tyi ña-chinu iñi-chi tyi kuanatyaku ñayiví ichi'i, ta ñi-ña-chinu iñi-chi tyi iyo ángel ta tatyi kui'na. Ta ñi'i-ka chinu iñi-chi tutu ityaa Moisés cha-kuvi tandi'i-ka tutu ityaa ñayiví inaka'an tu'un ka'an Ndyoo.

veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén: Veñu'u ka'nu ñuu Jerusalén kuvi nuu veñu'u ka'nu isava'a ñayiví Israel ñuu Jerusalén tañi ku'va ika'an Ndyoo tyi sava'a-chi. Ta yukuan ndyaa Ndyoo chi'in-chi, ta saka'nu-chi chii-ra.

veñu'u sinagoga: Veñu'u sinagoga kuvi ve'e nuu nataka ñayiví judío tyi saka'nu-chi chii Ndyoo, ta sakua'a-chi tutu ley Ndyoo ta tutu ityaa ra-naka'an tu'un ka'an Ndyoo.